

1905 - 1911
1911 - 1912

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΤΟΣ Β'

ΑΡ. 9-10 = 33-34

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Μ. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΥ: Νά γράφεις (ποίημα)
ΜΑΡΙΝΟΥ ΣΙΓΟΥΡΟΥ: 'Ανάμνηση (ποίημα)
ΓΛΑΥΚΟΥ ΑΛΙΘΕΡΣΗ: Τό τραγούδι τῆς καρδιάς μου (ποίημα)
ΤΕΛΛΟΥ ΑΓΡΑ: Τό Φάληρο, στά 1909 (ποίημα)
ΠΑΥΛΟΥ ΚΡΙΝΑΙΟΥ: 'Αρχαῖον Ὅραμα στήν Κασταλίαν (ποίημα)
ΚΛΕΑΡΕΤΗΣ ΔΙΠΛΑ ΜΑΛΑΜΟΥ: Ὁ ἄλλος ἑαυτός τῆς (διήγημα)
Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ: Εὐαγόρας Α' Βασιλιάς τῆς Σαλαμῖνος (361-343 π.Χ.) καί ἡ Ἐπα-
νάσταση τῶν Κυπρίων κατὰ τῶν Περσῶν (351-344 π. Χ.) (μελέτη)
ΠΙΝΔΑΡΟΥ: Πυθιονίκαις Ἦος, στὸν Ἴερωνα Συρακοῦσιο (μετὰφρ. Παν. Λεκατσῶς).
Ἴδε συνέχεια πῶς

ΛΕΥΚΟΣΙΑ, ΚΥΠΡΟΣ

ΙΟΥΝΗΣ 1936
ΙΟΥΛΗΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

Τεχνικός Διευθυντής: ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ
Υπεύθυνος Ίδιοχρήτης: Α. Μ. ΑΤΤΑΛΙΔΗΣ
Οικονομικός Διαχειριστής: Γ. Ε. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

Συνδρομή για ένα χρόνο εσωτερικού 6 σελινια.

» » » » εξωτερικού 8 »

ΓΡΑΦΕΙΟ: Ὀδὸς Οὐζουνιάν

Τυπογραφείο: "ΝΕΟΣ Κόσμος," Θωμᾶ Γ. Κυριακίδη.

ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

PAUL VERLAINE: Στιχομυθία Αισθηματική (μεταφρ. Ζήνων Ρωσσίδης) *Walcourf Paysages Belges* (μεταφρ. Σπύρος Σκιαδαρέσης)
N. B. ΤΩΜΑΔΑΚΗ: Μαρκοράδες-Σολωμός (μελέτη)
ΝΕΑΡΧΟΥ ΚΛΗΡΙΔΗ: Ἡ Κουμανταρία καὶ τὸ Καλὸ Χωριό-Ποιὸ εἶναι τὸ χωριὸ Ville (μελέτη)
Ξ. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ: Μαγεία καὶ Μάγοι ἐν Κύπρῳ κ.λ.π. (λαογρ. μελέτη)
Κ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ: Ἡ Λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν Κύπρον (μελέτη)
ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΥ: Ἡ Ὑπόθεση μετὰ τὴν Ἀγκράφες (διήγημα, μεταφρ. Ἄντ. Ἰντιάνου)

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ: ΑΝΤ. ΙΝΤΙΑΝΟΥ: Γλαυκὴ Ἀλιθέροση.-Κριτικὴ: ΠΑΝΟΥ ΤΑΛΙΑΔΩΡΟΥ: Τεύκρου Ἀνθία "Ἡ Δημοπρασία,, δρᾶμα σὲ τρεῖς πράξεις, "Ὁ Γιόκας μας,, παιδικὸ δρᾶμα σὲ πράξεις τρεῖς.-Κ. ΠΡΟΥΣΗ: Λουκὴ Ἀκριτά "Ὁ Κάμπος,, μυθιστόρημα.-Γ. Μ. ΦΡΑΓΚΚΟΥΔΗ: Ἀθηνᾶς Ταρσοῦλη "Μαργαρίτα Ἀλμπάνα-Μηνιάτη,, ἡ Ζωὴ καὶ τὸ Ἔργο της.-Σ. Thassilo von Scheffer: Die Kyprien ein hellenisches Epos in Zwölf Gesängen Τύπος-Σημειώματά καὶ Εἰδήσεις-Νέα Βιβλία.

ΣΤΟ ΕΡΧΟΜΕΝΟ :

«Κυπριακὰ Ἐρωτικὰ Τραγούδια» Ἀπὸ τὸν Μαρκιανὸν Κώδικα.

(Ἀντιγραφή καὶ Σχόλια Ἄντ. Ἰντιάνου)

Κυπριακά Γράμματα

ΕΤΟΣ Β'
ΑΡ. 9-10

ΛΕΥΚΟΣΙΑ (ΚΥΠΡΟΣ).

ΙΟΥΝΗΣ
ΙΟΥΛΗΣ } 1936

ΝΑ ΓΡΑΦΕΙΣ!

Στὸν ποιητὴ Ζήνωνά Ρωσσοῖδη.

Νὰ γράφεις! Ἔτσι γιὰ νὰ λές πού ζεῖς! Νὰ γράφεις, ὅμως, δίχως νὰ μάθεις τὴν ἀρχὴ ποτέ καὶ τὸ γιατί νὰ γράφεις πρέπει. Νὰ γράφεις! Κ' ἔτσι ἀληθικός καὶ καταφρονετὴς ὁ στίχος ἀλόκοτα, λογιῶ—λογιῶ, στὸν κόσμο λόγια νὰ ἐπιτρέπει, σὰν κουδουνάκια θυμιατοῦ, σὰ μούρμουρο ἀπὸ σαρκασμό, τὴν ὥρα, πού τοῦ Εἶναι σου τὰ μύχια ἀνασασμὸς κρυφός, μὲ τῆς ψυχῆς, μὲ τῆς καρδιᾶς, μὲ τῆς ζωῆς ἓνα σπασμό, τὸν ἄφραστο τὸν πόνο, ἢ τὴ χαρὰ, τοὺς βγάζει πρὸς τὸ φῶς.

Ἰαν. 1936.

Μ. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΗ

Σὰν μελωδία μακρισμένη
καὶ τώρα πῶς ἀντηχεῖς,
γλυκεῖα φωνή, μαγεμένη
παρηγοριὰ τῆς ψυχῆς.

Ὅταν τὸν ἥλιο σκεπάζουν
τοῦ σκοταδιοῦ τὰ φτερά,
οἱ πρῶτοι πόθοι μας κρᾶζουν
τὴν πεθαμμένη χαρὰ.

Γλυκοπετάει νὰ σὲ φτάσει
κι' ὁ λογισμὸς ὁ κρυφός...
πλάκα δὲν σ' ἔχει σκεπάσει,
σὲ περιζώνει θεῖο φῶς.

Καὶ τ' ὄνειρό μας γυρίζει
στοὺς δρόμους ποῦχε χαθεῖ..—
Οὐράνιο μῦρο σκορπίζει
κ' ἡ ἐλπίδα σὰν μαραθεῖ.

Τὶ κι' ἂν τὰ ρόδα πεθαίνουν;—
δὲν ξεψυχοῦν οἱ ἐβωδιές,
κ' οἱ ἀγάπες δὲν ξεθυμαίνουν
στὶς πονεμένες καρδιές.

(Ἰββαλί, Μᾶης 1912)

ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΙΓΟΥΡΟΣ

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΜΟΥ

Σὰ μιὰ γροθιά, ἡ καρδιά,
 μὲς στὴ σπηλιά τοῦ στήθους κρεμασμένη,
 πῶς ἀγαπᾶ καὶ πῶς μισᾷ!
 στὰ αἰσθήματά μας ἄγρυπνος στρατιώτης.
 Κ' εἶτε στὴ μοίρα ἐνάντια ἐπαναστατημένη,
 κ' εἶτε σκλάβα τυφλὴ στὸ ριζικὸ της
 πάντα χτυπᾶ,
 καὶ στοὺς παλμούς της σφίγγονται θερμὰ καὶ φιλικὰ
 τὰ χέρια τοῦ Θανάτου καὶ τῆς Αἰωνιότης!

— Καρδιά, θερμὴ καρδιά, τὴν Ἄρνηση,
 κράμα τῶν πιὸ σκληρῶν μετάλλων,
 μὲ τὴ φωτιά τῶν πόθων τῶν μεγάλων
 τὴν κάνεις Βεβαιότητα, κ' ἐν' ἅγιον Ναί,
 πού ρόδινα χαμογελᾷ στὸ μέλλο.
 Καρδιά, πηγὴ τοῦ ὄνειρου
 καρδιά, τῆς φαντασίας ὠκεανὲ
 πῶς κρούεις μὲ τόλμη τίς κλειστὲς θύρες τοῦ ἀπείρου
 ξεπερνώντας τὴ μπόρεση τοῦ ἀνθρώπου.
 Γιατὶ κι' ὁ Νόος μὲς στὴν ἀμφίγνωμη του φτώχεια
 σὰ σκλαβωμένο δέρνεται πουλί,
 στὰ βρόχια
 τοῦ πάντα ἐρωτηματικοῦ μετώπου,
 καὶ παραλεῖ
 στὸ χάος τῶν βαριῶν συλλογισμῶν.
 Πατρικὸ σπίτι τῶν μεγάλων αἰσθημάτων
 κι ὄλων μας τῶν παθῶν καὶ τῶν ὀρμῶν,
 πῶς ἡ φωνὴ τοῦ λογικοῦ μας σβύνεται
 στὸ σάλαγο τῶν ἐρυθρῶν σου τῶν κυμμάτων!
 Πῶς τὴν ἀθανασία σου τὴ βροντοφωνᾷς
 στὸ πείσμα τόσων καθημερινῶν θανάτων!
 Πῶς μᾶς μεθᾷ τὸ κόκκινο κ' εὐγενικὸ κρασί σου,
 καὶ τὴ χαρὰ, τὴ λευτεριά τῆς αἰωνιότητος
 πῶς τίς ρυθμίζουν οἱ γοργοὶ παλμοὶ σου!

Μέσα σου σφίγγονται θερμά και φιλικά
τά χέρια του Θανάτου και της Αιωνιότης.

—Τὸ κοιμητήρι, εἶσαι καρδιά μου, ποῦ κρατᾶ
τὴν ὁμορφιά τῆς πεθαμμένης νειότης.
"Αχ! ὄνειρά μου, ἰδανικά μου, κι ἄγιοι μου σκ
καὶ ξωτικά τῆς φαντασίας λουλούδια,
κι ὀλόχρυσοι τῶν ρεμβασμῶν καρποί,
ποῦ δάκρυα καὶ συγκίνηση μοῦ φέρνει τᾶρωμά σας,
καὶ γίνεστε τραγούδια.

Στιγμές ἱερές καὶ φευγαλέα πουλιά,
ὦ, μετουσίωση στὴ θλιβερή μου ζωὴ
σὰ θάματα πολύχρωμα, σὲ μὲ ξαναγυρνᾶτε
ἀπὸ τοῦ χρόνου τὴ ροή
Καὶ μέσα στὰ τραγούδια μου
ποῦναι οὐρανὸς κι ὠκεανὸς μαζί,
διπλὸ φεγγάρι ἢ χάρη σας
ἢ μυστηριακή,
χρυσσανατέλλει καὶ γλυκοσβεῖ.
Καὶ μέσα στὰ τραγούδια μου
τρεῖς μάγοι—ὁ Στίχος κι' ὁ Ρυθμὸς κ' ἡ Ρίμα,—
γιὰ μιὰ στιγμή μέσ' ἀπὸ μιὰ ἄβυσσο
στὸ λαμπρὸ φῶς σᾶς συντροφιάζουν,
καὶ σᾶλλη μιὰ ἄβυσσο πάλι γρίγορα
σᾶς ταφιάζουν,
κ' εἶσαι καρδιά μου μαζί τὸ λίκνο τους.
καὶ τὸ μνήμα...

Μέσα στοῦ στήθους τὴ σπηλιά σὰν ἄγρυπνος στρατιώτης
εἶτε μισᾶ, εἶτε ἀγαπᾶ,
χτυπᾶ, χτυπᾶ, πάντα χτυπᾶ,
καὶ στοὺς παλμούς της σφίγγονται θερμά καὶ φιλικά
τά χέρια τοῦ Θανάτου καὶ τῆς Αἰωνιότης!

ΓΛΑΥΚΟΣ ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

ΝΕΟ ΦΑΛΗΡΟ, ΣΤΑ 1909

Πλάκα άφωρεσμένη, άνασηκώσου
κ' έλα, τής θαλάσσης μυρωδιά
μέ τόν άρμυρόν άνασασμό σου,
κ' έλα, μέ τόν κόσμο τά παιδιά !

"Ελα, άγέρι άκροθαλασσινό
κι' άμμουδιές τών έντεκα χρονώ !

Νάναι άλήθεια αυτό τ' άκροθαλάσσι
νάναι κ' ή μητέρα—καί φορεϊ
τό καπέλλο της μέ τό κεράσι
καί μέ μία βελόνα λαμπερή ;

Εϊναι και τ' άγόρια, τά κορίτσια
στά μαβειά και στά τριανταφυλλιά,
—άπ' τ' αύτι τά πρώτα σκουλαρίκια
και χρυσό τριτίρι άπ' τά μαλλιά ;

(φρέσκα ρουχαλάκια άπό λινό
κι' άγεράκι άκροθαλασσινό !)

Μέ τό φιόγκο και μέ τή νταντέλλα,
ό στρατός στις άκροθαλασσιές
—και μέσ στών νερών τό πήγαιν'—έλα
άνοιγοσφαλούν βούλλες χρυσές;..

(Άγερόκι άκροθαλασσινό
άπ' τόν άζωγράφιστο ούρανό !)

Χτίζουν τά παιδιά, σκαλίζουν άλλα,
άλλοϋ πέτρες ρίχνουνε κι' άλλοϋ
πέφτουν μέ τά γόνατα, τρεχάλα,
στά χαλίκια τ' άσπρα του γυαλοϋ ;

Και μέ τών έννια χρονώ τό χλωρό νύχι,
σκάφτοντας τό φλοϋδι τ' άλαφρό
μακροταξειδεύω έγώ στά ρήχη....
ένα καρβάκι σά φτερό.

(φρέσκα ρουχαλάκια, παστρικά
μέ τό ναυτικό σας τό γιακά !)

...Σάν κι' άπόψε ήταν και τότες, όταν
όλο μέσ στά πόδια, χαμηλή,
μάς γυρνούσε ή θάλασσα κ' έρχόταν
μέσ στις όμιλιές μας νά μιλή.

(άγεράκι άκροθαλασσινό
κι' άμμουδιές τών έντεκα χρονώ !)

Μά ύστερα—ποιός ξέφευγε, μονάχος,
μόλις πού άρχινοϋσε, παρακεϊ
ό παλιός ό κινηματογράφος
μέ τή μηχανή τή βιαστική ;

(ώ, τό φώς έκείνο τό ούρανί
και τό φεγγαριάτικο παννί !)

...μιά γυνάικα πάγαινε κ' έρχόταν
τυραννώντας τ' άσαρκο παννί...
(ώ, πώς θ' άγαποϋσε κιόλας, όταν
ήξερε, άλλο τόσο, νά πονή !)

...Κι ώρες-ώρες, άξαφνα, φοβώμουν
κ' έννοιωθα σαν πίκρα στό λαιμό....,
πού εύρισκα λυμένον τό δικό μου
άπ' του κόσμου γύρω τό ρυθμό..

(ώ, τό φώς έκείνο τό ούρανί,
άσπρο τόσο, πού νά σε πονή !)

Σάλευε ό γλυκός κόρφος μέ βιάση
και δέν ήταν πλέον ό μητρικός.
—και, πικρό μπουμποϋκι ήταν νά
[σκάση,
κάποιο μυστικό : τής γυναικός.

ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΝ ΟΡΑΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΣΤΑΛΙΑΝ *

Δεῖλι κι' ὁ ἀποσταμένος ὁ ἀσκητῆς
 στὴν Κασταλία τὴν Δελφικὴ ζυγώνει
 Σὲ μιὰ ξερολιθ' ἀκουμπᾶ κι' εὐτὸς
 πλάϊ στοῦ νεροῦ τὸ θρῶ, ὁ ὕπνος τὸν ζώνει

Περίεργος ὕπνος κι' ὄνειρα προδοτικὰ
 στὴν ρόδινη – τάρχαίου-μορφῆ-εἰδυλλίῳ.
 Ξυπνάει τὸ δάσο τὸ ἤρεμο κι' ἠχολογᾶ
 μ' αὐλοὺς θροῦτὰ καὶ γέλοια μυστηρίου.

Ξυπνάει τὸ δάσο, ὁ λόγγος, τὰ ἐγγρεμμά
 κι' ἡ πράσινη τῶν φυλλωμάτων νύχτ' ἀνθίζει
 στὴν χλόην ὄρχονται πνεύματα Διόνυσιακὰ
 στὴν ἀρμονία τοῦ φέγγους ποῦ ἀναβρῦζει.

Τῶν Φαιδριάδων τῶραμα τ' ὠραίου Θεοῦ ἡ ὄργη
 μ' ὀλόχρυσες ρομφαίτες πυράκοντίζει
 καὶ τῶν σατύρων ἡ ἔντρομη ὠρυγὴ
 τὴν ἀγωνία τῆς νύφης συνδαυλίζει.

Καὶ νὰ μὲ ἀμαδρυάδα σερπετιῆ
 μ' αὐλο χιτῶνα ὀλόλευκο πλησιάζει
 ξανθὸ τοῦ δάσου ὄνειρο καὶ νότα ἑαρινῆ,
 στὴν χλόη καθῶς προβαίνει καὶ δειλιάζει.

Σιγοῦν οἱ αὐλοὶ καὶ φλέγ' ἡ ἀναμονὴ
 τὴν λαγγαδιὰ, γὰ λούλουδα, τὸ ἀέρι
 κι' ἡ νύφη, ἀνέμελη ξαπλώνεται γυμνῆ
 μὲ προσκεφάλι τῆς πηγῆς μιὰ φτέρη.

Τᾶσπρα θεϊκὰ τῆς πόδια, γιασεμιὰ
 κι' ὡς δέσμη τὰ μαλλιά τῆς ἡλιακτίνων
 μπουμπούκια ρόδου τᾶγουρα βυζιά
 καὶ τᾶτρυγο κορμὶ τῆς ὄργιο κρίνων

Κοιμᾶται κι' ἀνασαίνει καὶ χαμογελᾶ
 πνεῦμα τοῦ δάσου καὶ ψυχὴ τοῦ μύρου
 κοιμᾶται στὴν ἀρχαία σιγὴ βαθεῖα
 ἄνθινη ἰδέα τοῦ μύθου καὶ τοῦ ὄνειρου.

* Ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸ μουσικὸ ἀριστοῦργημα τοῦ Κλαυδίου Ντεμπούσσῦ. «Τὸ ἀπόγευμα ἐνὸς Φαύνου» ποῦ μ' ἄρεσε καὶ μὲ συνεκίνησε βαθύτατα.

Κοιμάται, μὰ τοῦ Φαύνου ἢ φλογερῇ
λαγνείᾳ πίσω ἀπ' τὸν βράχο πορφυρώνει
Παραμονεύει, σέρνεται κι' ἀγκομαχάει πυρῇ
καὶ στὸν καρπὸ τοῦ Πάθους του ζυγώνει

Ὅρθὸ τὸ κρῦφιο μέλος του κιαυτὸ
κι' ἡ τριχωτὴ προβιά του ἐρεθισμένη
στὸν ρόδινο ἀκουμπάει γυμνὸ μαστὸ
κι' ἡ νύφη ποῦ κοιμάται, ἀλαφιασμένη

Σ' ἔντρομο πανικὸ ξυπνάει κι' εὐτὺς
μ' ὀλολυγμὸ καὶ γόνον βογγοῦν τὰ δάση,
ξυπνάει κι' ὁ ἀποσταμένος ἀσκητῆς
στῆς Κασταλίας τὸ ρόο πῶχει πλαγιάσει

Ξυπνάει βαρὺς κι' ἀράθυμος κι' ὀκνὸς
μὲ τὴν πικρία τὰμαρτωλοῦ ἐνυπνίου
— Θεὲ μου, ψιθυρίζει ἐκστατικός,
Εἴμ' ἓνας Παραβάτης Ἰουλιανὸς
καὶ σκῆνωμα τοῦ ἀρχαίου Δαιμονίου.

Ἀθήνα 1935

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

ΒΡΥΣΗ

Παλιόβρυση! Ξερή, τιτσιροτσιάκκιλη,¹⁾
ποῦ μοιάζεις τῆς καρκιάς μου, πεθαμμένη!
Ἄποῦ τρισπίλιγ²⁾ κόσμον πρίμ ποῦ σιαίρεσουν³⁾
σήμερον εἶσαι μανισιῇ σου, ξένη!

Μέλλιμον⁴⁾ ἐννὰ μὲν ἀλλάξει ἡ τύχη σου;
Οἱ βαρυσειμονιῆς νὰ μὲν γιουτίσει⁵⁾
νὰ δώσουβ βάρος στὰ βουνά, ν' ἀνοιξοῦσιν
τοὺς πόρους σου, νὰ τρέξεις πάλε, βρύση;

Τζιαὶ τὴμ παλιάζ ζωῆσ σου ν' ἀναστήσουσιν,
νὰ δεῖξ' ἀντζιελικὸν τὸ πρόσωπόσ σου,
νὰ τρέχουν τῆς ἀγάπης οἱ ἀντζιέλισες
νὰ κουβαλοῦν γιὰ πκιεῖν ποῦ τὸ νερόσ σου!

ΠΑΥΛΟΣ ΛΙΑΣΙΔΗΣ

1) μὲ γυμνά χαλίκια 2) πλῆθος 3) χαϊρόσουν 4) ἄραγε 5) ταιριάζει.

Ο ΑΛΛΟΣ ΕΑΥΤΟΣ ΤΗΣ

Ἄπο τὴν ὥρα πού χήρεψε ἡ Μαρουσώ ἢ Μόστραινα, ἔβγαλε τὰ μάτια τῆς ἀπὸ τὰ δάκρυα. Ἄλλοιμονο, ἀλλοίμονο! κλαίγονταν ἢ φτωχεῖα. Πάει ὁ στύλος τοῦ σπιτιοῦ, ὁ κουβαλητῆς μὲ τὸνομα, ὁ χαραστής γιὰ τὴ φαμελιά του τώρα. Κι' ὄλο κοκκινισμένα εἶτανε τὰ ματόφυλλα τῆς χήρας, κι' ὄλο οἱ κοχλακοὶ τῆς καρδιάς τῆς ἀπάνω-ἀπάνω στὸ στόμα τῆς ἔρχονταν. Μεγάλῃ ἢ ἀγκούσα τῆς κοί τὴν ἔπνιγε σὰ θάλασσα. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πέλαγο, ἔβλεπε νὰ τραπαλίζονται, ἀδύνατα πλεούμενα, ὅλες τὶς ἄλλες ἔγνοιες τῆς: Τὰ ὄρφανεμένα τὰ παιδιὰ, τὴν πόρεψή τους, τὸ μικρὸ σιδηροπωλεῖο πού βαστοῦσε ὁ ἄντρας τῆς καὶ τοὺς ἔδινε τὸ ψωμί. Πῶς τῆς ἔρχονταν στὸ κεφάλι. Γιαυτὸ, σὰν οἱ ποῶτες μέρες τῆς λύπης περάσανε, αὐτὴ πού εἶτανε μυαλωμένη γυναίκα, πήρε τὴν ἀπόφαση. Ἐπρεπε νὰ σταθεῖ γιὰ τὸ σπίτι τῆς, ἄντρας καὶ γυναίκα μαζί. Κι' ἄλλες δουλεύουνε κι' ἄλλες βαστοῦσε μοναχὲς τὸ φαμέλιο τους.

Ἐβαλε λοιπὸν πέτρα στὴν καρδιά τῆς ἢ Μόστραινα, καὶ γονατισμένη μὴ μέρα μπροστὰ στὰ κόνισματα, ὀρκίστηκε στὸν πεθαμένον ἄντρα τῆς πῶς δὲ θὰ ζεῖ παρά γιὰ τὰ παιδιὰ τους. Τὸν ἑαυτὸ τῆς θὰ τὸν ξεγράψει ὀλότελα. Ἄπο αὔριο κιόλας θὰ πάει νὰ πάρει σὰ χέρια τῆς τὴν κυβέρνεια τοῦ μαγαζιοῦ.

Βόλεψε ἀποβραδὺς τὸ σπιτάκι τῆς, τὰ παιδιὰ, τὸ αὔριανὸ τους τὸ φαγητὸ. Θὰ εἶχε τὸ νοῦ τῆς σ' αὐτὰ, κ' ἢ νουνὰ τοῦ στερνοῦ πού κάθονταν ἀπὸ δίπλα.

Ἐτσι ἡσυχασμένη ἢ Μαρουσώ, ἔστειλε τὸ πρῶϊ τὸν παραγοιὸ μὲ τὰ κλειδιὰ ν' ἀνοίξει τὸ μαγαζὶ. Αὐτὴ τράβηξε ἀποκοντὰ.

Νῶρις ἦτανε καὶ μὴ νυσταγμένη

ἡσυχία στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας. Τὸ σιδηροπωλεῖο βρισκόνταν κάτω στὸ Μοναστηράκι κι' ὅπως ἢ γυναίκα κατέβαινε τὴν ὁδὸν Ἀθηνῶν, ὁ νοῦς τῆς ὄλο στὰ δικά τῆς. Δὲν ἤθελε ἄλλο παρά νὰ τὰ καταφέρει νὰ κρατήσῃ τὸ μαγαζὶ, ἴσα με πού νὰ τρανέψει μὴ στάλα ὁ πρωτογοιὸς τῆς γιὰ νὰ μπεῖ στὴ δουλειὰ. Αὐτὰ συλλογίζονταν ἢ Μόστραινα καθὼς πήγαινε.

Καλοκαῖρι ἀκόμα καὶ καμπόσοι καλφάδες πού κοιμοῦνται ὄξω, κάτω ἀπὸ τὶς σκεπαστὲς τῶν μαγαζιῶν, ἀπάνω στοὺς πάγκους τοῖς, τώρα σηκώνονταν. Ψηλά, ξεκόβονταν οἱ κορφές τῶν σπιτιῶν σ' ἓνα ξεπλυμένον οὐρανὸ, καὶ κάτω, οἱ δρόμοι ξετυλίγονταν σὰ μακρύτεροι καὶ φαρδύτεροι τώρα πού εἶτανε παστρικοὶ ἀπὸ διοβάτες.

Ἡ Μαρουσώ τραβοῦσε μὲ βῆμα μικρὸ καὶ γοργό. Γοργό τόσο ὅσο τῆς τόλεγαν τὰ κοντόχοντρα ποδαράκια τῆς. Αὐτὴ ἦτανε μὴ μεγάλη γυναίκα ἀπάνω στὰ σαραντατέσσερα χρόνια τῆς. Κοντοῦλα, γιοματοῦτσικη καὶ πιπεράτη. Τὰ μαῦρα τῆς πήγαιναν μὴ χαρὰ καὶ τῆς λιγότευαν τὰ χρόνια. Ὅπως ἢ μαύρη τσίπα τῆς εἶχε ξεγλιστρήσει ἀπ' τὸ κεφάλι, ὁ σφιχτὸς ὁ κότσος τῆς δίχως μὴν ἄσπρη τρίχα, γυάλιζε σὰ λαδωμένος μέσα στὸν ἥλιο. Τὰ στοργγύλα τὰ μάγουλά τῆς ροδίζανε, κι' ὁ μπουστος τῆς ὁ τσουπωτὸς ἀνεβοκατέβαινε μὲ τὸ λαχανισιὸ περπάτημα.

Κ' ἢ χήρα συλλογίζονταν καθὼς τὴν πείραζαν χοντρά οἱ ἀνάριοι διαβάτες: «Ὁρεξη πόχετε, χριστιανοὶ μου, χαίραμενοι ἐσεῖς!»

Καὶ τὰ μάτια τῆς πού δὲν παιχνίδιζαν ποτὲ, πού ἦτανε τὰ μάτια τῆς φρόνιμης νοικοκυρᾶς, κόβανε τὸ βῆχα τῶν ἀντρῶνε. Ὑστερα πάλι, σὲ καινούργιο πείραγμα, φιλοσοφοῦσε κοιτάζοντάς

τους με μιὰ περηφάνεια σὰ νάστεκε ψηλότερά τους: «Δὲ βαρύνεσαι! αὐτοὶ πιά οἱ ἄντρες!... ὄχι ποῦμαι γυναίκα στὴν ἡλικία μου, μὰ καὶ ντίπ γρηὰ νάμουνα θὰ με πείραζαν. Ἔτσι εἶναι αὐτοὶ. Στὴν ὥρα πού τους πιάνει, μποροῦν καὶ στὸ βουρκαλιὸ νὰ πέσουν. Ἐμεῖς ὅμως οἱ γυναῖκες! Ἄ ὄχι, δὲν ἔμιαστ' ἔτσι. Νὰ, ἐγὼ!»

Ἡ Μόστραινα δὲ θυμοῦνταν νὰ στάθηκε στὴ ζωὴ της μιὰ φλογερὴ γυναίκα. Ὁ πόθος ποτὲ δὲν τῆς παρουσιάστηκε ξεκάθαρος, οὔτε κι' ὅταν νιόπατρη τῆς ἄρесе νὰ χαϊδολογιέται σὰν τὴ γάτα κοντὰ στὸν ἄντρα της. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως κοπήκανε κι' αὐτὰ σὰν ἤρθανε τὰ παιδιὰ ἀπάνωτὰ.

Οὔτε τὰ χάϊδια, οὔτε τὸ καλὸ τους ἤθελε. Σὰν ἐπέφτε στὸ στρῶμα κατακοπιασμένη τὴ νύχτα, ἓνα πρᾶμα γύρευε μοναχά... νὰ ἡσυχάσει. Ὁ μακαρίτης ὁ ἄντρας της πού ἤξαιρε τ' ἀποκοιμισμένα φυσικὰ της, ἀπάνω στὸ διπλὸ κρεβάτι τις ὥρες τις ἐρωτικές, τῆς ἔλεγε κοροϊδευτὰ: «Ἐσὺ πιά, μὴ σὲ γνοιάζει. Κοιμήσου!»

Μὰ δὲν πειράζονταν αὐτὴ, ὄχι. Δὲ βαρύνεσαι! Σὰν καὶ λόγου της ἤξαιρε τὸς ἄλλες γυναῖκες! Κ' ἦτανε νιές, γόρες, ὄχι νὰ πεις τίποτε μίζερρες, τίποτε σακατεμένες. Ἄπαπα!

Παρ' ὅλα αὐτὰ, ὄλες τους χάνονταν γιὰ τις κουβέντες πού εἶχανε στὴ μέση τὸν ἔρωτα. Τὰ καλοκαίρια λοιπὸν τὸ βραδάκι, καθὼς κάθονταν ὄξω στὶς αὐλὲς καὶ στὰ πεζοδρόμια, τὰ λέγανε καὶ χασκογελοῦσανε.

Λέγανε οἱ περισσότερες γιὰ τὰ νεῦρα ἢ γιὰ τὴ βαρεμάρα πού τις ἔπιανε ἀπάνω στὸ ἐρωτικὸ κρεβάτι.

Μονάχα ἡ Ἄγλαϊα καθὼς τις ἄκουε χαμογελοῦσε μὲ μιὰ συμπόνια κοροϊδευτική.

Οἱ γειτόνισσες ξαίρανε τ' ἀψὰ τὰ γούστα τῆς Ἄγλαϊας καὶ τὴ μαρκάρανε μεταξὺ τους μὲ καταφρόνηση: Αὐτὴ πιά, εἶναι μιὰ ἀποτέτια ἀδήλωτη...

Ὅμως ἡ γρηὰ Μπίλιω ἦτανε κόμμα της. Καὶ ψυχοπονιοῦνταν τις ἄλλες

σὰν τις ἄκουε νὰ λένε τὰ δικά τους τὰ παράξενα: «Χαμένες πού εἴσαστε κοπέλες μου.»

Ὁ γέρος Πλούμης ἔλεγε γιὰ δαυτὴ μὲ τὴ χοντρή φωνάρα του: «Παλιὰ καραμπίνα!»

Ἔτσι μὲ τὸ κουβεντολόι τὸ ἐξέγνιαστο, τὰ βράδυα τὰ καλοκαιρινὰ, περνοῦσε ἡ ὥρα ὄξω ἀπὸ τις πόρτες τῆς γειτονιάς. Ἐπειτα, σὰν ἔρχονταν οἱ νοικοκυρατοὶ, μπαίνανε ὅλοι στὰ σπίτια τους νὰ δειπνήσουν.

Τὶ καλὰ πού ἦτανε τότε! συλλογίστηκε ἡ Μόστραινα, καθὼς γιὰ μιὰ στιγμή ὅλα τούτα πέρασαν ἀστραπῆ ἀπὸ τὸ νοῦ της. Τότε, ζοῦσε κι' ὁ δικὸς της...

Σὰ ζύγωσε ἡ Μαρουσῶ στὸ μαγαζὶ ἔβγαλε τὸ πένθιμο μαντηλάκι της καὶ τὸ χούφτωσε. «Θὰ μοῦ χρειαστεῖ» συλλογίστηκε. Κι' ἀλήθεια. Καμπόσοι ἀπὸ τοὺς μαγαζάτορες τοὺς κοντινοὺς πού τὴν ξαίρανε χρόνια, σὰν τὴν εἶδανε, βγήκανε ἀπὸ τις πόρτες τους καὶ τῆς εἶπανε δυὸ λόγια τῆς καρδιάς. Ἡ γρηὰ Σταματίνα πού κάθονταν κοντὰ στὸ σιδεροπωλεῖο, ἔτρεξε κι αὐτὴ. Τὴν ἀγκάλιασε, τὴ φίλησε καὶ τὴν παρηγόρησε: «Ἄχ! παιδάκι μου, οὔλοι μας γιὰ κεῖ.»

Ἡ Μόστραινα ἡ καημένη, ἔκλαιε, ἔκλαιε μὲ τὴν καρδιά της. Ὑστερα ἀντίκρουσε τὸ μαγαζὶ της καὶ τις κατασρόλες κρεμασμένες ὄξω στὸ πορτόφυλλο. Θυμήθηκε πὼς ἔτσι τις κρεμοῦσε ὁ ἄντρας της κάθε πρωτὶ, μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια καὶ τῆς ἤρθε σὰ λιγοψυχία. Μπήκε στὸ μαγαζὶ καὶ σωριάστηκε σὲ μιὰ καρέκλα. Ὁ Πέτρος ὁ βοθητὸς ἓνας παλιόκαρος δεκαεννιά χρονῶ, ἔτρεξε καὶ τῆς ἔφερε νερὸ νὰ πιεῖ. Μέσα στὴ χαμάρα της ἡ Μαρουσῶ, θυμήθηκε πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ δείχνεται ἔτσι ἀδύνατη στὰ μάτια τοῦ παραγυιοῦ. Τὶ ἀφεντικὸ θάταν αὐτὴ πού θὰ στέκονταν ἀπὸ τώρα κι' ὀμπρὸς ἀπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του; Ἐκανε λοιπὸν νὰ σηκωθῆ μὰ ὁ Πέτρος τὴ μπόδισε.

— Κάτσε, κάτσε νὰ συνέρθεις.

— Άμπα! δὲν ἔχω τίποτε. Πέρασε Δὲν εἶτανε γυναῖκα πού νά χάνεται ἢ Μόστραινα. Ὁ Πέτρος τῆς παράδωκε τὰ κλειδιά κ' ἐκείνη ἔκατσε στοὶ ταμεῖο ἔχοντας τὸ μάτι ὄλοϋθε.

Στὴν ἀρχὴ εἶχε πολλές ἀνησυχίες μὰ δὲν ἤθελε καὶ νὰ τὸ δείξη. Θὰ σταθῆ τάχατες ἄξια νὰ σηκώσει τὸ βᾶρος πού πήρε ἀπάνω τῆς; Μὰ ὁ ἄντρας τῆς ἀδερφῆς τῆς πού ἦτανε μαγαζάτορας κι' αὐτὸς, πετιοῦνταν τίς πρώτες μέρες καὶ τὴν ἔμπαζε σιγὰ σιγὰ στοὺ νόημα τῆς δουλειᾶς. Ἀπὸ κεῖ καὶ κεῖ, πῶς σιγουρεμένη ἢ γυναῖκα, ἐννοιωθε πὼς θὰ τὰ κατὰφερνε μὲ τὸ ζῆλο τῆς. Γι' αὐτὸ ἓνα ξεσήκωμα νευρικό τὴν εἶχε πάντα σὲ κίνηση. Τὸ μυσλὸ τῆς γύριζε, τὰ χέρια τῆς δὲν πρόφταναν νὰ ἡσυχάσουν. Στέκονταν στοὶ ταμεῖο, ἀνακατώνοντας στὴν ποῦγκα, ξόδευε τὸ παλιό, ἔμπαζε τὸ καινούριο. Στὸν ἑαυτὸ τῆς ἔδινε τὴν τροφή καὶ τὸν ὕπνο μὲ βιασύνη καὶ ἀδιαφορία. Οἱ κουβέντες καὶ τὰ κουτσομπολιά πού ἄλλοτε τὰ γουστάριζε, πέρναγαν ξυστὰ ἀπὸ πάνω τῆς. Τοὺς ἄντρας πού χασομέραγαν μπροστὰ στοὶ ταμεῖο καὶ τὴ γλυκοκοίταζαν, τοὺς ξεπροβοδοῦσε τὸ γρηγορότερο.

Κάποτε μιὰ φιλενάδα πού τὴν εἶδε νὰ σκοτώνεται στὴ δουλειά, τῆς εἶπε:

— Νὸ ξαναπαντρευτεῖς, καμμένη Μαρουσῶ. Νᾶχεις σύντροφο, νᾶχεις κι' ἄντρα γιὰ τὸ μαγαζι.

Ἐκείνη ἀπόρησε:

— Γιατί! Καλὰ τὸ βαστάω κ' ἐγώ. Ἄντρα ἄλλοιῶς, δὲν ἔχω ἀνάγκη· καὶ μάλιστα στὴν ἡλικία μου.

Σιγὰ-σιγὰ, σάν ταχτοποιήθηκε στὴ δουλειά τῆς, εἶδε πὼς τῆς περισσεύε καὶ καιρὸς. Κουβέντιαζε λοιπὸν περισσότερο μὲ τὴ γρηά Σταματίνα τὴ γειτόνισσα, ἢ κάθονταν μ' ἓνα πλέξιμο πίσω ἀπὸ τὸ ταμεῖο. Τίς ὥρες αὐτὲς τίς ἡσυχες, πονέρονταν ὁ ζαλισμένος ἑαυτὸς τῆς. Παράταγε καμμιὰ φορὰ τίς βελόνες, ἔρριχνε ὄξω στοὺ δρόμο περίλυπη ματιὰ κ' ἢ καρδιά τῆς νοιώθονταν φουσκωμένη: "Ἄχ! ἄχ! γιατί

νὰ τὴν ἀφίσει ὁ ἄντρας τῆς μοναχὴ; γιατί;

Σὲ τέτιες στιγμὲς νευρίαζε, τόβανε μὲ τὴ μοῖρα τῆς, τάκανε θάλασσα στὴ δουλειά, μάλωνε τὸν παραγυιὸ σάν κανένα μωρὸ καὶ συχνὰ ἐννοιωθε νωπὰ τὰ μάτια τῆς. Γρήγορα ὅμως ἢ θέληση τὰ στέγωνε, κ' ἢ γυναῖκα ξανάδινοταν στὴν κανονικὴ τῆς ζωῆ.

Ταχτικά τὸ μεσημέρι ἀφίνε τὸν Πέτρο στοὶ μαγαζι, κι' αὐτὴ γύριζε σπῆτι τῆς νὰ ρίξει μιὰ ματιὰ. Τ' ἀπομειήμερο ξαναγύριζε. Τὸ σπῆτι τῆς ὅμως δὲν εἶτανε κοντὰ καὶ τοῦτο τὸ πέρα δώθε τὴν ξεθέωνε. Ὅσο ἔτσι πέρασε τὸ χεινὸπωρο, κι' ὁ χειμώνας. Μὰ ὅταν τὸ καλοκαίρι πλάκωσε καὶ σφίξανε οἱ ζέστες, ἐκεῖνες οἱ ζέστες οἱ ἀθηνιώτικες, ἢ Μόστραινα ἀπόκανε ἀπὸ τὸ πῆγαινε ἔλα τὸ μεσημεριάτικο. Βέβαια οἱ καλοστεκούμενοι οἱ μαγαζάτορες παίρνανε τὸ τράμ καὶ πῆγαιναν σπῆτι τους μιὰ χαρὰ. Αὐτὴ ἢ φτωχιά πὼς νὰ ξεδιάζεται;

Κι' ὁ Πέτρος πού ἀπὸ κάμποσον καιρὸ τώρα τὴν λαμθογύριζε, τραβηγμένος ἀπὸ τὰ κωπερὰ τῆς τὰ μάτια καὶ τὸ τσουπωτὸ τῆς τὸ κορμί, τῆς εἶπε μιὰ μέρα σάν ἀθῶα:

— Δὲν κάθεσαι ἐδῶ τὸ μεσημέρι, κυρὰ Μαρουσῶ; βασιτέται τέτιος περιπάτος μέσα στοὶ λιοπύρι;

Τῆς παραχώρησε μάλιστα καὶ τὸ κρεβάτι πού ἔστηνε τὸ μεσημέρι αὐτὸς στοὶ βάθος τοῦ μαγαζιοῦ, πίσω ἀπὸ τὸν πάγκο. "Ἐνα σανίδι ἀπάνω σὲ δυὸ τρίποδα.

Τῆς Μαρουσῶς σάν νὰ τῆς καλάρεσε ἢ εὐκολία.

— Ἄμ' εὐ; παιδάκι μου; ἐνδιαφέρθηκε.

— Μὴ σὲ γνοιάζει γιὰ μένα. Ἐγὼ ἔσκασα κιόλας ἐδῶ μέσα. Θὰ στρώνω ὄξω στὴν αὐλίτσα.

"Ἐτσι, τὴν ὥρα τῆς μεσημεριάτικῆς πού τὰ μαγαζιά κατέβαζαν τὰ ρουλά τους γκράν! γκρούν! καὶ σάν ἓνα πένθος ἔπεφτε στοὺς δρόμους κ' ἔδιωχνε τοὺς διαβάτες, ἢ Μόστραινα κι' ὁ Πέτρος κλειδώνανε τὴν τζαμένια πόρτα. Κά-

θονταν ὕστερα νὰ ψευτοφᾶνε τίποτε. "Ὁξω, κόπαζε σιγά-σιγά ἢ κίνηση. "Επειτα καὶ μέσα στοῦ μαγαζιῦ βασιλευε ἡσυχία.

Ἡ Σταματίνα ἢ γειτόνισσα, σὰν εἶδε τὴν καινούργια ταχτική τῆς Μαρουσῶς πῆγε νὰ τῆς πεῖ τὴ γνώμη της. Τὴν ἤδρε μοναχῆ.

— "Ὅστε ἐδῶ κάθεσαι κ' ἐσὺ τὸ μεσημέρι;

— Τὶ νὰ κάνω; λυώνω ὡς πού νὰ πάω στοῦ σπίτι μου.

Μὰ ἐκεῖνη σὰν προεστῆ πού εἶχε τὸ θάρρος εἶπε μὲ πικρία.

— Μπρὲ, Μαρουσῶ, τὸ μπαρούτι μὲ τ' ἄχερο πάει ποτὲς μαζί;

— Τὶ εἶπες;

— Ὁ παραγιός σου, λέω, κὶ ἐσὺ. Τὴν ὥρα τῆς πυρκαγιᾶς κανένας δὲν τὴν ξαίρει.

Ἡ Μαρουσῶ γέλασε μ' ὄρεξη.

— Ναι, ναί! φόβος εἶναι.

Μὰ ἡ Σταματίνα δὲ χοράτευε.

"Ὑστερα ἀπὸ τὴν κουβένταν αὐτῆ, σὰν ἔμεινε μοναχῆ ἢ Μόστραινα, στάθηκε συλλογισμένη. Γούστο ἔχει, εἶπε ἀπὸ μέσα της, νὰ τῆς κρεμάσει τίποτε κουδούνια ἐτούτη ἢ παλιόγρηα. Μὰ στὴν ἡλικία της; Τὶ ντροπῆ! Καὶ μὲ τὸ παιδί της; "Ἄλλο ρεζίλημα. Τῆς Μαρουσῶς τῆς ἦλθε τὸ αἶμα στοῦ κεφάλι. Μὰ στὴν ἡλικία της μπορεῖ ἀκόμα νὰ κακολογηθῆ; Τὶ λόγος! κορόιδεψε τὸν ἑαυτὸ της.

Δὲ στάθηκε ὅμως ἐκεῖ. "Ὅλο καὶ κάτι συλλογίζονταν ἀπάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα. "Ὑστερα ξεθαρρεύτηκε μὲ τὸν ἑαυτὸ της. Μὰ γιατί ἀλήθεια νὰ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ δάχτυλό της ἔ; Ἐδῶ δὲν εἶναι καὶ κανένας νὰ τὴν ἀκούσει. Πρὶν ἀκόμα τῆς πεῖ τίποτε ἢ Σταματίνα, δὲν τόχε τάχα καταλάβει ἀπὸ μοναχῆ της πὼς δὲν εἶναι γιὰ πέταμα; Δὲ τῆς τόλεγαν οἱ ξένοι ἄντρες πού τὴ γλυκοκοίταζαν, δὲν τῆς τόλεγε ὁ ὁμορφος ὁ παραγιός ὅσο κὶ ἂν ἦτανε παιδί της στὰ χρόνια, τὴν ἔτρωγε μὲ κείνα τ' αὐθάδικα μάτια του; δὲν τῆς τόλεγε τὸ ἴδιο της τὸ αἶμα πού πιερίζε πολλές φορὲς τόσο ἀψά; Περίεργο! αὐτῆ πού ποτὲ ὅσο ζοῦσε ὁ ἄντρας της δὲν παραδέχονταν πὼς εἶχε ἐρωτικές ἐπιθυμίες, γιατί τώρα νοιώ-

θονταν ἀλλοιώτικα; Τὶ ἔπαθε; γιατί δὲν εἶναι ὅπως τότε; Τάχα δὲν πρόφταινε νὰ πεινάσει ἢ ἀληθινὰ ἄλλαξε τώρα στὰ ξεσκουριάσματα κατὰ πὼς λέει ἢ γρηὰ Μπίλιω πὼς τὸ παθαίνουν πολλές;

"Ἐνας πελάτης μπῆκε μέσα καὶ τῆς ἔκοψε τὶς συλλογές.

— Μιὰ δραχμὴ καρφιά.

Κ' ἡ Μαρουσῶ, σὰν πού ὁ Πέτρος ἔλειπε σὲ δουλειά, πῆγε νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ. "Ὑστερα, ἡ ὥρα ἔφρασε κὶ ἄλλους ψωνιστάδες. Πολλὲς γυναῖκες μπαίνανε δίχως; προσδιορισμένη ἀπόφαση, ρωτάγανε γιὰ πολλὰ πράματα καὶ πιάνανε μὲ τὰ χέρια τους ὅτι τοὺς τύχαινε μπροστὰ στὴ μύτη. Οἱ ἄντρες ψωνίζανε σύντομα.

Σὰν ἔμεινε πάλι ἡ Μόστραινα μοναχῆ, ξαναθυμήθηκε τὰ λόγια τῆς Σταματίνας. Καὶ πρᾶμα παράξενο! ἀπὸ κείνη τὴν ὥρα δὲν κοίταζε πιά τὸν Πέτρο σὰν ἕνα παλιόπαιδο. Τὸν ἐνοιώθε σὰν ἕναν ἄντρα στοῦ πλάι της, ἀνακατωμένον στὴ δουλειά της, μπερδεμένον στὰ φουστάνια της. Νοιώθονταν μουνδιασμένη τὰ μεσημέρια σὰν ἔμεινε μαζί του στοῦ μαγαζιῦ. Στενοχωρεύονταν ὅταν τὴν κοίταζε ἐκεῖνος κατὰματα. Ὁ Πέτρος σὰ νὰ μυρίστηκε τὴ στενοχωρία αὐτῆ καὶ βάρθηκε νὰ τὴν συγνοκοιτάξῃ καλὰ μέσα στὰ μάτια.

Τὰ νεῦρα τῆς Μαρουσῶς δουλεύανε μέρες τώρα, κ' ἦρθε ἕνα πρωῖνὸ πού ξεσπάσανε. Τότε ξεθύμανε στὸν παραγιό καὶ τὸν ἀποπειρε ἄσχημα ἀπάνω στὴ δουλειά δίχως ἀφορμὴ τῆς προκοπῆς. Στὸ θυμὸ της μάλιστα συλλογίστηκε νὰ τὸν διώξῃ. Ναι! θὰ τὸν διώξῃ γιὰ νὰ φεύγῃ ἀπὸ μπροστὰ της. Τὸν βαρέθηκε!

"Ὅταν πέσανε σὲ λίγο τὰ νεῦρα, ἀπόρησε μὲ τὸν ἑαυτὸ της ἡ Μαρουσῶ. Μπᾶ σὲ καλὸ της! Ποῦ θὰ βρεθεῖ βοηθὸς καλλίτερος ἀπὸ τὸν Πέτρο; γιατί τοῦ φέρεται ἄδικα; Αὐτὴ πάντα της μὲ φρόνηση στάθηκε. Καὶ μὰ τὸ Θεὸ τ' ἀπόδειξε. Δὲν κράτησε τὸ μαγαζιῦ μὲ τὰ δόντια; δὲ βόλευε τὰ παιδιὰ της σὰν ἡ καλλίτερη μάννα;

Καὶ θυμήθηκε ἡ γυναῖκα, πὼς μὴ μέρη, — χρόνος κόντευε — ὀρκίστηκε στὸν πεθαμένον ἄντρα της νὰ ξεγράψῃ τὸν

Ξαυτὸ τῆς ὀλότελα. Ἐτσι τόκανε καὶ βάλθηκε νὰ ζεῖ μοναχὰ γιὰ τὰ παιδιά τους. Γιὰ τὰ παιδιά αὐτὰ ποὺ ἡ καρδιά τῆς τὰ λαχταροῦσε ὅλη μέρα μακριὰ τους, καὶ ξεχειλίζε ἀπὸ χαρὰ σάν τὰ ξανάβρισκε τὸ βράδυ. Ὅταν ἐκεῖνα τὴν ἀντίκρουζαν νάρχεται πέρα ἀπὸ τὸ στενὸ, τρέχανε ὅλα μαζί καὶ τὴ δέχονταν. Τὸ μικρότερο ἀγκάλιαζε τὰ γόνάτά τῆς, ἄλλο τὴ μέση τῆς, ἄλλο κρέμονταν στὸ μπράτσο τῆς. Κ' ἔτσι φορτωμένη ἢ μητέρα, κληματαριά μὲ τὰ σταφύλια τῆς, νοιώθονταν εὐχαριστημένη καὶ περήφανη.

Ἡ Μόστραινα σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τὴ σύγκριση μὲ τὸν παραγιὸ, συλλογίζονταν καὶ ξανασυλλογίζονταν θεληματικὰ ὅλο τὰ ἴδια: Τὰ παιδιά, τὸν ἄντρα τῆς, τὸ μαγαζὶ. Ὅλα αὐτὰ τῆς φαίνονταν σάν ἓνα γερὸ ταμποῦρι ἀγνάντια σὲ κάποιον ἐχθρὸ ποὺ ἀπὸ κάτου τὴν παραμόνευε. Κάποια στιγμή μαλιστα, καυχῆθηκε σὰ θυμωμένη στὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ τῆς. «Ἐγὼ δὲν εἶμαι γυναίκα. Ἐγὼ εἶμαι κάστρο!»

Τὸ μεσημέρι τῆς ἴδιας μέρας ἔκανε μιὰ ζέστα γιὰ παλάβωμα. Οἱ πλάκες στὰ πεζοδρόμια τύφλωναν μέσα στὸν ἥλιο μὲ τὴν ἀσπρίλα τους. Ἡ ἄσφαλτο ἔβραζε καὶ λαστιχάριζε στὸ πάτημα. Οἱ ἄνθρωποι πελαγωμένοι στοὺς ἰδρώτες, τρέχανε νὰ σωθοῦνε σὲ καμμιά σκιά.

Στὴν ὥρα αὐτὴ τὴ φλογερή, ἡ Μόστραινα ψένονταν ξαπλωμένη μέσα στὸ μαγαζὶ. Τὶ λαύρα, Θέ μου!

Στριφογύριζε στὸ πρόχειρο κρεβάτι κ' ἐκεῖνο ἔτριζε δυνατὰ μέσα στὴν ἡσυχία. Κι' ὅσο οἱ σανίδες τρίζανε, τόσο ἡ γυναίκα φυλάγονταν νὰ ξαναγυρίσει. Ντρέπονταν μὲ τὶς ἀνησυχίες τῆς γιὰ τὸν παραγιὸ, αὐτὸν τὸν ξένον ἄντρα ποὺ πλάγιαζε ὅξω στὴν αὐλίτσα. Τὶ μπελᾶς καὶ τοῦτος ὁ ἄνθρωπος!

Θυμήθηκε τὰ λόγια ἐκεῖνα τῆς Σταματίνας καὶ στενοχωρήθηκε. Ὑστερα ὅπως κάνουμε μ' ἓνα παιδί ποὺ τοῦ γυρίζουμε τὸ νοῦ ἄλλοῦ ἀπὸ κεῖ ποὺ τοῦ κολλήθηκε, πάσχισε νὰ ξεγελάσει τὸν ἑαυτὸ τῆς. Βάθηκε λοιπὸν νὰ κοιτάζει ψηλὰ ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς τὶς κρεμασμένες κατσαρόλες,

τὰ μπρίκια, τὶς ποντικοπαγίδες. Τὶς ξέταζε καὶ θαύμαζε. Τὶ λογιῶ πράματα μαστορεύεται ἀλήθεια τοῦ ἀνθρώπου ὁ νοῦς!

Ἐπειτα ὁμως βορέθηκε τὴν ἐξέταση, κουράστηκε κι' ἀπὸ τὸ κάρφωμα. Ξαναγύρισε. Οὐφ! Ξεκούμπωσε τὸ μπουστο τῆς κι' ὁ περιορισμένος κόρφος ἀπλώθηκε μὲ ξανάσαση. Τὶ ζέστα! Θὰ μπορούσε κανένας νὰ ξαπλωθεῖ ὀλόγυμνος χάμου στὰ δροσερὰ πλακάκια. Ἄν δὲν ἦταν ἐκεῖ δίπλα ὁ παραγιός...

Κι' αὐτὸς ἀκούγονταν νὰ στριφογυρίζει στὰ στρωσιδία τοῦ. Ποῦ νὰ κολλήσει ὕπνος τὸν ἄνθρωπο σήμερα. Κάποια στιγμή, ὁ Πέτρος σὰ νὰ γύρευε κουβέντες, ἀναστένανε δυνατὰ: Ἄμάν πιά! φύλλο δὲν σεῖεται σήμερα!

Ἡ Μόστραινα δὲ μίλησε. Ἄκουσε ὕστερα τὴν ἀνάσα του βαρεῖα σάν ἀγκομαχητὸ. Μονομιᾶς, φόβος κ' ἐρεθισμὸς, σάν ἓνα φυσίγγιο δυναμίτη τῆς σαράτιασαν τὰ κατάβθα τοῦ εἶναι. Τὸ μυαλὸ τῆς δὲ μαζεῦονταν. Τὸ κυρμὶ τῆς σὰ σκορπισμένο κι' αὐτὸ. Ἀναστατωμένη ἢ γυναίκα, ἀνακάθισε ἀπάνω στὶς σανίδες. Χριστὲ μου! πὼς νοιώθεται ἔτσι σήμερα; Ποτὲ τῆς δὲ βρέθηκε ἔτσι, ποτὲ. Αὐτὴ ἡ κατάσταση ἦταν σάν ἀρρώστεια καὶ σάν τρέλα. Τ' ἦταν αὐτὸ;

Στὸν ἴδιον καιρὸ, κοίταξε κατὰ τὴν πόρτα τῆς αὐλῆς ἀνήσυχη γιὰ τὴς φάνηκε πὼς ὁ Πέτρος σηκώθηκε κ' ἐκεῖνος. Κι' ἀλήθεια εἶχε σηκωθεῖ. Ἐβηξε κάποια στιγμή καὶ μονομιᾶς φανίστηκε στὴν πόρτα. Εἶτανε χλωμὸς καὶ τὰ ματόφυλλά του πεταροῦδιζαν σάν τσουρουφλισμένα.

Ὅπως τὸν εἶδε ἡ Μόστραινα ξαφνικά, καρφώθηκε. Ἐνα λυώσιμο ἔτρεξε στὰ μέλη τῆς.

Μὲ τὶς ἀπαλάμες ἀκουμπισμένες μιὰ μεριά κι' ἄλλη ἀπάνω στὴ σανίδα, τὸν κοίταξε τώρα κατάματα μὲ μάτια φλογερά, μεγαλωμένα, φοβισμένα κι' ὁμως καλεστικά. Ἡ ἡλικία, οἱ ὄρκοι, τὰ παιδιά τῆς, ὅλα σαρώθηκαν σάν ἄχερα...

Κι' ὁ παραγιὸς προχώρησε βουβὸς κατὰ τὴ γυναίκα...

χειρότερη έσωτερική κατάσταση της Ελλάδας (πρβλ C. A. H. VI, 19 κ. έ.). Οί Έλληνες δέν είχαν ακόμα ανοίξει τά μάτια τους, κοιτάζαν τις φιλονικίες τους, τά αιώνια τους πάθη, κι' άφηναν κάθε εύκαιρία νά περνά ή κι' ένεργουσαν αντίθετα πρός τό δικό τους τό συμφέρο μέ τέτοιο τρόπο, ώςτιε νά ύποβοηθάται μάλλον ό έχθρός τους παρά νά ζημιώνεται. "Έτσι άφήκαν στην άρχή τοϋ 4 αί. π.Χ. την εύκαιρία τοϋ Άγχιολάου νά περάσει άνεμετάλλευτη, έτοι άφήκαν και τον Εύαγόρα Α' νά παλαίει μέ ξένες δυνάμεις γιά την πραγματώση ενός έλληνικού Ιδεώδους και δεχτήκαν την έπαισχυντη συνθήκη τοϋ 386 π.χ. (άντιαλκίδειος ειρήνη). Η αντίθεση Άνατολής και Δύσης πού έχει τις ρίζες της σέ πολύ παλιούς χρόνους και χαρακτηρίζεται όχι τόσο από την προσπάθεια γιά πολιτική ίσχύ όσο γιά την έπικράτηση ενός όλοκληρου κόσμου Ιδεών, συνεχίζεται και τώρα πιό έντατικά.

Λίγα χρόνια άργότερα βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα νέο άνταγωνισμό δυνάμεων. Είναι ή δύναμη τοϋ βορρά, ή Μακεδονία, πού μέ άρχηγό τον Φίλιππο ζητά νά πάρει μεταξύ των έλληνικών πόλεων τή θέση πούχαν πάρει οί Πέρσες κι' άκόμοσ πάρα πάνω, νά ένώσει τους Έλληνες μέ άρχηγό τό βασιλιά Φίλιππο, και ν' άντικρύσει τή δύναμη πού έρχόταν από την Άνατολή και άνάξια κυριαρχούσε στη Δύση. Τήν ίδια χρονιά άναβαίνουν στό θρόνο της Μακεδονίας ό Φίλιππος, ένας από τους μεγαλύτερους πολιτικούς και στρατηγούς πού γέννησε ό κόσμος, στο θρόνο της Περσίας ό Άρταξέρξης Γ' ό Ψυχος, ένας δραστήριος και δυνατός βασιλιάς. Βρίσκονται άντιμέτωπες οί δυνάμεις αυτές τόσο πού ή κοινή λεία και των δυό έξακολουθεί νά θεωρείται ή Ελλάδα μέ τή διαφορά μόνο πώς στην όρμη πού δείχνει ό Φίλιππος άνταποκρίνεται ή προσπάθεια τοϋ Άρταξέρξη νά συγκρατήσει ότι έχει στό κράτος του, κι' ή Ελλάδα είναι γι' αυτό χώρα όχι πιά της έπιρ-

ροής του, αλλά ένα μέρος πού θά μπορούσε νά τοϋ δώσει βοήθεια ν' άντεπεξέλθει κατά κινδύνων πού όπειλοϋσαν νά διαλύσουν τό κράτος του. Τόσο είχαν άντιστραφεί οί όροι. Η περσική πολιτική ήταν αντίθετη πρός τή μακεδονική πού έμφανίζεται τώρα, όπως τή διαγράψαμε, ένάντια πρός κάθε προσπάθεια πού απέβλεπε σέ ένωση των Έλλήνων και πραγματοποίηση ενός πανελληνίου Ιδεώδους.

Τήν πολιτική αυτή έφήρμοσε και στην ειρήνη πού επέβαλε ό Άρταξέρξης Β' τό 390 π.Χ. στον βασιλιά της Σαλαμίνας Εύαγόρα Α'. "Έπειτα, μέ τό τέλος τοϋ κυπριακού πολέμου, οί πολεις της Κύπρου άπολαύουν μιάς σχετικής ειρήνης, γιατί συμμορφώθηκαν μέ την άπαιτηση τοϋ πέρσου κυρίαρχου γιά πολιτική άύτονομία. Ικανοποιησιν άλλως μέ την παραδοχή αυτή παλιές τους τάσεις παρτικουλαριστικές. Η προσπάθεια τοϋ Εύαγόρα Α' νά δημιουργήσει ήγεμονία της Σαλαμίνας σ' όλη την Κύπρο, ναυάγησε γιά άλλη μιά φορά κι ή περσική δύναμη έπιβάλλει σέ έλληνικές πολεις την ειρήνη μέ τον όρο της άύτονομίας, όπως και στην άντιαλκίδειον ειρήνη. Έννια βασιλεία της Κύπρου αναγνωρίστηκαν και κατόπι από τον Άρταξέρξη Γ' γιά ανεξάρτητα, έφ' όσον αναγνώριζαν την ύποταγή τους οί βασιλιάδες στον πέρση κυρίαρχο (Διόδ. XVI 42). Μόνο ένας νέος πόλεμος θά μπορούσε ν' ανατρέψη την κατάσταση αυτή. Άλλά καθένas από τους βασιλιάδες της νήσου άρκειτο στην έσωτερική άύτονομία πού άπόλαυαν κι' οί προκάτοχοί του, ώργάνωνε τό βασιλείο του μέ σύστημα συγκεντρωτικό, μέ μιά αξιόλογη πόλη γιά κέντρο, όπως μās λέει ό Διόδωρος (έ. ά.) κι' ύπότασσε όλες τις μικρότερες πολεις ή χωριά πού γειννιάζαν στην πρωτεύουσά του κι' έπλήρωνε τό φόρο ύποτελείας στον πέρση βασιλιά πούταν άπαραίτητο γιά την αναγνώρισή του. Αύτή τή ζωή πέρασε ό Νικοκλής, ό διάδοχος τοϋ Εύαγόρα Α', ό Λύσανδρος της Άμα.

θοῦντος, ὁ Τιμοχάρης τῆς Πάφου κι ἄλλοι σύγχρονοι βασιλιάδες τῆς νήσου. Μιά φιλειρηνική καὶ σύγχρονα φιλοπερσική πολιτική ἀκολουθήθηκε ἀπὸ ὅλους (Ἰσοκρ. III 34). Κι ἦταν αὐτὴ ἡ πολιτική εὐπρόσδεκτη καὶ στὸ περσικὸ κράτος γιατί καὶ τοῦτο δὲν ἐπεθυμοῦσε τὸ ἀφύπνισμα παλιῶν ἐχθρῶν κι' ἀνάπτυξη νέων.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ὑπῆρξε πολὺ εὐνοϊκὸ γιὰ τὴν Κύπρο. Κατῶρθωσε νὰ ζήσει μὲ ἡσυχία 30 χρόνια εἰρήνης ποῦ τῆς ἔφερε τὴν εὐδαιμονία ὕστερα ἀπὸ τὴ μεγάλη καταστροφή τοῦ κυπριακοῦ πολέμου. Ἄν ὅμως στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἡ κατάσταση τῆς Κύπρου παρουσιάζεται τέτοια ὅπως σύντομα τὴν περιγράψαμε πάρα πάνω, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ. Ὁ σύνδεσμος μὲ τὴν Ἑλλάδα ποῦ εἶχε προωθήσει σὲ μεγάλο βαθμὸ ὁ Εὐαγόρας Α' ἐξακολουθεῖ, κι' ἡ διάδοσή τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ κάνει βήματα. Μιά τέτοια προσπάθεια δὲ μπορούσε νὰ ἀνακόψει ἡ Περσία, ἀφοῦ κάτι παρόμοιο γίνεται τῶρα καὶ σὲ περσικὲς ἐπαρχίες ὅπως στὴ Φοινίκη. Ὁ Νικοκλῆς ἐξακολουθεῖ νὰ συγκεντρώνει τοὺς λογίους καὶ τοὺς καλλιτέχνες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴν αὐλὴ του. Μὲ τὴν ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία ποῦ καὶ πάλιν ἀναπτύσσεται, ἡ Σαλαμίς γίνεται ἡ πιὸ δυνατὴ καὶ μεγάλῃ πόλη τῆς Κύπρου (Διόδ. XVI 42).

* * *

Μέσα σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση ἀπὸ ἐσωτερικὴ κι' ἐξωτερικὴ ἄποψη ἀναβαίνει στὸ θρόνο τῆς Σαλαμίνας ὁ Εὐαγόρας Β', ποῦ διαδέχθηκε τὸν Νικοκλῆ τὸ 361 π.Χ. πιθανῶς¹⁾ Τίποτε δὲ ξέρουμε γιὰ τὴν πρώτη του ζωὴ, ποῦ γεννήθηκε, ποιά σχέση εἶχε μὲ τὸ Νικοκλῆ, κι' οὔτε τίς περιστάσεις, μέσα

στὶς ὁποῖες ἀνέβηκε στὸ θρόνο. Ἦταν γιὸς τοῦ Νικοκλῆ ἢ νεώτερος ἀδερφὸς του; Τίποτα σχετικὸ δὲ μᾶς παραδίδεται. Βέβαιο μόνον μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς ἀνήκε στὸ βασιλικὸ γένος τῆς Σαλαμίνας ποῦ ἴδρυσε ὁ Εὐαγόρας Α', γιατί ἀλλοιῶτα δὲν τοῦ ἦταν δυνατό ν' ἀνεβεῖ στὸ θρόνο. Αὐτὸ ἦταν μιὰ παλιὰ παράδοση ποῦ διατηρήθηκε πάντα στὰ κυπριακὰ βασίλεια²⁾. Ἄλλως τε μᾶς εἶναι ρητὰ παραδομένο πὼς ἡ ἀρχὴ ποῦ κατεῖχε ὁ Εὐαγόρας Β' ἦταν γι' αὐτὸν «πατρώα» (Διόδ. XVI 46) καὶ δὲν ἔχουμε κανένα λόγο ν' ἀμφιβάλουμε γιὰ τὴ μαρτυρία αὐτῆ. Γι' αὐτὸ καὶ καθόλου ἐσωτερικὲς ἀναστατώσεις δὲν μᾶς ἀναφέρονται γιὰ τὸ ἀνέβασμά του στὸ θρόνο τῆς Σαλαμίνας. Ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ ὅλους καὶ ὡς ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας. Κανένα ἄλλο ἐξωτερικὸ ἢ ἐσωτερικὸ γεγονός δὲ χαρακτηρίζει τὸ ἀνέβασμά του στὸ θρόνο. Ἡρεμα ἐπέρασε καὶ τὰ πρῶτα δέκα χρόνια τῆς βασιλείας του. Ἡ πολιτικὴ του ἦταν καθαρῶς φιλειρηνική, φιλοπερσική μπορούσαμε νὰ ποῦμε. Ὁ ὁμόνυμος πρόγονός του Εὐαγόρας Α' δὲν τὸν ἐνέπνεε μὲ τὰ δικὰ του ἰδανικά. Αὐτοῦ ἡ σκέψη ἦταν πὼς νὰ περάσει καλά, μὲ εἰρήνη, καὶ νὰ μὴ τὰ χαλάσει μὲ τοὺς Πέρσες, τοὺς κυρίαρχους τῆς νήσου. Σ' αὐτὸ τὸ σημειο συνέπιπτε ἡ πολιτικὴ του μὲ τοῦ προκατόχου τοῦ Νικοκλῆ. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς του ἦταν μακρὰ εἰρήνη κι' εὐδαιμονία τῆς νήσου. Τοῦτο ὅμως δὲ σημαίνει πὼς ὁ Εὐαγόρας Β' ἀμέσως ἀπαρνήθηκε τὸ παρελθόν. Μολονότι ἐπέδωκε τὴν ἡσυχία του, δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχει στὴν ἀρχὴ τοῦλάχιστο σύνδεσμο τῆς πόλης του μὲ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ σὲ τοῦτο τὸ σημειο ἀκολουθοῦσε τὸ Νικοκλῆ. Τρανὴ ἀπόδειξη γι' αὐτὸ ἔχουμε τὰ νομίσματά του τῆς πρώτης περιόδου. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐπίσημο σύμβολο ἐνός κράτους καὶ τοῦ μονάρχου καὶ μᾶς διδάσκουν

1) βλ. Judeich W : Kleinasiatische Studien σ. 133 κ.έ.

2) βλ. τὸ βιβλίον μου *Euagoras I. von Salamis* σ. 96.

σάν επίσημες πηγές άμεσες πάρα πολλά για τήν έσωτερική πρό παντός πολιτική και τις πολιτικές ιδέες ενός μονάρχου. Στά νομίσματα λοιπόν τής πρώτης περιόδου που διαρκεί ως τήν εποχή του πολέμου (361—351 π.Χ.) διακρίνουμε τή συνέχεια τής παράδοσης που άρχίζει με τόν Εύαγόρα Α' και συνεχίζεται από τό Νικοκλή. Ή μορφή τής έλληνικής θεάς Άθηνάς, αντιπροσωπευτική τής πόλης πουΐταν τό παιδευτήριο τής Έλλάδας, και τής τοπικής θεάς Άφροδίτης συνενωμένες έμφανίζονται στις δυο όψεις τών νομισμάτων, για τά όποια μιλούμε ¹⁾. Μας δείχνουν άκόμα τις πολιτιστικές τάσεις τής εποχής με τήν προσπάθεια π' άρχίζει από τόν Εύαγόρα Α', να επικρατήσει ή έλληνική γραφή άντι τής κυπριακής. Κάπου κάπου μόλις έμφανίζονται άκόμα κυπριακά γράμματα, άλλ' αυτά είναι πολύ σποραδικά. Ή έπιγραφή τών νομισμάτων ΒΑ-ΕΥΑ κι' ή μορφή τής Άθηνάς μας φανερώνουν όφθαλμοφονώς τή συνέχιση από μέρους του Εύαγόρα Β' τής πολιτικής τών προκατόχων του που συνίστατο στη διάδοση του έλληνικού πολιτισμού στη νήσο. Αυτό τουλάχιστο γίνεται στην άρχή.

Αυτή όμως ή πολιτική δέν έμεινε αιώνια. Οι παραστάσεις τών νομισμάτων που εισήγαγεν ό Εύαγόρας Β' λίγο άργότερα δείχνουν πως πάλι έστρεψε τήν προσοχή του στην Περσία και στην Άνατολή, όπως και οι βασιλιάδες τής εποχής πρό του Εύαγόρα Α'. Παραστάσεις όπως τό λιοντάρι, κεφαλή κριοϋ, άστρο κλπ. τών νομισμάτων Εύαγόρα Β' μας παρουσιάζουν άναβίωση τής παλιότερης τάσης προς τήν Άνατολή που είχε άνακόψει ό Εύαγόρας Α', ό όποιος είχε εισαγάγει μόνο έλληνικές μορφές και σύμβολα στα νομίσματά του. Τούναντίον ό νέος βασιλιάς τυπώνει πάλι

στά νομίσματά του τό παλιό αιγυπτιακό και φοινικικό σύμβολο τής ζωής πουΐναι γνωστό με τόνομα ankh. Ή μεταστροφή άκριβώς αυτή μας δείχνει φανερά τήν τάση που είχε ό νέος βασιλιάς. Ένόμισε ότι ή προσέγγιση προς τήν Άνατολή δέν έπρεπε να περιορισθεί μόνο σε έξωτερικά ζητήματα. Με τήν επίσημη πολιτική σε έσωτερικά ζητήματα έφανέρωνε τήν τάση του να μείνει ένας πιστός άκόλουθος και δοϋλος του πέρση βασιλιά. Με τόν τρόπο αυτό έφαντάζετο ότι έξυπηρετούσε περισσότερο τό άτομικό του συμφέρο. Γιατί σ' αυτή του τήν πολιτική δέν τόν ώθοϋσε μιá ιδεολογία που άπέρρεε από τήν πίστη σ' άνώτερα ιδανικά, άλλ' ή προσπάθεια να εξασφαλίσει τό άτομό του, τόν θρόνο του άνέπαφο από κάθε έξωτερικό κίνδυνο. "Ότι αυτό ήταν τό έλατήριο του νέου βασιλιά τής Σαλαμίνος είν' αλήθεια δέν μας παραδίδεται, άλλό και δέν μας είναι δύσκολο να μαντέψουμε τους πραγματικούς λόγους που τόν ώθησαν σε μιá τέτοια πολιτική, ν' άπαρνηθεί τόν έαυτό του και τήν πολιτική του προκατόχου του και πρό παντός του Εύαγόρα Α'. Ό Εύαγόρας Β' άνέβηκε στο θρόνο τήν εποχή τής μεγάλης έξεγερσης τών σατραπών τής Περσίας. Μπροστά σ' αυτό πρόβαλλε τό πρόβλημα ή να ακολουθήσει αυτή τήν πολιτική και να ζητήσει να συνεργασθεί με τους άποστάτες ή διακρίνοντας πως τό περσικό κράτος δέν ήταν δυνατό άμέσως να καταλυθεί με έσωτερικές έξεγέρσεις—ή άποτυχία τών κινήματων τών σατραπών έδειχνε άκριβώς, πόση άκόμα είχε έσωτερική άντοχή—να θελήσει να ζήσει ήσυχος μέσα στο πλαίσιο που τουδινε ή θέση του σαν ύποτελους στην Περσία. Ή έπρεπε να φανεί ένας ιδεολόγος και να ριψοκινδυνεύσει και τόν έαυτό του και τό κράτος του ή να κοιτάξει τή κατάσταση κάπως ρεαλιστικότερα σώζοντας και τό θρόνο του και τήν ειρήνη τής Κύπρου. Προτίμησε τό δεύτερο όπως δείχνει κι' ή κατόπι του πολιτική

1) βλ. G. Hill, Catalogue of the Greek Coins of Cyprus (British Museum) σ. CV κ.έ. Πάρα κάτω τό έργο σημειώνεται συντομογραφικά C.B.M.

πού θα δοῦμε παρὰ κάτω. Τὴν πιστὴ του ἀφοσίωση στὴν Ἀνατολή γιὰ νὰ δείξει, ἐχρησιμοποίησε στὰ νομίσματα του τὰ σύμβολα, γιὰ τὰ ὁποῖα μιλήσαμε πάρα πάνω.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴν προσπάθεια αὐτὴ πού κατέβαλλε ὁ Εὐαγόρας Β' τὸ ρεῦμα τῆς γενικῆς ἐξέγερσης τῶν ὑποτελῶν στὴν Περσία δυναστῶν καὶ σατραπῶν πού ἔπνεε κυρίως ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία παρέσυρε καὶ τὴν Κύπρο. Ἐρχεται τοῦτο καὶ σὰν μιὰ ἀντίδραση στὴ φιλοπερσικὴ πολιτικὴ τοῦ σαλαμίνιου βασιλιά. Ὅλοι δὲν μπορούσαν νὰ πεισθοῦν πὼς τέτοια ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ πολιτικὴ τῆς νήσου, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ ὅ,τι ἔβλεπαν πὼς γινόταν γύρω τους. Μποροῦσαν τόσο εὐκόλο νὰ ξεχάσουν ἓνα ἔνδοξο παρελθὸν καὶ τὶς ἡμέρες τοῦ Ὀνησίλου καὶ τοῦ Γόργου; Κάθε ἓνας λαὸς ζῆ γιὰ ὠρισμένα ἰδανικά. Αὐτὰ δὲν μπορεῖ πάντα νὰ πεισθεῖ νὰ τὰ ὑποτάξει στὶς ὠμές ἀπαιτήσεις τῆς στιγμῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ξαναζοῦν μέσα στὴν Σαλαμίνα οἱ μέρες τοῦ Ὀνησίλου μὲ τὸν Γόργο. Μόνη διαφορὰ πὼς τότε ἡ κίνηση γιὰ ἐπανάσταση ἦταν ἓνα ἑλληνικὸ γεγονός πού ὠρμήθηκεν ἀπὸ τὴν ἰωνικὴν ἐπανάσταση καὶ βοηθήθηκε ἀπ' αὐτήν. Τώρα ἡ ἐξέγερση εἶναι γενικώτερη καὶ περισσότερο σὺθόρμητη. Γι' αὐτὸ καὶ δὲ χρειάζοταν στὴν Κύπρο ἓνα ἀρχηγό, ὅπως ἄλλοτε, μὲ τὸν Ὀνήσιλο καὶ τὸν Εὐαγόρα Α', πού νὰ κινήσει καὶ ἐξαναγκάσει τοὺς ἄλλους. Τώρα ὅλοι οἱ κύπριοι βασιλιάδες, σὰν ἓνα σῶμα, αὐθόρμητοι ἐξεγείρονται, γιὰ νὰ δοκιμάσουν ἄλλο μιὰ φορά τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας. Ὅλα τὰ βασιλεία συνεργάζονται τώρα γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς ἐνιαίου σκοποῦ. Αὐτὸς δὲν τοὺς ὑπαγορεύεται ἀπὸ ἄνωθεν, ἀλλὰ βγαίνει ἀπὸ ἓνα κοινὸ πόθο. Εἶναι τοῦτο μιὰ μεγάλη διαφορὰ πού δείχνει πὼς ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοὺς πέρσες εἶχε κάμει πολλὴ πρόοδο. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀνησίλου κ' ὕστερα τοῦ Εὐαγόρου Α' ὄχι μόνον χρειάζοταν ὁ ἓνας, ὁ ἀρχηγός, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς συναντοῦσε ἐσω-

τερικὴ ἀντίσταση ἀρκετὴ ἀπὸ μεμονωμένα βασιλεία, ἢ ὁποῖα ματαίωने σ' ἓνα πολὺ μεγάλο βαθμὸ τὰ σχέδια. Τώρα τίποτε ἀπ' αὐτὰ. Οὔτε ὁ ἀρχηγός χρειάζεται οὔτε καὶ καμιά πόλη παρέχει ἀντίσταση. Ὅλοι εἶναι σύμφωνοι καὶ μόνη ἀντίδραση παρουσιάστηκε ἀπὸ τὸν φιλοπέρση ὄρχοντα τῆς Σαλαμίνας, τὸν Εὐαγόρα Β', ὅπως θὰ δοῦμε πάρα κάτω.

Δὲν ξέρουμε οὔτε τίς ἀφορμὲς πού δόθηκαν γιὰ τὴν ἐξέγερση τῶν Κυπρίων οὔτε καὶ τίς συνθήκες, μέσα στὶς ὁποῖες ἔγινε αὐτὴ. Ὁ Διόδωρος πού μᾶς διηγεῖται ἀρκετὰ ἀσαφῆ τὰ γεγονότα (XVI 42) μᾶς λέει πὼς ἡ ἐπανάσταση τῶν Κυπρίων ἦταν μιὰ μίμηση τῆς σύγχρονης καὶ παρόμοιάς ἐξέγερσης τῶν Φοινίκων πού γίνηκε κυρίως ὑπὸ τὸν βασιλεῖα τῆς Σιδῶνος Τέννην τὸ 351 π.Χ. Ἡ ἐξέγερση τῶν Φοινίκων εἶχε ἀφορμὴ τὴν καταπίεση τῶν κατοίκων ἀπὸ τοὺς Πέρσες σατράπας καὶ στρατηγούς. Τὸ ἴδιο ἢ κάτι ἀνάλογο δὲν μπορούμε νὰ φαντασθοῦμε γιὰ τὴν Κύπρο. Καμιά καταπίεση τῶν βασιλιάδων τῆς δὲν μας ἀναφέρεται. Ἀπ' ἐναντίας ἡ εἰρήνη πού ἀπόλαυσε 30 χρόνια τῆς ἔφερον εὐδαιμονία καὶ ἐπομένως καμιά οικονομικὴ δυσπραγία τῶν κατοίκων δὲν ἔφερε τὸ κίνημα αὐτὸ. Αἰτία πρέπει μᾶλλον νὰ ὑπῆρξε τὸ ξαναξυπνημα τῆς ἐθνικῆς ἰδέας στὴν Κύπρο βοηθημένο ἀπὸ ἐξωτερικὲς συνθήκες. Ἡ ἐπανάσταση τῶν Φοινίκων ἦταν μιὰ ἀρκετὴ ἀφορμὴ. Ὁ Διόδωρος μᾶς λέει πὼς τὰ γεγονότα τοῦ κυπριακοῦ πολέμου εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴ φοινικικὴ ἐξέγερση. Φαίνεται λοιπὸν πὼς προέκυψε μιὰ πολιτικὴ συνεννόηση μεταξύ τῶν δυὸ χωρῶν πού εἶχε τέτοια ἔκταση καὶ σημασία, ὅπως ἦταν ἡ συνεργασία πολλῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου ἐναντίον τῶν Περσῶν στὸν πόλεμο τοῦ Εὐαγόρα Α'. Ἡ συνεργασία Ἑλλήνων καὶ Φοινίκων πούταν γνωστοὶ ἐχθροὶ ἄσπονδοι, εἶναι κάπως παράξενη. Τοὺς ἔνωνε ὁμως τώρα, ὅπως καὶ στὴν πρώτη περίστασι, ἓνας κοινὸς ἐχθρός. Μόνη διαφορὰ

ήταν ότι πρωτοστατεί τώρα στο κίνημα αυτό η Φοινίκη κι' όχι η Κύπρος. Είναι συνυφασμένο ακόμα το κίνημα και των δυο χωρών, όπως και τότε, με την όλη αιγυπτιακή πολιτική έναντι της Περσίας. Γι' αυτό κι' η Φοινίκη ζητεί άμέσως τη βοήθεια της Αιγύπτου, όπου ο βασιλιάς Νεκτάνεβις Β' ήταν ένας άσπονδος έχθρος των Περσών από χρόνια προηγουμένως (Διόδ. XVI 41. πρβλ. H. Hall εν C.A. H. VI, 151 κ. έ.). 'Η επανάσταση δεν φαίνεται ναταν άσχετη και με την άποτυχία της έκστρατείας του Άρταξέρξου Γ' κατά της Αιγύπτου, ίσως αυτό να υπήρξε μιá ένθάρρυνση. 'Η έπιτυχία του βασιλιά της Σιδωνός Τέννη με τους 4 χιλ. Έλληνες μισθοφόρους και τον στρατηγό τους Μέντορα υποκίνησε τους Κυπρίους ακόμα πάρα πάνω. Ήταν άλλως τε ή Σιδων τότε ή σπουδαιότερη πόλη της Φοινίκης και το κέντρο της περσικής κυριαρχίας όπως μάς δείχνουν τα νομίσματά της ¹⁾). 'Η έπιτυχία λοιπόν αυτή στην άπέναντι άκτή της Συρίας έλεγε στους Κυπρίους πως δεν έπρεπε να αφήσουν την ευκαιρία να χαθεί. 'Η ένέργειά τους υπήρξε σύγχρονη και τα γεγονότα που έκτυλίσσονται δεν είναι άνεξάρτητα από τις έπιχειρήσεις στη Φοινίκη (Διόδ. XVI 42).

Μολονότι ο Διόδωρος μάς τονίζει πως ή ένέργεια των κυπρίων βασιλιάδων ήταν μιá μιμητική πράξη της επανάστασης των Φοινίκων, ή συνδυασμένη ένέργεια, για την όποια έπίσης ο ίδιος μάς μιλεί, μάς αφήνει βασιμότητα να υποθέσουμε πως πρόκειται για πραγματική συνεννόηση των δυο χωρών. Για τη σύμπραξη όμως όλων των κυπρίων βασιλιάδων χρειαστήκαν άγωνες που πρόσκοψαν στην άρνηση του Εύαγόρα Β' της Σαλαμίνας. 'Αλλά οί κάτοικοί της δεν έδίστασαν να στασιάσουν κι' έναντι του βασιλιά τους που στεκότανε έμπόδιο σ' ένα έθνικό

άγωνα. Κάποιος άρχηγός, σαν άλλοτε ο Όνήσιλος, θα παρουσιάστηκε που να ώδήγησε το λαό σ' αυτό κίνημα. Περισσότερες λεπτομέρειες, πως διώχτηκε ο Εύαγόρας, δε ξέρουμε. Το γεγονός όμως πως έμφανίζεται ένας νέος βασιλιάς στη Σαλαμίνα, ο Πνυταγόρας, με όλως αντίθετη πολιτική προς τον Εύαγόρα Β', κι' ένας αντίπαλος του άσπονδος στον άγωνα, μάς αφήνει να υπονοήσουμε πως αυτός θα έπαιξε το ρόλο του Όνησίλου στο διώξιμο του Εύαγόρα Β'. Το ότι βρέθηκε ο Πνυταγόρας να αναλάβει την άρχηγία του κινήματος ήταν κάτι πολύ σημαντικό για την έπιτυχία του, γιατί ή Σαλαμίς έξακολουθοϋσε, όπως είδαμε, να είναι τώρα ή πιό σημαντική πόλη της Κύπρου κι' ένδεχόμενη άρνησή της θα καταδίκαιζε τον άγωνα από την άρχή σε άποτυχία.

Ποιός ήταν ο Πνυταγόρας, δεν έχουμε καμιά πληροφορία. Βέβαιο είναι πως ήταν από το βασιλικό γένος της Σαλαμίνας, γιατί άλλοιώςτικά δε θα μπορούσε να γίνει βασιλιάς, όπως είδαμε και πάρα πάνω. Συνήθως θεωρείται πως ήταν άδελφός του Εύαγόρα Β' ¹⁾). 'Αλλ' αν ήταν έτσι, δεν θα μάς ανεφέρετο, όπως γίνεται για τον Όνήσιλο; Και γιατί τότε να τονίζεται από τον Διόδωρο πως ή βασιλεία του Εύαγόρα ήταν «πατρώα» αντίθετα προς τη βασιλεία του Πνυταγόρα, αν ήσαν κι' οί δυο άδελφοί; Γι' αυτό πιθανότερη μάς φαίνεται ή υπόθεση που κάνει ο E. Babelon ²⁾), πως ο Πνυταγόρας αυτός ήταν γιός του παλιού Πνυταγόρα, του άξιου γιού του Εύαγόρα Α', που συμπολέμησε με τον πατέρα του στον κυπριακό πόλεμο και πέθανε δολοφονηθείς μαζί του. Όπωςδήποτε δεν πρέπει να πολλοσκοτισθοϋμε για τη συγγένεια των δυο τους. Βέβαιο μόνο είναι, κι' αυτό μάς ένδιαφέρει, πως ο Πνυταγόρας υπέρισχυσε κι' ο Εύαγό-

1) Φ. Ζαννέτου, 'Ιστορία της νήσου Κύπρου I, 295.

2) *Traité des monnaies grecques et romaines* II 2 σ. 713.

1) βλ. G. Hill, *British Museum catalogue of the greek coins Phoenicia* p. C.

ρας Β' αναγκάσθηκε ν' αφήσει τὴ Σαλαμίνα. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἐξέγερση στὴν κυριώτερη πόλη τῆς Κύπρου δὲν πρέπει νᾶναι ἄσχετη μὲ τὴν ἐξέγερση τῆς Φοινίκης πού, ὅπως εἶδαμε, γίνεται τὸ 351 π.Χ. Τὸν ἴδιο περίπου χρόνον πρέπει νᾶγινε κι' ἡ ἀνάρρηση τοῦ Πνυταγόρα στὸ βασιλικὸ θρόνον τῆς Σαλαμίνας κι' ἡ συμμετοχὴ τῆς πόλης αὐτῆς σὰν ἀρχηγοῦ στὸ κίνημα κατὰ τῶν Περσῶν. Ὅλοι οἱ βασιλιάδες τῆς νήσου κήρυξαν τώρα τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ἐλεύθερους κι' ἀπόλυτους κυρίαρχους στὰ βασίλεια τους. Ἀλλὰ κι' ὁ μ. βασιλιάς δὲ θά μπορούσε νὰ μείνει ἀπαθῆς μπροστὰ στὸ κίνημα πού ἀπειλοῦσε ἄλλη μιὰ φορά νὰ δημιουργήσει ἕνα ἀνεξάρτητο κράτος στὰ πρόθυρα τοῦ κράτους του. Ὁ ἐκπτώτος βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας θά τοῦ παρέστησε ἀκόμα μεγαλύτερο τὸν κίνδυνον καὶ στάθηκε παρὰ τὸ πλευρὸ του, γιὰ νὰ τον βοηθήσει νὰ ξαναποκτήσει τὸ χαμένον του θρόνον. Κοινὰ συμφέροντα ἔνωσαν τὸν φίλον ἐρση βασιλιά μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος του, ὅπως ἄλλοτε τὸν Γόργο (499 π.Χ.), ἕνα ἄλλο ἐκπτώτο βασιλιά τῆς ἴδιας πόλης.

Ποῦ ζήτησε πρῶτα καταφύγιον ὁ Εὐαγόρας Β', δὲν ξέρουμε. Στὴ Φοινίκη τοῦ ἦταν ἀδύνατον, γιατί κι' αὐτὴ ἦταν σ' ἐξέγερση. Μιὰ χώρα ἦταν ἀρκετὰ πιστὴ στὴν Περσίαν κι' αὐτὴ ἦταν ἡ Καρία, ὅπου δυνάστευε ὁ Ἰδριεύς, διάδοχος τοῦ περιφημοῦ Μασκόλου. Σ' αὐτὴ λοιπὸ τὴν χώρα βρισκόμαστε τὸν Εὐαγόρα νὰ ἐτοιμάζει μὲ τὸν δυνάστη της, ἕνα φίλον καὶ σύμμαχον τῶν Περσῶν (Διόδ. XXI 42), τὴν ἀντικυπριακὴ ἐκστρατεία πού θά τὸν ἔφερε στὸ θρόνον. Αὐτὸ τοῦλάχιστον μᾶς πείθουν νομίσματα τοῦ Εὐαγόρα Β' πού κόπηκαν στὴ χώρα αὐτὴ τοὺς χρόνους μετὰ τὴ φυγὴ του ἀπὸ τὴν Κύπρον. Τὰ νομίσματα του τώρα μᾶς δείχνουν πῶς ἀπόβαλε ὀλόκληρον τὸ προσωπεῖον. Σὰν ἕνας σατράπης πέροσης παρουσιάζεται πάνω στὴ μιὰ τους ὄψη, ἔφιππος μὲ τὸ δόρυ στὸ δεξιὸ καὶ τὴν περσικὴ τιάρα στὸ κεφάλι ἐτοιμος νὰ κτυπήσει

τὸν ἐχθρό¹⁾. Ποιόν; αὐτοὺς τοὺς συμπατριῶτες πού τὸν ἐδίωξαν, γιατί ἤθελαν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι. Καὶ στὴν ἄλλη ὄψη ἐμφανίζεται αὐτὸς ὁ πέροσης βασιλιάς, ὁ κυρίαρχος του. Κανένας κύπριος βασιλιάς, οὔτε πρὶν οὔτε κατόπι, δὲν ἐτύπωσε στὰ νομίσματά του τὴ μορφή του πέροσης βασιλιά. Αὐτὸ τὸ ἔκαναν μονάχα πέροσης σατράπης. Ἐνας τέτοιος λοιπὸν εἶναι τώρα ὁ Εὐαγόρας Β'. Ὅλο τὸ παρελθὸν τῆς Κύπρου τάφηκε τώρα κάτω ἀπὸ τὴ δουλοπρέπεια πού ἀπέβλεπε στὸ ξαναπόκτημα ἐνὸς θρόνου.

Θυμωμένος ὁ Ἀρταξέρξης Γ' γιὰ τὴν ἀπόστασιν τῶν κυπρίων βασιλιάδων πού ἐρχόταν μέσα σὲ ἄλλες ἐξωτερικὲς περιπέτειες τοῦ περσικοῦ κράτους ἐζήτησε ἀπὸ τὸν Ἰδριέα νὰ ὀργανώσει τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τους. Θυμώμαστε πῶς καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Εὐαγόρα Α' ὁ Ἐκατόμνωσ, δυνάστης τῆς Καρίας τότε, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν ἐναντίον τοῦ ἀποστάτου. Ὅπως καὶ τότε ὁ Ἐκατόμνωσ, ἔτσι καὶ τώρα ὁ Ἰδριεύς δὲν μπορούσε μόνος του νὰ ἀναλάβει ἕνα τέτοιο ἀγῶνα. Χρειαζόταν τὴ βοήθειαν προσώπων ἐμπείρων τῆς στρατηγικῆς καὶ τῶν τεπικῶν συνθηκῶν τῆς νήσου. Δυὸ πρόσωπα τώρα τοῦ σταθῆκαν στὸ πλευρό. Αὐτοὶ ἦταν ὁ περίφημος στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Φωκίων κι' ὁ ἐκπτώτος βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας Εὐαγόρας. Ὁ δούτερος σκόπευε τὴν ἀνάκτησιν τοῦ χαμένου του θρόνου. Τί ζητοῦσε ὅμως ὁ πρῶτος; Πῶς δέχτηκε νὰ μπεῖ στὴν ὑπηρεσία τοῦ πέροσης βασιλιά καὶ νὰ κτυπήσει μιὰ χώρα ἑλληνικὴ πού ἀγωνιζόταν γιὰ τίποτε ἄλλο παρὰ γιὰ τὴν ἐλευθερίαν της; Πῶς ξέχασε ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς μὲ πανελλήνια κατεῦθυνση τόσο γρήγορα; δὲν τὸν τρώαζε ἡ σκιά τοῦ Κίμωνος, σὰν θ' ἀντίκρυζε τὰ παράλια τῆς νήσου πού τόσο τὰ εἶχε δοξάσει ἐκεῖνος ζωντανὸς καὶ πεθαμμένος; Ν' ἀμφιβάλ-

1) E. Babelon ἔ. ἀ. σ. 161 κ.έ. 722 κ.έ.

λουμε για την αλήθεια της σχετικής πληροφορίας του Διοδώρου, δεν έχουμε λόγο, όπως κι' ούτε μπορούμε να υποθέσουμε πως πρόκειται για άλλο Φωκίωνα από τον γνωστό στρατηγό, γιατί ο ιστορικός μιλά μ' ένα τρόπο που δεν αφήνει αμφιβολία πως πρόκειται για τον αθηναίο στρατηγό. "Όσο όμως κι' αν φαίνεται το πράγμα παράξενο για τη δική μας σημερινή μανταλιτέ, δεν είναι το ίδιο για την αρχαία και μάλιστα του 4 αί. π.Χ. Δείχνει το γεγονός αυτό άκριβως πως οι 'Αθηνες της τότε εποχής δεν ήταν οι παλιές των χρόνων του Περικλή και του Κίμωνος. "Αλλως τε κι' η πολιτική που ακολουθούσαν οι 'Αθηναίοι από το 354-3 κατά συμβουλή του Δημοσθένους ήταν να μη άνακατώνονται στα περσικά ζητήματα, έφ' όσον αυτά δεν έθιγαν άμεσα τα έλληνικά συμφέροντα¹⁾. Και η πολιτική του 'Αρταξέρξη τους χρόνους αυτούς ήταν να διατηρεί φιλικές σχέσεις με τους 'Αθηναίους²⁾. Κι' αυτοί στις διαπραγματεύσεις που διεξήγαν με τον πέρση βασιλιά είτε για ουδετερότητα είτε για βοήθεια ώδηγοΰνταν άπ' αυτή την άρχη πως θ' άπρεπε μονάχα να προφυλάξουν τις κυρίως έλληνικές πόλεις από την περσική κυριαρχία. "Όχι σπάνια άλλες έλληνικές πόλεις βοηθούσαν τους Πέρσες να καταβάλουν έξεγέρσεις στις έπαρχίες του περσικού κράτους πρό παντός στην επανάσταση της Αιγύπτου. "Ελληνες μισθοφόροι κι' 'Ελληνες στρατηγοί ήταν στην ύπηρεσία του μ. βασιλιά. Κι' αυτοί άκολουθούσαν δική τους άτομική πολιτική και συμφέροντα. Αυτά ήταν τα έλληνικά χάλια το μέσα του 4. αί. π.Χ. Γι' αυτό δεν θ' άπρεπε κανένας να περιμένει μέσα από μια τέτοια άποτελμάτωση το ξύπνημα. Αυτό έπρεπε νάλθει άπ' άλλου κι' ήλθε πολύ σύντομα από βορρά, από την Μακεδονία. Μέσα λοιπό σε μια τέτοια πολιτική κι' ήθική

έξόρθωση της 'Ελλάδας δεν είναι καθόλου παράξενο, αν κι' ο Φωκίων κοιτάζει το άτομο κι' αν δεν άκολουθεί πανελλήνια πολιτική. Τέτοια πολιτική δεν υπήρχε τότε ούτε γι' αυτόν ούτε για τη πατρίδα του. "Αλλως τε ενεργοΰσε σαν ένας άρχηγός μισθοφόρων στην περίσταση αυτή κι' όχι σαν αθηναίος. Είναι όμως άκριβώς αυτός ο χωρισμός του άτομου από την έννοια του κράτους που χαρακτηριστικό δείγμα της ήθικής και πολιτικής εξέθρθωσης των χρόνων εκείνων. "Ας γυρίζουμε όμως πάλι πίσω στα ιστορικά γεγονότα.

Ο 'Ιδριεύς έτοίμασε γρήγορα γρήγορα ένα στόλο από 40 πλοία και έμύζεψε στρατό από μισθοφόρους 8 χιλιάδες. Με τους δυο άρχηγούς, το Φωκίωνα και τον Εϋάγορα, καταπλέει ο στόλος κι' ο στρατός στην Κύπρο. Είναι πολύ πιθανό η άπόβαση να γίνηκε στο βόρειο της νήσου, αλλά στράφηκε η όλη στρατιωτική δύναμη άμέως στα άνατολικά, για να προσβάλει την κυριώτερη πόλι, την Σαλαμίνα. Αυτή ήταν άρχηγός της επανάστασης με το νέο της βασιλιά, τον Πνυταγορα, και για τοϋτο έπρεπε πρώτα να κτυπηθεί. "Η πολιορκία άρχισε κι' από ξηρά κι' από θάλασσα συγχρόνως και γινόταν με νεώτερες πολιορκητικές μεθόδους. Σκάφεται πρώτα ένα χαρακωμα κι' όχυρώνεται όλο το στρατόπεδο, ώστε άντεπιθέσεις από μέσα από την πόλη να μην είναι δυνατόν. "Η πολιορκία φαίνεται πως μ' όλον τοϋτο παρατάθηκε πολύ καιρό. Το όλιγάριθμο του πολιορκητικού στρατού, φαίνεται, άφηνε στους πολιορκουμένους την εύκαιρία του άνεφοδισμού. "Αλλως τε κι' αυτός είχε ανάγκη έφοδισμού και θ' άπρεπε να στραφεί στην κατάληψη της υπάιθρου. Οι στρατιώτες χύθηκαν στα πεδινά και λεηλάτησαν τη χώρα που ήταν, όπως είδαμε άρκετά πλούσια, ύστερα από τη μακροχρόνιο ειρήνη. Αρχισε τότε η φήμη του πλούτου της νήσου και των λαφύρων να διαδίδεται στις άλλες χώ-

1) πρβλ. Α. Pickard C.A.H.VI. σ. 250.

2) πρβλ. Α. Pickard έ. ά. σ. 228 κ. έ.

ρες κι' ἔτσι ἔσπευσαν πολλοὶ ἀπὸ τὴν ἀπέναντι Συρίᾳ καὶ τὴν Κιλικία νὰ καταταχθοῦν στὸ στρατὸ τοῦ Εὐαγόρα καὶ τοῦ Φωκίωνος. Ὁ στρατὸς τους ἔτσι διπλασιάστηκε ἀπὸ τὴ συρροὴ ξένων στρατιωτῶν ποὺ ἀπέβλεπαν, ὅπως εἶδαμε, στὴ ληστρική ἐπιχείρηση. Ἔτσι ὁ ἀγώνας χάνει τὸ χαραχτήρα ἑνὸς κανονικοῦ πολέμου καὶ παίρνει ἄλλο πολὺ διαφορετικὸ. Μὲ τέτοιους ὄρους θὰ πρέπει νὰ φαντασθοῦμε πὼς δὲν ἦταν δυνατό νὰ φέροι ἄμεσα ἀποτελέσματα. Σημαντικώτερο γεγονός ἦταν πὼς μὲ τὴ ληστρική αὐτὴ ἐπιχείρηση οἱ βασιλιάδες τῶν ἄλλων πόλεων τῆς νήσου καταλήφθηκαν ἀπὸ φόβο κι' ἀγωνία. Σὲ ποιὲς ἐνέργειες προέβησαν αὐτοί, δὲν μᾶς ἀναφέρεται καθολοῦ. Φαίνεται ὅμως πὼς ἡ αὐθόρμητή τους ἐξέγερση ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἑνὸς κοινοῦ ἀρχηγοῦ ἔγινε χωρὶς κατάλληλη προπαρασκευή, κι' ἔτσι ἡ ἐμφάνιση τῶν ἐχθρικών δυνάμεων μὲ τίς ληστρικές τους διαθέσεις τοὺς παράλυσε κάθε ἐνιαία ἐνέργεια. Ἀρχικῶς θὰ μπορούσε ὄχι μονάχα τίς πρῶτες 8 χιλ. ἀλλὰ καὶ τὸ διπλασιασμένο στρατὸ νικηφόρα ν' ἀντιμετωπίσει. Ἐν τούτοις ἡ πολιορκία τῆς Σαλαμίνας παρετείνεται. Τοῦτο συμπέραίνουμε ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Εὐαγόρας ἀναγκάστηκε νὰ κόψει γιὰ τοὺς μισθοφόρους του νομίσματα, ὅπως εἶχαμε δεῖ, ὅτι ἔκοψε καὶ στὴν Καρία γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. (Babelon ἑ.ἀ. 722 κ.ἑ.)

Ὁ μ. βασιλιάς βρίσκεται τῶρα ἀντιμέτωπος τριῶν χωρῶν ποὺ βρισκόνταν σ' ἀποστασία. Στὴ Φοινίκη ἡ ἐπανάσταση ἐξαπλώνετο, ἐνῶ ἡ Αἴγυπτος ἦταν σὲ διαρκῆ στάση. Ἐνῶ ὁ Εὐαγόρος κι' ὁ Φωκίων εἶναι ἀπασχολημένοι στὴν Κύπρο, ὁ Ἀρταξέρξης Γ' διεξάγει ἀγῶνα κατὰ τῆς Φοινίκης προσώπικῶς καὶ ζητᾷ τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων γιὰ νὰ κτυπήσει τὴν Αἴγυπτο. Μερικὲς πόλεις, ὅπως αἱ Θήβαι τοῦ ἔστειλαν. Οἱ Ἀθηναεὺς ὑποσχεθῆκαν φιλία, ὄχι ὅμως καὶ συμμαχία, ὅπως κι' οἱ Σπαρτιᾶτες (Διόδ. XVI 44). Τὸ τελευταῖο μᾶς δείχνει ἀκριβῶς ἐκεῖνο

ποὺ τονίσαμε προηγουμένως, πὼς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν τους ἔνωσε μιὰ πανελλήνια κι' ἀντιπερσική πολιτική. Ἔτσι οἱ κύπριοι βασιλεῖς ἔμειναν ἀβοήθητοι ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὸ φίλο, γιὰ τὸ οἱ συνεργάτες τους Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι, εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ δική τους ὑπεράσπιση (Διόδ. XVI 44). Ἡ ἐπανάσταση ἐπομένως τῶν Κυπρίων ἦταν καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία. Ὅλοι οἱ βασιλεῖς, ὁ ἑνας μετὰ τὸν ἄλλο ὑπεχώρησαν κι' ἐσυνθηκολόγησαν. Ἡ «ρόικου κριθοπομπία», τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀμαθοῦντος, ποὺ ὅπως μᾶς λέει ὁ Ἡσύχιος κι' ὁ Σουΐδας κατὰ τὸν Ἐρατοσθένη ἐσυνθηκολόγησε μὲ τοὺς Ἀθηναίους κι' ἀφέθη ἐλεύθερος μὲ τὸν ὄρο νὰ στείλει σ' αὐτοὺς κριθᾶρι, φαίνεται πὼς ἀναφέρεται σ' αὐτὲς τὲς ἐπιχειρήσεις (βλ. Hill C.B.M. σ. XXIV) Μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πὼς οἱ κύπριοι βασιλεῖς ξανάγιναν φόρου ὑποτελεῖς στὸν ε. βασιλιᾶ.

Ἡ Σαλαμίς ὅμως ἐξακολουθεῖ ἀκόμα καὶ μόνη τῆς νὰ ἀντέχει. Ὁ νέος τῆς βασιλιᾶς Πνυταγόρας ἀναδειχθηκε στὴν περίσταση αὐτὴ ἑνας νέος ἥρωας τῆς Σαλαμίνας, ποὺ θυμίζει τὸν Ὀνήσιλο πολὺ. Μὲ τὴ διαφορὰ πὼς ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος ἀπὸ κείνο. Ὁ σκοπὸς τοῦ Εὐαγόρα καὶ ὕστερα ἀπὸ μακροὺς ἀγῶνες δὲν πραγματοποιήθηκε. Ἡ Σαλαμίς δὲν ἔπεσε στὰ χέρια του. Δὲν ξέρομε, τί συνέβη στὸ μεταξὺ κι' ἐπῆλθε μιὰ ψυχρότης μεταξὺ τοῦ Εὐαγόρου καὶ τοῦ Ἀρταξέρξου. Ὁ Διόδωρος μᾶς μιλά γιὰ διαβολή. Ἐπανελήφθηκε ἄρᾳ γε ἡ παλιὰ μέθοδος ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν πολιορκία Εὐαγόρου Α' τὸ 380 π.Χ. καὶ ποὺ φάνηκε σ' ἐκεῖνο τόσο σωτήρια ἢ μήπως στὴ διήγηση τοῦ Διοδώρου (XVI 46) ποῦναι πολὺ σκοτεινὴ, ἔχουμε μιὰ ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου ἀνεκδότου μὲ παρόμοια ἐκδοχή; Κλίνομε περισσότερο νὰ δεχθοῦμε τὸ δεύτερο, ὄχι γιὰ τὴ συχνὴς δολοπλοκίαι στὴν περσικὴ αὐλὴ ἦταν πράγμα ἀσυνήθιστο—κάθε ἄλλο—, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀλλοιώτικα δὲν ἐξηγοῦνται οἱ τιμὲς ποὺ ἀπονεμήθη-

καν άμέσως κατόπι στον Εύαγόρα από τον ίδιο τον Άρταξέρξη Γ'. Η άπολογία, για την οποία μιλά ο Διόδωρος δέν μάς ίκανοποιεί πολύ. Φαίνεται πως ο Εύαγόρας δέν κατώρθωσε για λόγους στρατηγικούς καί μετά πολλά χρόνια νά καταλάβει τή Σαλαμίνα κι' ο Άρταξέρξης σκεπτόμενος τήν έκστρατεία κατά τής Αιγύπτου, πούταν γι' αυτό πολύ πιό σημαντική, άχθηκε μιά συμβιβαστική λύση πού άφηνε τόν Πνυταγόρα στο θρόνο του. Ο Φωκίων δυό χρόνια μετά τήν έναρξη του πολέμου έγκατέλειψε τόν Εύαγόρα, γιατί τόν βρίσκουμε τό 348 π.Χ. στην Εύβοια. Δέν είχεν άλλως τε καί κανένα ένδιαφέρο για τή συνέχιση τής έκστρατείας. Κι' ο Εύαγόρας μόνος του δέν μπόρεσε νά τά βγάλει πέρα. Κι' έτσι άποφάσισε νά έγκαταλείψει τόν άγώνα. Ο Πνυταγόρας ήλθε τώρα σέ συνεννόηση με τόν πέρση βασιλιά πού του εξασφάλιζε τόν θρόνο φυσικά με τόν όρο τής ύποτελείας. "Αν έπλήρωνε τόν φόρο καί τόν άνεγνώριζε κυρίαρχο, ήταν άρκετό για τόν μ. βασιλιά. Πολλές φορές βλέπουμε στην κυπριακή ιστορία πως τούς Πέρσες τούς οδηγεί στην πολιτική τους άπέναντι στους βασιλείς τής νήσου τό συμφέρο κι' όχι λόγοι αισθηματικοί ή συμπαθείας. "Αμα αυτό τό έξασφάλιζαν, τούς ήταν τά πάρα κάτω άδιάφορα. Έτσι πρέπει νά έξηγήσουμε τήν περίεργη κάπως άναγνώριση του Πνυταγόρα ως βασιλιά τής Σαλαμίνος ύστερα από ένα μακρό πόλεμο έναντίο του.

Μίλησα για μακροχρόνιο πόλεμο, ένω είναι γνωστό πως συνήθως τίθεται τό τέλος του πολέμου τόν επόμενο χρόνο μετά τήν αρχή του, ήτοι τό 350 π.Χ. κατά Διόδωρο. Οι χρονολογίες του συγγραφέα αυτού πόσο άναξιόπιστες πολλές φορές είναι, δέν είν' ανάγκη εδώ νά έξηγήσουμε. "Αλλα τεκμήρια όμως μάς πείθουν πως τό τέλος του κυπριακού πολέμου πρέπει νά τεθει πολύ άργότερα. Ξέρουμε πως ή συνθηκόλωση με τόν Πνυταγόρα πρέπει νά γινε μετά τήν κατάληψη τής Φοινίκης.

Αυτό μάς πείθει ή άπονομή τής σατραπείας τής Φοινίκης στον Εύαγόρα, πού ίσως καί νά βοήθησε τόν Άρταξέρξη στον άγώνα του. Κι' ο Διόδωρος συμφωνεί, όταν τοποθετεί τήν έκστρατεία του μ. βασιλιά από τή Βαβυλώνα κατά τής Φοινίκης καί τήν κατάληψη τής Σιδώνος πριν τή συνθηκόλωση του Πνυταγόρα (Διόδ. XVI 43 κ. έ). Η κατάληψη όμως αυτή δέν μπορεί νά γινε ένωρίτερα από τό 345 π. Χ., όπως μάς δείχνουν νέες άνακαλύψεις (1). Τό 343 π. Χ. αρχίζει ο Άρταξέρξης τή νέα έκστρατεία κατά τής Περσίας. Έπομένως ή συνθηκόλωση του με τόν Πνυταγόρα πρέπει νά γινε στο μεταξύ διάστημα.

Ο Εύαγόρας, αφού έχασε κάθε έλπίδα νά ξαναγυρίσει στο θρόνο του, έπήρε, όπως είπαμε, μιά μεγάλη έπαρχία για σατραπεία καί αυτή ήταν ή Φοινίκη. Ο βασιλιάς θέλησε νά τόν άνταμείψει για τές ύπηρεσίες του. Έκει ο Εύαγόρας έκοψε νομίσματα με φοινικική νομισματική μονάδα καί με παραστάσεις του μ. βασιλιά, σαν ένας πέρσης σατραπίσκος. (1) Είναι τούτο δείγμα τών πολιτικών του φρονιμάτων. Φαίνεται όμως πως ή έσωτερική του διοίκηση στή νέα του αρχή δέν υπήρξε άμεμπτος. Δέν ήταν εύκολο πράμα νά κυβερνά ένας τέτοιος χαρακτήρας, όπως τόν έγνωρίσαμε, μιά χώρα, τής οποίας ο λαός είχεν αρχίσει από καιρό νά ξυπνά. Η κακή του διοίκηση έκαμε τούς Σιδωνίους ν' άποστατήσουν έναντίον του καί νά ζητήσουν τήν παλιά τους δυναστεία. Φαίνεται πως κι' ή παλιά δυναστεία ζήτησε τά δικαιώματά της (2) κι' ο Εύαγόρας άναγκάστηκε καταντροπιασμένος νά ζητήσει τώρα καταφύγιο στην πατρίδα του. Ένόμιζε πως θάβρισκε έξιλέωση για τήν παλιά του διαγωγή. "Αλλά καί στην Κύπρο δέν τόν περίμενε πιό εύχάριστο τέλος. Έκει πού

1) βλ. για τό ζήτημα C.A.H. VI σ. 22.153.249

1) Babelon 589 κ.έ. Hill, Phoenicia (coins 151).

2) Babelon 596. Hill έ. ά. XCVI.

ζητούσε καταφύγιο στον πρόην του αντίπαλο δὲν βρῆκε ἵπποτισμὸ πού εἶναι ἀπλοῦς ρωμαντισμὸς σὲ τέτοιες περιστάσεις. Βρῆκε μονάχα τὴ νέμεση ὑψωμένη ἐκδικήτρια τῆς ὄλης του προδοτικῆς πολιτικῆς. (Διόδ. XVI 46). Ἔτσι ἔμεινε μόνος κυβερνήτης χωρὶς κανένα φόβο πιά ὁ Πνυταγόρας στὴ Σαλαμίνα ἕως στὴν ἐποχὴ τοῦ ἔρχεται ὁ Ἀλέξανδρος.

* * *

Αὐτὴ εἶναι σύντομα ἡ ἱστορία τοῦ Εὐαγόρα Β' τῆς Σαλαμίνας συνυφασμένη μὲ τὴν κυπριακὴ καὶ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία, ὅπως καὶ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ περσικοῦ κράτους κατὰ τὰ μέσα τοῦ 4. αἰ. π.Χ. Ὅχι μόνον αὐτὸς δὲ στάθηκε ὁ ὁδηγὸς τῆς πατρίδας του πρὸς ἀνώτερα ἰδανικά, οὐδὲ τὸν διέκρινε μιὰ προσπάθεια ἐσωτερικῆς ἀναμόρφωσης τῆς χώρας ὑστερα ἀπὸ τὶς συμφορὰς τοῦ ἀκυπριακοῦ πολέμου, ὄχι μόνον δὲν ἀντελήφθη τίποτε ἀπὸ ὅτι γινόταν γύρω του μὲ τὸ ἀφύπνισμα μιᾶς νέας περιόδου γιὰ τὴν παγκόσμια ἱστορία, πού ἀρχίζει κυρίως μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς Μακεδονίας σὰν μιᾶς μεγάλης δυνάμεις, οὐδ' ἠθέλησε νὰ ἔχει πρότυπα ἐνδοξοὺς προγόνους, ἀλλὰ καὶ στάθηκε ἀντιμέτωπος στὴν ἀντίθετη κίνηση πού ἐντελῶς αὐθόρμητα παρουσιάστηκε στὴν πατρίδα του. Δὲν ἐδίστασε γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ τὸν ἀτομικὸ του νὰ πολεμήσει ἐναντίον τῆς πατρίδας του, δὲν ἐδίστασε γὰ γίνοι ἕνας πέρσης σατραπίης καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ μ. βασιλιά σὰν ἕνας χεῖριστος αὐλοκόλακας δουλοπρεπῆς, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ

κρατηθεῖ ἀντίθετα πρὸς τὴ φορά τῶν πραγμάτων πάνω σ' ἕνα θρόνον πού δὲν εἶχε καθόλου τὴ διάθεση νὰ τιμήσει. Στὴν προσπάθειά του αὐτὴ δὲν ἐπέτυχε. Ἐπεσώρευσε, εἶν' ἀλήθεια, συμφορὰς κατὰ τῆς πατρίδας του, ἀλλ' ὁ σκοπὸς του ἔμεινε γιὰ πάντα ἀπραγματοποίητος. Ὅχι γιὰτὶ φάνηκε ἀδέξιος χεῖριστὴς στὶς ὑποθέσεις του. Κάθε ἄλλο. Ὅπως εἶδαμε, καὶ ξένους δυνάστες καὶ ἀθηναίους στρατηγοὺς χρησιμοποίησε σ' αὐτὴ τὴν ὑπηρεσία. Ἀλλὰ δὲν ἦταν τόσο δυνατὸς πού ν' ἀνακόψει τὴν φορά, στὴν ὁποία μ' ὄρμη ἐφέροντο ἀπὸ χρόνια τώρα τὰ πράγματα τῆς ἀνατολῆς. Ἦταν τοῦτο ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ μιᾶς χαμένης ἐποχῆς. Ὁ Εὐαγόρας ἔμεινε ἀπαθῆς μπροστὰ στὴ νέα κατάσταση. Τὸ ἀτομὸ του εἶχε τάξει πάρα πάνω ἀπὸ τὸ σύνολο. Δὲ μπόρεσε νὰ τὸ ταῦτίσει μ' αὐτὸ, ὅπως ἦταν ἡ ὄλη κατεῦθυνση τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, πρὸς τὴν ὁποία ἐφέροντο τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Γι' αὐτὸ κι' ἀπέτυχε. Ἡ βασιλεία τοῦ Εὐαγόρα Β' εἶναι περίοδος πάλης τῶν δυὸ ἀντιθέτων κόσμων στὴ νῆσο. Ἀλλ' ἡ μιὰ φορὰ συγκρούονται αὐτοὶ, ὅπως κι' ἄλλοτε μὲ τὸν Ὀνήσιλο καὶ τὸν Εὐαγόρα Α'. Ἦταν βέβαια ἡ κίνηση τοῦ Πνυταγόρα ἄσχετη μὲ τὴ μακεδονικὴ ἀναγέννηση καὶ τὶς ἰδέες πού ἔρχονταν ἀπὸ βορρᾶ, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε στὴν ἀρχή. Ἀλλὰ ἦταν μιὰ κίνηση πού συνέχιζε τὸ ἔργο τοῦ Ὀνήσιλου καὶ Εὐαγόρου Α' καὶ ἔφερε πρὸς τὸν δρόμο πού χάραξε ὀριστικὸ ἡ ἐμφάνιση τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια. Ἡ ἱστορία τοῦ Εὐαγόρα Β' ἔμεινε ἀπλῶς σὰν μιὰ παρένθεση στὴν ὄλη τάση τοῦ 4. αἰ. π.Χ.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

ΠΙΝΔΑΡΟΥ *

ΠΥΘΙΟΝΙΚΑΙΣ

II ος

ΣΤΟΝ ΙΕΡΩΝΑ
ΤΟΝ ΣΥΡΑΚΟΥΣΙΟ

Πόλη γιγαντοθέμελη
 Τοῦ βαθυπόλεμου Ἄρεως, ὧ Συρακοῦσα, χώρα,
 κι' ἀλόγων, σιδερόχαρων κι ἀντρῶν γεννήτρα ἐσύ,
 Σοῦ φέρνω ἀπὸ τὴν πλούσια Θήβα τώρα
 τοῦ κοσμοσεῖστη μήνυμα θριάμβου τὴν ὄδη
 Ποῦ κέρδισε ὁ χρυσάρματος Ἰέρωνας νικῶντας
 Καὶ στέφανα φεγγόβολα
 Στὴν Ὀρτυγίαν ἀνάδεσε τῆς Ποταμίας τιμῶντας
 Παρθένας τὸ ναὸ.
 Ποῦ δίχως τὴν βοήθεια τῆς δὲν θάδενε τ' ἀλόγατα
 Μὲ τ' ἀβρὰ χέρια στὸν ζυγὸ...

Ἡ σαΐτεύτρα ἡ θεάινα
 κι' ὁ Ἑρμῆς ὁ ἐναγώνιος μὲ διπλὸ χέρι βάζει
 κόσμο λαμπρὸ σὰν τ' ἀλόγα σ' ἀρμάτου σκαλιστὸ ζυγὸ
 τὰ χαλινοκυβέρνητα ὑποτάζει...
 ὦ! ἄλλοι σ' ἄλλους ἔπλεξαν ρηγάδες τραγουδῶντας
 τῆς ἀρετῆς τῶν στέφανα
 Γλυκὸήχους ὕμνους· κελαῖδοῦν οἱ Κύπριοι ἀνυμνῶντας
 Τὸ βασιληῆά Κινύρα, λατρευτὸ
 Τοῦ χρυσοχαίτη Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Παφίας θεάινας
 τὸν ἄξιο λειτουργὸ...

Δύνεται μόνον ὁ θεὸς
 Ὅ,τι κι ἂν πεῖ ποῦ συναντᾶ στὰ νέφη φτερωμένους
 τοὺς ἀητούς ποῦ δέλφινά στὸ κύμα προσπερνᾶ,
 Αὐτὸς ποῦ φαντασμένους
 Ἐνητούς στὸ χῶμα ἐλύγισε καὶ σ' ἄλλους τὴν γλυκειά
 Τὴν δόξα ἔδωκε ἀγέραστη...Μὰ ἐμὲ φαρμακωμένο
 Τῆς κατηγορίας δάγκωμα
 Τὰ χεῖλη νὰ γγίξει μου, γιὰτ' εἶδα πεινασμένο
 Σὲ χρόνια μακρυνά.
 Τὸν κακολόγο Ἀρχίλογο ποῦ ἐπλούταινε ἀπὸ μίση
 Καὶ κατηγορίες μοναχά....

* σταλμένο ἀπὸ κáιρὸ καθυστέρησε ἀπ' ἀφορμὴ τὸ παλαμικό τεῦχος.

Μὰ πλούσιος νᾶσαι καὶ σοφός
 Μεγάλη δόξα ποῦναι τη! Κι ἐσὺ τὰ δυὸ τυχόντας.
 Μπορεῖς κατὰ τὸ θέλει σου καὶ σ' ἄλλους νὰ δωρεῖς,
 Γιατὶ ἡγεμόνας ὄντας
 πόλη καστροστεφάνωτη κι ἀντρεῖο στρατὸ κρατεῖς...
 Κι ἂν πεῖ κανεὶς πῶς "Ἑλληνας τὰ πλούτη ἢ τὴν τιμὴ σου
 Ὡς τώρα τὰ προσπέρασε
 Κούφια χτυπάει φαντάσματα... Μὰ ἐγὼ τῆς ἀρετῆς σου
 Τὸν δρόμο τὸν ἀνθόσπαρτον ὑμνῶντας θ' ἀνεβῶ...
 Στὴν νιότη ἀρμόζει τῶν δεινῶν πολέμων ἢ ἄξια τόλμη,
 Ἄπ' ὅπου τὴν ἀπέραντη τὴ δόξα ἐγὼ θὰ πῶ
 Πῶς ἠῦρες πολεμῶντας
 Ἐδῶ μὲ καβαλλάρηδες κ' ἐκεῖ μὲ πεζομάχους...
 Οὐτ' ἐμποδοῦν τὸν ἔπαινον ἢ γνῶμες σου ἢ σοφές...
 Χαῖρε! καθὼς πραμμάτεια
 Φοινικικὴ σοῦ φέρνουνε τὸ μέλος μου ἢ πνοές,
 Ἐπάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα τὴν ἀφριστὴ... Ἀπαντῶντας
 Δέξου το τὸ Καστόρειο
 Τὴν ἄρπα τὴν ἐφτάχορδη τὴν αἰολικὴ χτυπῶντας,
 Καὶ τέτοιος ποῦ εἶσαι ἐσὺ,
 Τέτοιος νὰ μείνεις ξέροντας ποιὸς εἶσαι· ἄς σὲ μισοῦνε
 Οἱ ἄμυαλοι κι' οἱ αἰσχροὶ...

Κι' εὐτύχησε ὁ Ραδάμανθυς
 Γιατὶ ἔλαχε καὶ φύλαξεν ἀμόλυντα τὰ φρένα...
 Δέν τὸν γλυκάναν κόλακες ποῦ πάντ' ἀκολουθοῦν
 Μὲ πλάνα, μελωμένα
 Σιγόλογα... Σ' ἀφεύγατο χαμὸν ἀργοκυλοῦν
 Ἡ κατηγορίες καὶ τοὺς δυὸ, τῆς ἀλεποῦς, οἱ τρόποι...
 Μὰ κέρδος ἂν γυρεύουνε
 Ποιὸ κέρδος θᾶβρουν; Σὰν φελλὸς κι' ἐγὼ διχτυοῦ κατόπι
 Ποῦ σ' ἄφεγγο βυθὸ
 Μοχτεῖ τῆς ἄγριας θάλασσας, ἀβύθιστος σαλεύω
 Ἐπάνω ἀπ' τὸ νερὸ...

(μεταφρ.) ΠΑΝΑΓΗΣ ΛΕΚΑΤΣΑΣ

PAUL VERLAINE

ΣΤΙΧΟΜΥΘΙΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ*

Μές τὸ πάρκο τὸ παλιό, τὸ ἔρημο καὶ παγωμένο
 δυὸ σκιές μόλις περάσαν μὲ τὸ βῆμα βαρεμένο.

"Ατονα ἔχουνε τὰ χεῖλια καὶ τὰ μάτια σὰ νεκρά
 καὶ θαμπὰ μόλις ἀκοῦνται κάποια λόγια τους κρυφά.

Μές τὸ πάρκο τὸ παλιό, τὸ ἔρημο καὶ παγωμένο
 δυὸ φαντάσματα ἀναδεύουν ἓνα κόσμο ἀπερασμένο.

—Τις ἐκστάσεις μας θυμᾶσαι σὲ βραδυὲς ἀλλοτινές;
 —Γιατὶ θέλεις νὰ θυμᾶσαι; μοιάζουν τόσο ὄλαργινές.

—Χτυπᾶ πάντοτε ἡ καρδιά σου στὸ νομά μου δυνατά,
 Βλέπεις πάντα τὴν ψυχὴ μου στ' ὄνειρό σου; "Οχι πειά.

—"Ω οἱ μέρες οἱ πανόλβιες καὶ τῶν πλείων ἡδονῶν
 ὅπου ἐσμίγαμε τὰ χεῖλια!...—Πιθανόν.

—'Ο οὐρανὸς τί αἴθριος ἦταν κι' ἡ ἐλπίδα τί μεγάλη!
 —Νικημέν' ἡ ἐλπίδα ἐχάθη στ' οὐρανοῦ τὴ μαύρη ἀγκάλη.

"Ισκιοὶ τέτιοι περπατοῦσαν μές τὰ στάχια τὰ τρελλὰ
 κι ἄκουσεν ἡ νύχτα μόνη τὴ σβυσμένη τους λαλιά.

(μεταφρ.) ΖΗΝΩΝ ΡΩΣΣΙΔΗΣ

* ξαναπλασμένο γιὰ τὰ «Κ. Γρ.»

PAUL VERLAINE

W A L C O U R T

(PAYSAGES BELGES)

Τοῦβλα, κεραμίδια σωριασμένα,
 ὦ γιὰ ἐρωτικά
 ζευγαράκια τί χαριτωμένα
 ἄσυλα γλυκά!

Κλήματα, βρυώνιες, ἄνθη τρέλλα,
 φύλλα, ἰσκιές πυκνές,
 γιὰ ὄσους τὸ ρουφοῦν ἀπ' τὴ βαρέλα
 ἔξοχες σκηνές!

Καπηλειὰ ποὺ λάμπουν ἀπὸ πάστρα,
 μπῦρες καὶ φωνές
 δοῦλες ποὺ ὡς τίς βλέπεις χάνεις τᾶστρα
 σόλους βολικές!

Κοντινοὶ σταθμοὶ μεγάλες στράτες,
 δρόμοι ὄλο χαρά....
 Νὰ γιὰ σὰς, πλανόβιοι στρατολάτες
 σπάνια τυχερά!

(μεταφρ.) ΣΠΥΡΟΣ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗΣ

ΜΑΡΚΟΡΑΔΕΣ - ΣΟΛΩΜΟΣ

Τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ μᾶς ἐνδιαφέρουν κι' οἱ γνωριμίες κι' οἱ φιλίες, ὅταν μάλιστα μᾶς τοὺς παρουσιάζουν ἐξανθρωπισμένους νὰ σέβωνται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον· καὶ ξεχωριστὰ πρέπει νὰ ἐκτιμοῦμε τὴν ἀγάπη τῆ θερμῆ ὅταν γενιέται ἀνάμεσα σ' ἀνόμοιους χαρακτηῖρες, σ' ἀνθρώπους μὲ διαφορειακὰ ἐνδιαφέροντα, κι' ὅμως ἔχει αἰτία τὴν πνευματικὴν αὐτὴν ἀλληλεκτίμησι.

Ἐδῶ μ' ἀπασχολοῦν *in raucis* οἱ σχέσεις τῶν Μαρκοράδων καὶ μάλιστα τοῦ Γεωργίου μὲ τὸν ποιητὴ Διονύσιον Σολωμὸν· συγκεντρῶνῶν μερικὰ στοιχεῖα, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συμπληρώσουν ἢ καὶ νὰ ἐπαυξήσουν ἄλλοι.

Ὁ Γεώργιος Καλοσγοῦρος ἔχει γράψει ἐπανεπιλημμένως γιὰ τὲς σχέσεις μεταξὺ τοῦ ποιητῆ Διονυσίου Σολωμοῦ καὶ τῆς κερκυραϊκῆς αὐτῆς οικογενείας¹⁾. Οἱ Μαρκοράδες εἶχαν, φαίνεται, ποιητικὴ φλέβα. Ὁ πατέρας Γεώργιος (1793-24 Σεπτ. 1878), ἂν καὶ νομικός (δικαστικός, πολιτευόμενος)²⁾ εἶχε ἀσχοληθῆ μὲ τὴν ποίησιν· «ἐγένετο δὲ ὁ Μαρκορᾶς γνωστός καὶ διὰ τῆς δημοσιεύσεως πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν πονημάτων αὐτοῦ καὶ ἐξαιρέτων ἰταλικῶν ποιήσεων, ἐν οἷς διακρίνονται τὰ ἀστεία ποιήματα *La Bocca* καὶ *La Moda*, ἐποίησε δὲ καὶ ᾠδὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κωλέττη» κατὰ τὸν βιογράφον του³⁾.

Ὁ πρῶτος γιὸς τοῦ Γεωργίου Στέλιος ἔγραψε νεοελληνικοὺς στίχους, ποὺ ἐπαινέθηκαν ἀπ' τὸ Σολωμὸν⁴⁾. Πέθανε νέος στὲς 29 Ἀπρίλη τοῦ 1852, ἐνῶ ὁ ποιητὴς ἀπουσίαζε στὴν ἐξοχὴ, χάριν τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα· τὸ θάνατό του ἔψαλε ὁ Σολωμὸς μ' ἓνα σονέττο του γραμμένο ἰταλικά⁵⁾.

Ὁ ἄλλος του γιός, ὁ Γεράσιμος (1826-1911), ὁ ποιητὴς τοῦ "Ὀρκου

(1875) γνωστότερος αὐτὸς κι' ὁ πιὸ ἄξιος μετὰ τὸν ἀρχηγὸ ποιητὴς τῆς Ἰόνιας σχολῆς⁶⁾. Εἶναι γνωστὸ πὼς στὸν Σολωμὸν δὲν ἐπαρουσίασε ποτε στίχους του, ὅσο ζοῦσε, ἀπὸ παρθενικὴ δειλία· τὸ πρῶτον ὅμως ποίημα ποὺ βγῆκε στὴ δημοσιότητα ἦταν ἐλεγεία στὸ θάνατο τοῦ Σολωμοῦ⁷⁾. Καὶ δὲν ἦταν τὸ μόνο⁸⁾.

Τὴ γνωριμία μεταξὺ Γεωργίου Μαρκορᾶ καὶ Διονυσίου Σολωμοῦ διαπιστώνομε ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τους ποὺ σώθηκε. Δυὸ γράμματα δηλαδὴ τοῦ Γεωργίου⁹⁾ καὶ τοῦ Διονυσίου¹⁰⁾. Τὰ πρῶτα εἶναι σπουδαῖα γιὰ τὲς φιλολογικὲς ἀπαρχές καὶ τῶν δυό. Ὁ Τρικοῦπης¹¹⁾ ἀπ' τὴ Ζάκυνθο στὴν Κέρκυρα φέρνει στίχους τοῦ Σολωμοῦ νεοελληνικοὺς (ἀνάμεσα σ' ἄλλους καὶ τὴν Ξανθούλα), ποὺ μαζεύουν τὸν κερκυραῖο νομικὸ καὶ τὸν παρακινοῦν νὰ γράψῃ στὸ ζακυνθινὸ «νέο Ἀνακρέοντα καὶ νέο Πίνδαρο» γιὰ νὰ γνωριστοῦν· τοῦ στέλνει καὶ τρία ποιήματά του ἰταλικά γραμμένα, τὸ ἓνα γιὰ τὴν ἐπανάστασι, τὸ ἄλλο γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Βύρωνα καὶ τὸ τρίτο γιὰ τὴν ἴδρυσι τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας. Τὸ γράμμα χρονολογεῖται στὲς 5 Αὐγ. 1824. Ὁ Γεώργιος Μαρκορᾶς δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τὸν «Ὑμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν». Τὸ δεύτερο εἶναι στὲς 6 τοῦ Ἀπρίλη 1825 γραμμένο, καὶ μιλεῖ γιὰ τὸ Διάλογο, σὰ νέο δραματικὸ εἶδος, τὸ γνωστὸ διάλογο μεταξὺ Σοφολογιώτατου καὶ Ποιητῆ, ποὺ ἦταν ἀπὸ τότε γνωστός στὴν Κέρκυρα. Ἀπεναντίας τὰ γράμματα τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὸ Μαρκορᾶ εἶναι κατοπινὰ· ὄχι βέβαια γιατί δὲν ὑπῆρξε ἀνταπόκρισι στὰ γράμματα τοῦ Γεωργίου (ἀπ' τὸ β' γράμμα φαίνεται πὼς ὁ Γεώργιος ἀπαντᾷ στὸ Σολωμὸν), ἀλλὰ γιατί λανθάνουν ὡς τώρα ἢ χάθηκαν. Εἶναι γνωστὰ σὲ μετάφρασι μονάχα. Στὴν

πρώτη (27 Σεπτ. 1830) εκφράζει την άνυπομονησία του να ιδῆ τὰ παιδιά του Μαρκοῤ, ¹²) να παίξουν στο σπίτι του, τὴν εὐχαρίστησι πού μπορεῖ κι' εκφράζει στο μικρό του δωμάτιο μέσα ὅ,τι ἡ καρδιά του ὑπογορεύει καὶ τὴν ἀναγκαιότητα να κἀνη κανεὶς ὅ,τι ἡ φύσι θέλει· παίζοντας πάνω σ' αὐτό φέρνει παράδειγμα τὸ γιατρό τὸ Ροῖδη γιὰ τὴν κακὴ προφορὰ τῶν Ἰταλικῶν, πού παρ' ὄλη του τὴ διαμονὴ στὴν

Τσοκάνα καὶ τὴν προσπάθεια δὲ μποροῦσε νάλλάξῃ. Στὴ δευτέρη ἐπιστολὴ (5 Ἀπρίλη 1831) γυρεύει νὰ τοῦ δανεῖσῃ ἓνα βιβλίο καὶ τοῦ εκφράζει τὴν ἀγάπη του, πού παρ' ὄλη του τὴν κλίσι πρὸς τὴ μόνωσι, τὸν καθιστᾷ ἐπιθυμητό.

Ἡ φιλι' αὐτὴ διατηρήθηκε ὡς τὸ θάνατο. Ὁ Γεώργιος μίλησε στὴν κηδεῖσ τοῦ Ποιητῆ ¹³).

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

(1) Γεώργιος Καλοσγοῦρος, Γεράσιμος Μαρκοῤ, περ. Ἔστια 1892α σ. 353-8 καὶ εἰδικώτερα στὲς σελ. 354-6.—Δ. Σολωμοῦ, τὰ Ἰταλικά Ποιήματα πρόλογος καὶ μετάφρασις Γεωργίου Καλοσγοῦρου (Ἐλευθερουδάκις ἐν Ἀθήναις 1921 στὲς σελ. 11-15 [ἀνατύπωσι ἀπ' τὸ περ. Παναθηναῖα Δ' (1902)].

(2) Γι' αὐτὸν εἰδικώτερα κοίτα πρόχειρα: Σπ. Δεβιάζης, περ. Κόρινθα Α' (1878) ἀρ. 20.—τοῦ Ἰδίου, περ. Ποιητικὸς Ἀνθῶν Ζακύνθου 1887 σ. 348.—τοῦ Ἰδίου, Ὁ ποιητὴς Μαρκοῤ καὶ ὁ λόγιος ἐπιστήμων πατὴρ του, περ. Εἰκονογραφημένη Ζ' (1911) ἀρ. 83-6.—Διονύσιος Π. Καλογερόπουλος, Ἐπτανησιακὰ Σημεῖωματα, ἐν Ἀθήναις 1930 σ. 13 κ.έ., ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.—Ε. Α. Δ[ενδρινοῦ], Μαρκοῤ Γεώργιος ΜΕΕ 16 (1930) σ. 702α.—Παναγιώτης Χιώτης, Ἐπιφανεῖς Ἐπτανησιοί, Μαρκοῤ Γεώργιος, περ. Αἰ Μοῦσαι ἀρ. 334-35 (1907).—Ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Ν. Μάντζαρο ἐδημοσίευσεν ὁ Κ. Παλατιανός, περ. Ἰόνιος Ἀνθολογία Θ' (1935) σ. 31.—

(3) Ἀνόνομος νεκρολογία δημοσιευμένη στὸ περ. Παρνασσός Β' (1878) σ. 810-11.—

(4) Εὐρισκόμενα σ. 437, ὅπου σχετικὴ σημεῖωσι τοῦ Κουαρτάνου.

(5) Εὐρισκόμενα σ. 385.—

(6) Γιὰ τὸν ποιητὴ Γεράσιμο Μαρκοῤ κοίτα πρόχειρα τὸ σχετικὸ ἄρθρο στὴ ΜΕΕ 16 (1930) σ. 702 ἀπ' τὴν κ. Ε. Α. Δ[ενδρινοῦ].—Κ. Παλαμάς, Τὰ πρῶτα Κριτικά Ἀθ. 1913 σελ. 48-67.—Θ. Βελλιανίτης, Γεράσιμος Μαρκοῤ περ. Παρνασσός ΙΓ' (1890) σ. 237-54 καὶ 319-33.—τοῦ Ἰδίου, Πολυλάς, Μαρκοῤ καὶ ἡ σχολὴ τῆς Κερκύρας, Διαλέξεις Παρνασσοῦ Β2 σ. 251-76, Ἀθ. 1925.—Ἐπίσης καὶ τὸ ἀφιερωμένο τεῦχος τοῦ περ. «Ἰόνιος Ἀνθολογία Δ' (1930) ἀρ. 36 καὶ τὸ προσημειωμένο ἄρθρο τοῦ Δ. Καλογερόπουλου, ὅπου ἡ βιβλιογραφία. (σ. 37-9) εἶναι οὐ πολλὰ λανθασμένη κι' ἐλλιπής.

(7) «Τὸ πρῶτο Ψυχοσάββατο» ποίημα δημοσιευμένο πρῶτα σὲ φύλλο κι' ὕστερα τυπωμένο στὴν Πανδώρα Η' (1857) σ. 22-3. Ὁ Γιάννης Βλάχος γιὰ νηὶς, περνώντας γι' ἄγνωστο τὸ ἀναδημοσίευσεν στὸ περ. Νέα Ἔστια ΙΘ' (1986) σ. 579-80.

(8) Πρβλ. καὶ τὸ ποίημα τοῦ «Ἐκατὸ χρόνια πίσω», περ. Ἐθνικὴ Ἀγωγή Α' (1898), σ. 88-9, ἐξανδημοσιευμένο πολλὰ φορὲς.

(9) Κωνστ. Παλατιανός, Δύο ἐπιστολαὶ Γεωργ. Μαρκοῤ πρὸς τὸν Σολωμόν, περ. Ἰόνιος Ἀνθολογία Η' (1934) σ. 197-9 [δημοσιεύονται στὸ Ἰταλικὸ τους κείμενο].

(10) Ροντῆκη, Δύο ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ, περ. Κριτικὴ Β' (1903), σ. 766-8. Πρῶτη φορὰ ἀνέφερε ἀποσπάσματα τοῦ Γ. Καλογοῦρος στὴν προσημειωμένη μελέτη του γιὰ τὸ Γεράσιμο Μαρκοῤ, περ. Ἔστια 1892α σ. 355α. Ὑστερα ἐξανάκαμε λίγο στὸ περ. Παναθηναῖα Δ' (1902) σ. 104-5. Ὁ Μ. Σιγοῦρος, περ. Παναθηναῖα ΙΔ' (1907) σ. 144 ἀνέφερε ἀποσπάσματα καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν ἐπιστολῶν. Κατὰ λάθος τὰς ἐθεώρησα τρεῖς στὴ μελέτη μου: Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ ποιητοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ Ἀθ. 1935 σ. CXXVI, ὅπου πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀνύπαρκτη ἡ ὑπ' ἀριθ. VII ἐπιστολὴ.

(11) Γιὰ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ Τρικούπη στὴ γλωσσικὴ διαμόρφωσι τοῦ Σολωμοῦ ἐξαθάρισα τὰ σχετικὰ στὴ μελέτη μου Φιλολογικά-Σολωμοῦ Ἑλληνομάθεια Ἀθ. 1935 σ. VII-IX.

(12) Γιὰ τὰ παιδιά του ὁ Μαρκοῤ ἔγραφε στὸ Σολωμό (6 Ἀπριλίου 1825) μεταξὺ τῶν συζητήσεων τῶν νομικῶν παλιόχαρτων καὶ τῶν δυσαρμονικῶν συναυλιῶν τῶν δυὸ παιδιῶν ἔρχεται καὶ μοῦ ἐπιπίπτει κάποτε ἡ μανία τοῦ νὰ μουντζαλώω τὸ χαρτί μὲ στίχους. Εὐκολοεξηγήτη ἀποβαίνει ἡ κατοπινὴ ἀγνή λατρεία τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὸ Στέλιο, λατρεία πού τοῦ εἶχε κι' ὁ Πολυλάς (κοίτα Καλοσγοῦρο ὅπου καὶ στὴ σσημ. 1).

(13) Discorso letto nella cattedrale di Corfù in morte del conte Dionigi Solomos dal dr. Giorgio Marcoràn corcirese (τυπ. Σχερία) [χωρὶς ἔτος καὶ τόπο ἐκδόσεως].

Η ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΛΟ ΧΩΡΙΟ

ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΧΩΡΙΟ VILLE

Γύρω από το Καλό Χωριό της έπαρχ. Λεμεσού, άπάνω σέ κιτρινοκόκκινους βράχους και βαθυχώματες πλαγιές καλλιεργούνται πολλά άμπέλια από τές πιο συνηθισμένες ποικιλίες που καλλιεργούνται στο νησί μας για κρασί και σταφίδα, ή μαύρη ποικιλία και ή άσπρη ή ξυνιστέρα. Είναι τ' άμπέλια που δίνουν στους Καλοχωρίτες τό ξανθό κρασί, τό άληθινό νέκταρ τών θεών, που λέγεται *κουμανταρία*.

Η «Μούττη του Δκιά» (=Δία) 1) που βρίσκεται δίπλα, εκεί, κοντά στο δάσος του Μαραμμένου, και που πριν 50-60 χρόνια ένας ξένος—όπως μαθαίνουμαι από γέρο Καλοχωρίτη που τον άκολουθήσε παιδί στην κορφή του βουνού—ίσως ό Τσεσνόλα ή ό Ρίχτερ σκάβοντας, βρήκε τρία άγαλματάκια και τά πήρε μαζί του, δέ μπορεί βέβαια νάχει σχέση με τό ποτό αυτό που ξεπερνά και στή γλύκα και στή μυρωδιά όλα του κόσμου τά ποτά.

Και όλα γειτονικά χωριά γίνεται κουμανταρία μά κανενός δέ μπορεί νά φτάσει του Καλού Χωριού την κουμανταρία και γι' αυτό πήρε κιόλας τόνομα του κουμανταρία του Καλού Χωριού. Μερικά χωριά της έπαρχ. Λευκοσίας (Πέρα, Πολιτικό, Πισκοπειό, Φιλάνι, Γούρρη, Λαζανιά, Μον. Μαχαιρά) παράγουν κουμανταρία, μά δέν μπορεί νά συγκριθί στήν ποιότητα με εκείνη του Καλού Χωριού που είναι

πιο μυρωδάτη, γιατί ή γη που την παράγει είναι πλούσια σέ κάλι, που δίνει πάντα μυρωδιά και γεύση σέ όλους τους καρπούς. Κσι κάνει μεγάλο λάθος ή Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαίδεια νά λέει πως ή καλύτερη ποιότητα κουμανταρίας παράγεται σέ μερικά χωριά της έπαρχ. *Λευκοσίας*.

Η κουμανταρία, που πέρασε και στή λαϊκή μας μούσα με τό δίστιχο :

κρασίγ κουμανταρίσιμον έ(γ)ίνην ή ώγρὰ
 τζαι δκυό νουρά(δ)ες τώθ θερκών τά κα-
 μαρόβρυ(δ)ά σου,

ώς τά τελευταία χρόνια κατασκευάζόταν με ώρισμένο τρόπο που θα περιγράψουμε έδω σύντομα, μαζί με τές παρατηρήσεις και προλήψεις τών Καλοχωριτών, σχετικές με την κατασκευή και τη φύλαξη της.

Σέ παλαιότερα χρόνια ήταν κανόνας άπαράβατος ν' άρχίζει ό τρύγος στές 14 του Σεπτέβρη, μέρα του Σταυρού, ένω σήμερα την άρχή του τρύγου κανονίζει ή Οίνολ. Έταιρεία του Καλού Χωριού, που είναι ή καλύτερη στο είδος της άπ' όσες έχουμε στο νησί μας.

Τά σταφύλια, μαύρα τά περισσότερα, κουβαλιόνταν άπ' τάμπέλια στα δώματα ή σι' άλώνια κι άπλώνονταν άπάνω σέ φύλλα άμπελιού, σέ πάχος μιάς πιθαμής άν ήταν *δροφανά* (=άδρά-φαίνονται ;), ή σέ λιγώτερο, άν ήταν μαραμμένα. Τό άπλωμα αυτό τών σταφυλιών λέγεται ως σήμερα «*δρασιά*» (ή), ίσως άπό τη Γαλλική λέξη dragee που σημαίνει ζαχαρωτό άμυγδάλου (Βλ. Γαλλοελληνικό Λεξικό Δ. Α. Πανταζή, έκδ. Β' έν 'Αθήναις), έπειδή γινόταν τό άπλωμα αυτό για νά χάσουν τά σταφύλια περισσότερο

1) Για κείνο που θ' άσχοληθί καμιά φορά μ' ένα καινούργιο τοπωνυμικό της Κύπρου, δέ θάταν άσκοπο νά σημειώσουμε έδω πως άλλη μιά κορφή βουνού φέρει το όνομα Μούττη του Δκιά και βρίσκεται κοντά στο λιβάδι της Κυπερούνας, άριστερά του δρόμου που πάει στο Τρόδος άπό τές Πισσιλιές.

νερό και να **ζαχαρώσουν**, ώστε το κρασί ν' αποκτήσει και γλυκαδα και μωριά περισσότερη. Ἡ λέξη δρασιά υπάρχει ακόμα και σήμερα στα γειτονικά χωριά της Πιτσιλιάς και σημαίνει άφθονία σταφυλιών στο άμπέλι, από αναλογία άσφαλως: «νά (δ)είς τ' άμπέλιν του Νικολή! ἔδ δρασιά μέσα τά σταφύλια».

Οί δρασιές ἔμειναν στον ἥλιο 8-15 μέρες αναλόγως του καιρού και της κατάστασης των σταφυλιών. Όταν οί ρώγες ἄρχιζαν να «σουρώνουν» να «σταφιδκιανίσκουν», τά κουβαλούσαν στους ληνοὺς και τά κουπάνιζαν με ειδικά ξύλα. Ὑστερα τά πιέζαν και χώριζαν τό μούστο σε πιθάρια κι ἐκεῖ τὸν ἄφιναν να βράσει μονάχος χωρίς τά τσίπουρα. Ἔτσι γινόταν ξανθὸ τό κρασί. Σήμερα κανένας δὲν ἀκολουθεῖ αὐτὸ τό σύστημα. Οί ληνοὶ καταστράφηκαν, τά ειδικά ξύλα ἀντικαθιστᾶ ἡ ἀλεστική μηχανή και τὴν πίεση του ληνοῦ, τό σταφυλοπιεστήριο.

Ὑστερα ἀπὸ τό βράσιμο ἔχριζαν τά πιθάρια με ἀχεροπηλὸ χωρίς να κάνουν καμιὰ μετάγγιση, γιατί πίστευαν πὼς ἡ **τρυτζιά**, πὸ τὴν ἔλεγαν και **μάννα**, βαστάει τό κρασί και δὲ χαλά. Ἔλεγαν και τό πίστευαν πὼς τό χώρισμα του κρασιοῦ ἀπὸ τὴν τρυτζιά, τό **τιτσηρώνει** και ξυνίζει, ἀδιάφορο ἂν κάθε χρόνο ἡ μισὴ του ἔσοδεῖα γίνονταν ξίδι. Ἀπάνω στον φρέσκο ἀχεροπηλὸ χάραζαν σταυρὸ για να διώχνει κάθε κακὸ στοιχειὸ.

Ἀπὸ 20-25 χρόνια και δῶθε οί δρασιές καταργήθηκαν. Ἄσπρα και μαῦρα σταφύλια ἀπλώνονται ἀνάμικτα σε λεπτά στρώματα στὲς πλαγιές των λόφων ἀπάνω στους **καγιάδες**²⁾ (=πετρώματα πορώδη σκληρὰ ἢ ἡμίσκληρα). Ἀπὸ τὰ 1925 πού ιδρύθηκε ἡ Οἶνου. Ἐταιρεία, ἡ κατασκευὴ τῆς κουμανταρίας μπῆκε σε ἐπιστημονικὲς βάσεις και τά ξινίσματα εἶναι σπάνια, σε χέρια ἰδιωτῶν κυρίως. Ἡ καλύτερη κου-

μανταρία γίνεται ἀπὸ τά ἄσπρα σταφύλια.

Σπουδαῖο ἔθιμο για τὴν κουμανταρία, πὸ τό φύλαγαν με αὐστηρότητα σε παλαιότερα χρόνια, ἦταν ν' ἀνοίχουν τά πιθάρια τῆς κουμανταρίας μονάχα τὴν ἡμέρα των Καλάντων (παραμονὴ των Φώτων) μετὰ τὴ λειτουργία, για να ἁγιαστούν με τό ράντισμα ἁγιασμοῦ πὸ οὐνηθίζεται ὡς τώρα στα σπίτια των χωρικῶν ἀπὸ τὸν πατᾶ του κάθε χωριοῦ. Ἔτσι, κάθε κακὸ ἔφευγε ἀπὸ τό σπίτι και ἀπὸ τὴν κουμανταρία. Τὴν ἡμέρα των Φώτων ἦταν ταχτικὸ να βρεθεῖ στο Καλὸ Χωριὸ καλόγηρος ἂ ὁ τό μοναστήρι τῆς Προοδίτισσας για να κάνει ζητεία για τὴ χάρη τῆς Παναχίας πὸ φύλαγε τ' ἀμπέλια ἀπὸ τό χαλάζι. Σε ἄλλες μέρες για ν' ἀνοίχτει κουμανταρία, ἔπρεπε τό φεγγάρι νάει στη **γέμωσή** του, να μὴν εἶναι λειψόφεγγο. Γυναίκα **ἄσαλλη** (ληχοῦσα ἢ ἔμμηνοροῦσα) δὲ μπορούσε ν' ἀνακατωθεῖ στην κατασκευὴ, οὔτε να πάρει κρασί ἀπὸ τό πιθάρι.

II

Τὸ ὄνομα κουμανταρία δόθηκε σ' αὐτὸ τό κρασί ἀσφαλως ἀπὸ τό ὄνομα του τάγματος των Ναϊτῶν, πὸ ἀγόρασαν τὴν Κύπρο ἀπὸ τὸν Ἄγγλο βασιλιά Ριχάρδο τὸν Λεοντόθυμο στα 1191 μ.Χ. Οί καλόγηροι, αὐτοὶ εἶχαν κτίσει στο Κολόσι τὸν γνωστὸν πύργο κι ἐκεῖ πέρα ἔστησαν τό ἀρχηγεῖο τους. Ὀλόκληρα χωριά και χτήματα πρὸ πάντων στην ἐπαρχ. Λεμεσοῦ, ἦταν δικὰ τους φέουδα κατὰ τὴν ἐποχὴν των Λουζινιανῶν, κι ἀπατελοῦσαν τὴν *Le grand Commanderie*, πὸ ξεχώριζε ἀπὸ ἄλλες δυὸ μικρότερες, τό **Φόλινα** στην Πάφο και τό **Τέμπλος** στην Κερύνεια. Στα 1313 μ.Χ. οί Ναῖτες διώχτηκαν ἀπὸ τὴν Κύπρο και ὀλόκληρη ἡ μεγάλη περιουσία τους κινητὴ και ἀκίνητη, παραχωρήθηκε στο τάγμα των Ἰωαννιτῶν-Νοσοκόμων (βλ. Χάκκεττ-Παπαϊωάννου Ἰστ. τῆς

2) Καγιὰς (δ) = λέξη τουρκικὴ *καγιὰ*.

᾽Ορθ. ᾽Εκκλ. τῆς Κύπρου, τόμ. Γ' σελ. 181 καὶ παρακάτω). Τόσο οἱ Ναῖτες ὅσο κι οἱ Ἰωαννίτες μοναχοὶ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ περιφημοῦ αὐτοῦ Κυπριακοῦ κρασιοῦ καὶ τὸνομα *κουμανταρία* τοῦ ἔμεινε ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς κεντρικῆς τοῦ διοικήσεως (Βλ. Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη στῆ λέξι: Κολόσσι).

Σὲ κάθε φέουδο ἐγκαταστάθηκε κι ἕνας ἀδελφός (μοναχός) πού λεγόταν *Commandator* κι ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ φροντίζει γιὰ τὰ εἰσοδήματα τοῦ χτήματος καὶ νὰ ὑπακούει στὸν ἀρχηγὸ πού ἔμεινε στὸν πύργο τοῦ Κολοσσιοῦ.

Σὲ μικρὴ ἀχτίνα γύρω ἀπὸ τὸ Καλὸ Χωριὸ ὑπῆρχαν πολλὰ χωριά πού ἦταν φέουδα τῶν μοναχῶν αὐτῶν: Ville, Παναγία τοῦ Λουβαρᾶ, Λουβαράς, ᾽Αγιος Παῦλος, ᾽Αγιος Κωνσταντῖνος, Μαραμμένος, ᾽Αψιοῦ, Γεράσα, ᾽Αμιροῦ, Μαθικολώνη, Κελλάκι, ᾽Αρακάπας, Βίκλα, Κλωνάρι, Ἐφταγώνια καὶ Σανίδα (Βλ. Χάκκεττ-Παπαϊωάννου τόμ. Γ' σ. 193 καὶ 201). Μονάχα δυὸ ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν σήμερα, ὁ Μαραμμένος πού διατηρήθηκε τ' ἕνωμά του μαζί μὲ τὰ ἐρείπια μιᾶς παλαιᾶς ἐκκλησίας στ' ὄνομα τῆς ᾽Αγίας Παρασκευῆς σὲ μιὰ ἔκτακτη τοποθεσία³⁾, καὶ τὸ χωριὸ Ville πού ὑπῆρχε ἀκόμα στὰ 1762, ὅπως μαρτυρᾶ ὁ Κώδικας Β' τῆς Μητροπολῆς τοῦ Κιτίου στῆ σελ. 59. Αὐτὸ τὸ χωριὸ ὁ Χάκκεττ σημειώνοντάς το (τομ. Γ' σελ. 201), βάζει σὲ παρένθεση τὸ χωριὸ *Βάβλα* μὲ ἐρωτηματικὸ, δείχνοντας ἀμφιβολία ἂν τὸ χωριὸ Ville

εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ χωριὸ Βάβλα. Ὁ Κώδικας πού ἀναφέραμε ἀπὸ τῆ μιὰ κι ἡ παράδοση πού σώζεται στὸ στόμα τῶν γεροντοτέρων Καλοχωριτῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη, πείθουν πὼς τὸ χωριὸ Ville δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ χωριὸ Βάβλα καὶ πὼς ἦταν ἄλλο χωριὸ, ἀνύπαρκο σήμερα. Στὸν κώδικα πού ἀναφέραμε εἶναι γραμμένο «*πιλοχώρι*» κι εἶναι εὐκολονόητο γιὰτὶ γράφτηκε ἐκεῖ ἔτσι παραφθαρμένο τὸ ὄνομα. Ὁ Μητροπολίτης (Μακάριος 1750-76) δὲ μποροῦσε νὰ γράψει σωστῆ τὴν προφορὰ του στὸν Κώδικα κι ἔγραψε ἔτσι: «αψεβ' (1762) δεκεμβρίου κ'. Εἰς τὸ πιλοχώρι ἐλθόντες ἐλογαριάσαμεν τὸν ἐπίτροπον κοσμά μὲ τὴν ἐκκλησία ἁγίαν μαρηναν' εὐρέθη καὶ εἰς αὐτὴν χρέος» (παραλείπεται τὸ ποσὸ). Ἀπὸ τὴν ἐξέλεξη τῶν λογοριασμῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ πού ἀρχίζει ἀπὸ τὰ 1762 καὶ τελειώνει στὰ 1779, φαίνεται πὼς ἦταν πολὺ φτωχὸ καὶ μικρὸ χωριὸ, γιὰτὶ ἡ ἐκκλησία στὰ χρόνια αὐτὰ εἶχε ὡς μεγαλύτερη παραγωγή 40 μονάχα κοῦζες κουμανταρία (1778 «δίσκος 11 γρ., κρασί 21=32' ἐφετεινὴ γεωργικὴ κρασί κοῦζες 40 ἀξίας 25»).

Στὰ ἴδια χρόνια ὑπῆρχε καὶ τὸ Καλὸ Χωριὸ, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου Κώδικα: «αψοθ' (1776) Καλὸν Χωριόν: ἐξετάζοντες τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου γεωργίου ἠῦρομεν ἐν ἀμπέλι εἰς τοῦ καρσολόγου (;) ζευγαριῶν 3' εἰς τὸν βοῦππον ἐνὸς ζευγαριοῦ εἰς τὴν δασάν ἐνὸς ζευγαριοῦ εἰς τοὺς σκηνίδες (;) ἐνὸς ζευγαριοῦ ξιλημένο: (=καταστρεμμένο, ἐξάλειμμένο) ἐλαις εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας 3 εἰς τὴν παλωκλησιάν 1.»

«αψοθ' (1779) ἐξετάσαντες τὸν παπαβασιλῆν δι' ὄλον τὸ χρέος ὅπου ἔπεναν εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἐκκλησίας ἀπέδειξεν ὅτι ἔμεινεν ὄλον γρ. 82 μὲ τὸ κανονικόν, εἶναι τὸ φρετινὸν τῆς μαζοῦλιν (=ἐσοδεία κρασί γομάρια 3.»

Τὸ χωριὸ Ville βρισκόταν 500 περίπου μέτρα ἀνατολικώτερα τοῦ σημει-

3) Ἀπὸ τὰ 1927, ἂν δὲν μᾶς ἀπατᾶ ἡ μνήμη μὲ μιὰ ἰδιαίτερη προσπάθεια τοῦ Παπασολωμοῦ Παναγίδη, δημιουργήθηκε μιὰ μικρὴ πανήγυρη στοῦ Μαραμμένου. Στὲς 26 Ἰουλίου μέρα τῆς ᾽Αγίας Παρασκευῆς γίνεται λειτουργία στὸ ἐρημοκλήσι ἀπὸ τὸν παπᾶ τοῦ Καλοῦ Χωριοῦ γιὰτὶ ὅλα τὰ γύρω χτήματα εἶναι Καλοχωρίτικα. Μαζεύονται ἀρκετοὶ ἀπὸ τὰ γειτονικὰ χωριά καὶ μετὰ τὴ λειτουργία, ἀρχίζουν τὰ ψητὰ, τὰ τραγουδία καὶ τὸ γλέντι μὲ λαοῦτα καὶ βιολιά, κάτω ἀπὸ τὲς βαθύσκιωτες βαλκανιδιᾶς καὶ τὰ πυκνόφυλλα πεῦκα.

ρινοῦ Καλοῦ Χωριοῦ, κοντὰ σέ μιὰ βρύση πού λέγεται *Πατσιουλάρης* (ἄραγε ἀπό τή Γαλλική λέξη *Patchouli* πού σημαίνει «ἀρωματική βοτάνη»—Λεξ. Γαλλοελληνικό Α. Πανταζή—ἐπειδὴ φύτρωνε ἐκεῖ ἄφθονα ἢ μυροφόρα—λεβαντὶς ἢ στοιχάς; (Γεννάδιος, Ἡ τοποθεσία εἶναι ὠραιότατη τριγυρισμένη ἀπὸ καταπράσινους κήπους καὶ δὲ θάταν τολμηρὸ νὰ πούμε πὼς ἐκεῖ ἔχτισε τὴν ἔπαυλὴ του στὴν ἀρχὴ κάποιος ἀπ' τοὺς Φράγκους μοναχοὺς (Commandator) καὶ ἔμεινε τὸ ὄνομα *Ville* καὶ στὰ χρόνια τῆς τουρκικῆς κατοχῆς πού διώχτηκαν οἱ Φράγκοι καλόγηροι, ὁπότε γίνηκε χωριὸ ἐκεῖ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα. Οἱ κάτοικοι τοῦ, κατὰ τὴν παράδοση τῶν γεροντοτέρων Καλοχωριτῶν, πού δύσκολα τὴν ἀναφέρουν ἀπὸ ἐντροπὴ γιὰ τὸ παλιὸ ἄσκημο ὄνομα τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ πού τὸ θεωροῦν καὶ δικὸ τους χωριὸ, λέγονταν *Βιλλοχωρίτες*. Ἀπὸ τὲς ἀρχῆς τοῦ περασμένου αἰῶνα φαίνεται πὼς ἐρημώθηκε τὸ χωριὸ αὐτὸ, γιὰτὶ κατὰ τὴν ἴδια παράδοση κάθε Βιλλοχωρίτης πού ἤθελε νὰ χτίσει καινούριο σπίτι προτιμοῦσε νὰ χτίσει στὸ Καλὸ Χωριὸ πού δὲν ἦταν παρὰ λίγες ἑκατοντάδες μέτρα μακρῶς. Οἱ τελευταῖοι κάτοικοι τοῦ χάλασαν τὰ παλιὰ τους σπίτια,

πῆραν τὰ ὑλικά κι ἔχτισαν νέα στὸ Καλὸ Χωριὸ. Ἔτσι ἔγινε ἀφορμὴ νὰ χτιστῆ στὴ μέση τοῦ Καλοῦ Χωριοῦ ἄλλη ἐκκλησία στ' ὄνομα τῆς Ἁγίας Μαρίας ὅπου μεταφέρθηκαν οἱ εἰκόνες καὶ τὰ ἄλλα σκευὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Βιλλοχωριοῦ, καὶ νὰ μείνῃ γιὰ παρακλήσι ἢ παλιὰ ἐκκλησία τοῦ Καλοῦ Χωριοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Ἀργότερα σμίχτηκαν μὲ τοὺς Καλοχωρίτες κι οἱ τελευταῖοι κάτοικοι τῆς Ὀρόγγου, πού βρισκόταν ὡς ἕνα Ἁγυλικὸ μίλι δυτικώτερα. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ζοῦσε ἀκόμα πρὶν 3-4 χρόνια.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ γιὰτὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τῆς κουμανταρίας διατηρήθηκε καλύτερα στὸ Καλὸ Χωριὸ καὶ στὰ γειτονικά χωριά ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, καθὼς καὶ ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματός της πού οἱ χωρικοὶ μας σήμερα ἔλλαξαν τὴν κατάληξη καὶ τὴ λένε *κουμανταρὰ*, δίνοντας στὴ λέξη καθαρὸ Κυπριακὸ χρῶμα.⁴⁾

Δάλι, τοῦ Ἀπρίλι 1936.

Ν. ΚΛΗΡΙΔΗΣ

4) Ἀρκετὲς ἀπὸ τὲς παραπάνω πληροφορίες τὲς χρωστοῦμε στοὺς ἀγ. μας φίλους Παπασωλωμὸ Παναγίδη καὶ Ἡρακλῆ Παντελίδη.

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΜΑΓΟΙ ΕΝ ΚΥΠΡῶ

I

Ἡ μαγεία ἐν Κύπρῳ ἐξασκεῖται ἀκόμη εἰς μέγαν βαθμόν. Εἰς πᾶσαν περίστασιν δεινῆς καὶ ἀνιάτου ἀσθενείας, ὅταν ἢ λατρικὴ ἐπιστήμη, ἢ πρακτικὴ τοιαύτη φανῆ ἀνίσχυρος, τότε προστρέχουσιν εἰς μάγον, ὃν φαντάζονται, ὅτι διὰ τῆς ἐπικοινωνίας του πρὸς τὰ δαιμονικά πνεύματα, θέλει ἀποδώσει τὴν ὑγείαν, ἢ εἰς ἐρωτικὰς

ἀποτυχίας θέλει συνεργῆσαι πρὸ ἐπιτευξιν τοῦ ποθομένου. Εἶναι λείψανον ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Δὲν κατορθώθη νὰ ἐκριζωθῆ τελείως οὔτε ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, οὔτε διὰ τῆς εὐρείας διαδόσεως τῆς παιδείας. Εἴς τινες μάλιστα περιστάσεις συνδυάζεται πρὸς χριστιανικὰς καὶ πρὸς ἐπίκλησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα

έξασκοῦσι καὶ Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι Πολλοὶ τούτων τὴν ἔχουσιν ὡς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα, διὰ τοῦ ὁποῖου προσπορίζονται πολλὰ κέρδη. Ἐν Λεμεσῶ πρό πολλῶν ἐτῶν ἦτοι πρό 45 καὶ ἐπέκεινα ὑπῆρχον δυὸ-τρεις τοῦρκοι καὶ πολλαὶ χριστιαναὶ γραῖαι ἐξασκοῦσαι τὴν μαγείαν μεταξύ δὲ αὐτῶν διεκρίνετο ἡ γραῖα Λουγκρού, εἰδικὴ ἰδίως εἰς τὸ «*ἔβκαρμαν τοῦ φόου*» ἀφοῦ καὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος «*ἔβκαλεν τόφ φόου*» κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας καὶ τὰς ἐνστάσεις του πρὸς τὴν μητέρα του.

Τὴν μαγείαν τῶν γυναικῶν τούτων καὶ ἄλλων μάγων, ὡς τοῦ Κωσταντῆ παπᾶ Χριστοφόρου ἀπὸ τῶν Τραχώνιν¹⁾ οἵτινες ἐξετάζουσιν τὰς μαγικὰς πράξεις διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἢ τῶν ἁγίων του, δυνάμεθα νὰ τὴν ὀνομάσωμεν *λευκὴν* μαγείαν, ἀντιθέτως πρὸς τὴν μαγείαν ἐκεῖνων οἵτινες ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν διάβολον ἢ ἐκτελοῦσι τὰς μαγικὰς πράξεις

1) Μικρὸν χωρίον 5 ἀγγλ. μίλια πρὸς Δ. τῆς πόλεως Λεμεσοῦ.

των ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων του. Ἡ τοιαύτη διαβολικὴ μαγεία καλεῖται *μαύρη* μαγεία.

Τοιοῦτοι μάγοι ἔχοντες παγκύπριον φήμην, ὡς δυνάμενοι νὰ θεραπεύσωσιν ἀνιάτους νόσους καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν ἔρωτα, ὡς συνεργαζόμενοι μετὰ τοῦ διαβόλου ἦσαν οἱ :

1. Τὸ Ττοφούριν ἐκ Φασούλλας¹⁾ Λεμεσοῦ, ὅστις λέγεται, ὅτι προεῖπε μὲ ποῖον θάνατον θ' ἀπέθνησκε. Ἀπέθανε διὰ λακτίσματος ἡμίονου.

2. Ὁ Ἄουστῆς ἀπὸ τὴν Ἐρήμην.²⁾

3. Ὁ Παπᾶς (ιερεὺς) τῶν Λυμπιῶν³⁾.

4. Ὁ Τερτζελλοῦδικας ἀπὸ τὴν Ἐγκωμην τῆς Ἀμμοχώστου.

6. Ὁ Μάος τοῦ Ἀκατζ'οῦ⁴⁾

6. Ὁ Τεβρίς-Ἀλῆς τοῦ Λαρνάκου.

Περὶ τῶν δυὸ τελευταίων ἴδε Κ. Χριστοφίδου «Μ. Κυπρ. Ἐγκυκλοπαιδεία σελ. 473.

1) Χωρίον 8 ἀγγλ. μίλια πρὸς Β. τῆς Λεμεσοῦ. 2. Χωρίον 6 μίλια πρὸς Δ. τῆς Λεμεσοῦ 3. Λύμπια (Ὀλύμπια), Χωρίον τῆς Ἐπαρχ. Λευκωσίας. 4. Ἀκατζ'ιν τὸ χωρίον τῆς Ἐπαρχίας Λευκωσίας.

ΚΥΠΡΙΟΣ ΜΑΓΟΣ ΚΑΙ ΑΛΧΗΜΙΣΤΗΣ

II

Ἡ κατὰ Κωστὴν Παλαμᾶν «Κύπρος ἡ ἀέρινη» καὶ Κύπρος ἡ περιώνυμος τῆς Μεσογείου νύμφη ἡ ἀναδείξασα σοφοῦς ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἁγίους καὶ μάρτυρας κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς αἰῶνας, ἔχει πρὸς τούτους ἀναδείξει μάγους καὶ ἀλχημιστάς, ὧν εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ ὑπὸ ψευδώνυμον κρυπτόμενος Μαμμωνᾶς.

Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ἀμμοχώστῳ κατὰ τὰ πρό τοῦ 1571 ἔτη καὶ μικρὸς φαίνεται κατέλιπε τὴν πατρίδα του πρὸς εὔρεσιν πόρου ζωῆς καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὐδὲν εἶναι γνωστὸν διὰ τὴν οἰκογενειακὴν καταγωγὴν καὶ διὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς νεολογίας ἡλικίας του. Πτωχὸς ὢν, προ-

σελήφθη, ὡς μαθητευόμενος ἀπὸ κανένα ἀλχημιστὴν παρὰ τοῦ ὁποῖου ἐδιδάχθη τὴν τέχνην καὶ ἀνεδείχθη ἔξοχος εἰς αὐτὴν, φέρων κατὰ περιστάσεις δυὸ ὀνόματα, Μαμμωνᾶς καὶ Μάρκος Βραγαδίνος, ὧν τὸ πρῶτον ἦτο τὸ ἀληθές ὄνομά του. Ὅτε δὲ περιήρχετο τὴν Ἀνατολὴν ἐπιδεικνύων τὴν δεινότητά του περὶ τὴν ἀλχημειτικὴν τέχνην ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου ὑπερασπιστοῦ τῆς Κύπρου, Μάρκου Βραγαδίνου, τοῦ ὁποῖου διέδιδεν ὅτι ἦτο στενὸς συγγενὴς. Κατὰ τὰ ταξείδια του ὑπὸ τὸ ἰταλικὸν ὄνομά του εἶχε κερδίσει πολὺν πλοῦτον.

Ἐξ Ἀνατολῆς μετέβη εἰς τὴν Βενετίαν, τῆς ὁποίας ὁ Δόγης ἐκαλεῖτο

Μαρτινέγκος. Ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀφῆκε τὸ ψευδώνυμόν του, διότι ὑπ' αὐτὸ δὲν ἠδύνατο νὰ παρουσιασθῆ, καθότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἦτο νωπή ἢ λύπη τῶν Βενετῶν διὰ τὸ τραγικόν τέλος ἑνὸς συμπατριώτου των καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἀπώλεια τῆς Κύπρου. Προσέλαβε τὸ ἀληθές ὄνομά του ὑπὸ τὸν τίτλον Κόμης ντὲ Μαμμωνᾶ. Ἦνοιξεν ἐργαστήριον εἰς τὸ ὁποῖον ἐσύχναζον πολλοὶ παρακολουθοῦντες τὰ πειράματά του, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐξέπλησσον. Ἡ φήμη τοῦ περιβοήτου ἀλχημιστοῦ τάχιστα διεδόθη ἀνά τὴν πόλιν καὶ ὁ Δόγη, τὸν ἐκάλεσεν εἰς τ' ἀνάκτορα του, διὰ νὰ τὸν γνωρίσῃ καὶ συνεδέθη μετ' αὐτοῦ διὰ στενῆς φιλίας. Ἐν τῇ πόλει αὐτῇ ὁ πονηρὸς ἀπατεῶν Κύπριος ἀπέκτησε μυθώδη πλοῦτη.

Μιὰν ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν ἀριστοκράτου τινός, ὀνομαζομένου Δανδόλου, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Δόγη καὶ ἄλλων ἀριστοκρατῶν ἐξετέλεσε τόσον θαυμαστά πειράματα ταχυδακτυλουργίας, ὥστε ὁ Μαρτινέγκος ἀπατηθεὶς ἠγόρασεν ἀντὶ μεγάλου ποσοῦ τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δι' ἧς θὰ μετέβαλλε τ' ἀγενῆ μέταλλα εἰς χρυσόν.

Μετά τινα χρόνον ἡ ἀπάτη ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ Μαρτινέγκος ἐπίσθη, ὅτι ἠγόρασεν ἀπλούστατα τεμάχιον μείγματος χρυσοῦ καὶ διαφόρων ἄλλων οὐσίῶν.

Ὁ Μαμμωνᾶς ἀνακαλυφθεὶς τῆς ἀπάτης του, καὶ διὰ νὰ μὴ κατηγορηθῆ ἐπὶ μαγείᾳ καὶ συλληφθῆ ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ ἐκ Βενετίας καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Γερμανίαν, τῆς ὁποίας περιήλθεν ἐκ περιτροπῆς ὄλας τὰς σημαντικὰς πόλεις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμόν του κόμης Βραγαδίνος, διότι εἰς τὴν προεστταντικὴν αὐτὴν χώραν δὲν εἶχε κανένα φόβον. Παντοῦ ἐπεδείκνυε τὴν ἑκτακτον αὐτοῦ ἐπιδειξιότητα περὶ τὰ ἀλχημιστικὰ καὶ ταχυδακτυλουργικὰ πειράματα ἐπισύρων τὸν θαυμασμόν τῶν Γερμανῶν καὶ ἐπισφρευῶν ἄφθονα πλοῦτη.

Ἡ ὑπερφήνειά του εἰς τοσαύτην ἀναίδειαν καὶ τόλμην τὸν ἐξώθησεν,

ὥστε ἐκήρυττεν, ὅτι εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγάς του αὐτὸν τὸν Σατανᾶν, οἱ δὲ δύο μαῦροι σκύλλοι του τοὺς ὁποίους εἶχε πάντοτε μαζί του, ἦσαν δυὸ μεταμορφωμένοι διάβολοι βοηθοὶ του.

Τελευταίαν πόλιν τῆς Γερμανίας ἐπεσκέφθη τὸ Μόναχον κατὰ τὸ ἔτος 1590, ὅπου τὸν περιέμενε δόξα καὶ τιμὴ, διότι αὐτός ὁ αὐτοκράτωρ τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα του, ἐνώπιόν τοῦ ὁποίου ἐξετέλεσε τὰ περιεργὰ πειράματα του πρὸς μεγάλην κατάπληξιν τοῦ βαυαροῦ ἡγεμόνος.

Δυστυχῶς ὁμως ἐνταῦθα (Μόναχον) ἡ δόξα τὸν κατέλπεν, ὁ ἀστὴρ του ἤρχισε νὰ ὠχρίᾳ. Οἱ Βαυαροὶ δὲν ἦσαν Ἰταλοὶ. Ἠρχίσαν νὰ τὸν ὑποπτεύωνται· πρῶτοι κατ' αὐτοῦ ἐξ ἀντιζηλίας ἐρραδιούργουν οἱ συνάδελφοὶ του κατηγοροῦντες αὐτὸν ὡς μάγον καὶ ἀπατεῶνα. Εἰς τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ αὐτός ὁ ἴδιος διότι διειννετο, ὅτι ἀντεπροσώπευεν τὸν Σατανᾶν καὶ ὅτι οἱ δύο μαῦροι σκύλλοι του εἶναι δυὸ διάβολοι. Ἡ κατ' αὐτοῦ κατηγορία ἐπιστεύθη. Οἱ κάτοικοι ἐξηγέρθησαν ἰδίως οἱ τοῦ καθολικοῦ δόγματος, διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία κατεδίωκε τοὺς μάγους ὡς συνεργαζομένους μετὰ τὸν Σατανᾶν καὶ κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον. Ἀμέσως συνελήφθη καὶ ἤχθη πρὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως. Ἀπελογήθη εὐγλώττως καὶ ἀπέδειξε τὴν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ψευδῆ. Εἰς οὐδὲν ὁμως τὸν ὠφέλησεν τὸ θάρρος, ἢ εὐφυΐα καὶ ἡ εὐγλωττία του. Οἱ δικασταί, ὡς καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα καὶ ἐχθρικῶς διακείμενοι κατὰ τῶν μάγων, τὸν κατεδίκασαν εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον. Τὸ πρῶτὸ τῆς ἐπαύριον τῆς καταδίκης του ἀπηγγονίσθη εἰς τὴν ἡλατίαν μαζὶ μετὰ τοὺς σκύλλους, καὶ ἐτάφησεν καὶ οἱ τρεῖς εἰς ἓνα τάφον μακρὰν τῆς πόλεως.

Ἡ ἀλχημιστὴς αὐτός, φαίνεται, νὰ ἐπεσκέφθη τὴν πατρίδα του, Κύπρον, κατὰ τινα παραδόσιν, σωζομένην ἐν τῷ χωρίῳ Σαλαμιοῦ τῆς ἐπαρχίας Πάφου καὶ ἔχουσαν ὡς ἐξῆς:

Ἐν καιρῷ χειμῶνος ἦλθεν εἰς τὴν Σαλαμιῶν περατικός¹⁾ τις, ὅστις παρήγγειλεν εἰς τοὺς χωρικοὺς νὰ φέρωσιν εἰς αὐτόν καθ' ἑκάστην ἑσπέραν, ὅσον μέρος τοῦ πληοῦ ἔμεινεν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ποδός τοῦ ἀρότρου ὑπὸ τὸ ὕνιον μετὰ τὴν ἀπόζευξιν τῶν βοῶν. Ἐκαστον δὲ τεμάχιον πληοῦ ἠγόραζε πρὸς εἴκοσι παράδες. Ἄφοῦ δὲ ἠγόρασεν ἀρκετὴν ποσότητα ἐκλείσθη ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς τὴν οἰκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγκαταστή, χωρὶς νὰ παρουσιάζειαι, οὔτε νὰ συναναστρέφεται τοὺς χωρικοὺς, οἵτινες ὑποπτευθέντες, ὅτι κάτι τὸ παράδοξον συμβαίνει,

1) Ξένος, κυρίως ἄλλοδαπός, ἐκ τοῦ πέρα= τὰ ἔξνα καὶ περασ'α, ἢ ἤξενητιά.

ἦνοιξαν τὴν θύραν τῆς οἰκίας, διὰ νὰ ἐξετάσωσι τί γίνεται ὁ περατικός καὶ μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ὅτι ἔλιπε μὲν αὐτός, ἀλλ' εὔρον μόνον δυὸ χρυσοῦ ψωμιά.

Ὁ ἄλλοδαπός αὐτός φαίνεται ἐπειραματιζέτο, διότι ἀπὸ τὸν ἀγοραζόμενον πληόν, ὅστις, ἴσως περιεῖχε ψήγματα χρυσοῦ, ἐζύμωνε ψωμιά, τὰ ὁποῖα ἔψηνε διὰ νὰ γίνωσι χρυσάφι, ἀπῆλθε δὲ διὰ νυκτός, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτός, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ ψωμιά του. Ἄφηκε δὲ ἐξ αὐτῶν δυὸ διὰ νὰ πληροφορηθῶσιν οἱ χωρικοὶ, πρὸς τίνα σκοπὸν ἐχρησιμοποίη τὸν πληόν των¹⁾.

1) «Κυπριακὰ Χρονικὰ» τεύχος Η'-Θ' Αὔγ. Σεπτ. 1926, σελ. 248.

ΜΙΑ ΜΑΓΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ, ΤΟ «ΚΑΛΕΣΜΑΝ»*

Ἐπὶ τὴν λέξιν «κάλεσμαν» ἐννοεῖται ἡ πρόσκλησις τοῦ Διαβόλου καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ συνεννόησις τοῦ μάγου.

Εἰς νύκτα ἀσέληνον καὶ σκοτεινὴν, μακρὰν πάσης ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐν τόπῳ ἐρήμῳ, πλησίον βραχωδῶν λοφίσκων, εἰς ὥρας μεταμεσονυκτίους²⁾ ὁ μάγος θὰ κάμῃ τὸ «κάλεσμαν» του. Εἰς τὸν ἔρημον τοῦτο τόπον ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ συκῆ.³⁾

Ὁ μάγος θὰ πάρῃ μαζί του καὶ ἕναν ἀπάρτενον κοράσιν⁴⁾ καὶ ἀφοῦ φθάσῃ εἰς τὸν ὠρισμένον τόπον θὰ χαράξῃ διὰ ράβδου πεντάγωνον κατὰ τοιοῦτον σχῆμα:

καὶ ἔμβαδὸν 40 ποδῶν, εἰς τοιαύ-

την δηλ. ἀπόστασιν, ποὺ δὲν μπορεῖ ὁ διάβολος νὰ πλησιάσῃ τὸν ἄνθρωπον· δὲν ἔχει ἐκ θεοῦ τὸ δικαίωμα. Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ πενταγώνου θὰ γράψῃ τὸ τροπάριον τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου:⁵⁾ «Ὅπου ἐπισκιάσει ἡ χάρις σου Μιχαὴλ Ἀρχάγγελε, ἐκεῖθεν τοῦ διαβόλου ἐκδιώκεται ἡ δύναμις».

Ἄφοῦ λάβῃ τὰς προφυλάξεις αὐτὰς κάθηται εἰς τὸ κέντρον τοῦ πενταγώνου ἔχων πλησιέστατα εἰς αὐτόν, τὸ **ἀπάρτενον κοράσιν**» τὸ ὁποῖον ἔνεκα τῆς ἀθωότητός του δὲν μπορεῖ νὰ πλησιάσῃ ὁ διάβολος καὶ εἶναι διὰ τὸν μάγον ἀλεξητήριον τῆς ἐπηρείας⁶⁾ αὐτοῦ. Κατόπιν ἄρχεται ν' ἀναγνώσκῃ τὰς μαγικὰς ἐπικλήσεις του, ὅποτε ὑπὸ τὸ πεντάγωνον ἀκούεται ὑπόκωφος

*. Κατὰ διήγησιν τοῦ ἐξ Ἐρήμης μάγου Ἄουστῆ.

2. Κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας οἱ δαίμονες πρὶφέρονται εἰς τὴν γῆν πρὸς παραπλάνησιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου μέχρι οὐ κρήνῃ ὁ πεινός.

3. Ὡς δένδρον κατηραμένον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

4. «Ἀπάρτενον κοράσιν» ἦτοι παρθενικὸν κοράσιν. Ἀπάρτενος καλεῖται ἐν Κύπρῳ ἡ κόρη, ἢ μὴ σχοῦσα εἰσέτι τὰ ἔμμηνά της. Τὸ α εἶναι ἀθροιστικόν, δηλ. κορασὶς πλήρης παρθενικότητος.

5. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ὁ διάβολος φοβεῖται τὸν Μιχαὴλ Ἀρχάγγελον διότι πρῶτος αὐτὸς ἀντέστη κατ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἐπάστασιν προτοῦ εἶναι τὸν κόσμον, φωνήσας: «Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου, Θεοῦ».

6. Ἡ ἐπήρεια τοῦ διαβόλου ἐπὶ τοῦ μάγου εἶναι: «νὰ τοῦ πάρῃ τὸ φῶς» δηλ. ἢ τύφλωσις καὶ τὸ «στραβομουτισοῦν ἡ σμα» ἦτοι ἡ κάτω σιαγὼν νὰ στραφῇ πλάγιως.

κρότος, ὁμοιος μὲ κρότον ὕφαιστείου, ὅτε θὰ ἐκραγῆ, συνάμα δὲ φωνὴ βαρεῖα ὡς φωνὴ ἐγγαστριμύθου, ἐξερχομένη ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς: «τί μὲ θέλεις;» Τὰς λέξεις αὐτὰς προφέρει βραδέως πολὺ βραδέως καὶ κατὰ συλ-

λαβάς. Ὁ μάγος συνεπτυγμένος καὶ τρέμων τῷ λέγει τὸν σκοπὸν τῆς προσκλήσεως καὶ ἀφοῦ γίνῃ ἡ δέουσα συνεννόησις, τὸν ἀπομακρύνει διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ καὶ διὰ προσευχῶν καθαρῶς χριστιανικοῦ περιεχομένου.

Λεμεσός

Ξ. Π. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ*

Ευρύτατα διαδεδομένη εἰς τὴν Κύπρον ἦτο καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ἰδιαιτάτα δὲ πάλιν ὁ θεὸς οὗτος ἐλατρεύετο εἰς τὸ Κούριον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἱστορικῶν ἐνισχύει τὴν παράδοσιν ὅτι τὸ Κούριον ὑπῆρξε Ἀργείων κτίσμα¹⁾. «Ὅτι τῷ ὄντι τὸ Κούριον ὑπῆρξε κτίσμα τῶν Ἀργείων, λέγει ὁ Cesnola, ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι μεγίστη σημασία ἀπεδίδετο εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μεταξύ γειτονικῶν χωρίων ἢ κωμοπόλεων, αἱ ὁποῖαι συνεδέοντο μετὰ τοῦ Κουρίου, ὑπῆρχε μία καλουμένη Ἔργος».²⁾

* Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ βραβευθέντος κατὰ τὸν εἰς φιλολογικὸν διαγωνισμόν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ' συγγραμματος τοῦ κ. Κλεάνθου Π. Γεωργιάδου: «Ἡ καταγωγή τῶν Κυπρίων». Τὸ σύγγραμμα ἀποτελούμενον ἐκ 300 περίπου σελίδων, θὰ κυκλοφορήσῃ ἐντός τοῦ Αὐγούστου.

1) Στράβων, ΙΔ. 6.3.

2) Luigi P. di Cesnola: «Cyprus, its ancient art, etc.», τὴν πόλιν Ἔργος ἀναφέρει ὁ Πτολεμαῖος ἐν τινι ἀποσπάσματι, τὸ ὁποῖον διέσωσεν ὁ Φώτιος: «Μετὰ δὲ Ἀδώνιδος θάνατον περιερχομένη καὶ ζητοῦσα ἡ Ἀφροδίτη εὗρεν αὐτὸν ἐν Ἔργει πόλει τῆς Κύπρου, ἐν τῷ Ἐριθίῳ Ἀπόλλωνος ἱερῷ» (Φωτ. Κώδ. 190, σελ. 153). Ὁ Σ. Μενάρδος ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι τὴν πόλιν ταύτην οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ἀναφέρει, ταυτίζει δὲ ταύτην πρὸς τὸ Ἔργος τῆς Μεσαρέας. «Ἡ ἀνά-

Ἔργος ἀφ' ἐτέρου, ὑποστηρίζω ἐξ ἴσου τὴν ἀποψιν ταύτην, ὑποθέτει ὅτι ὁ Δμήτωρ Ἰασίδης, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος,³⁾ κατήγειτο ἐκ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους Ἰασοῦ καὶ ἦτο βασιλεὺς οὐχὶ πάσης Κύπρου ἀλλὰ μόνον τοῦ Κουρίου.⁴⁾

Παρὰ τὸ Κούριον ἀνεσκάφη καὶ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος Ἐλάτου, ἐντὸς οὗτου δὲ εὐρέθησαν πολλαὶ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἀγαλμάτια τοῦ θεοῦ ὡραίας ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐπὶ τῶν βάσεων

γνωσὶς Ἄρσος ἀντὶ Ἄργος, λέγει οὗτος, δὲν εἶνε διόλου παράτολμος. Εἰς οἰονδήποτε τύπον καὶ ἂν ἐγράφετο, ἈΡCOC ἢ Ἄρσος, ὁ Φώτιος ἢ πιθανώτερον οἱ ἀντιγραφεῖς του δυνατὸν νὰ ἀνεγίνωσκον τὸ καλῶς γνωστὸν Ἄργος ἀντὶ τοῦ Ἄρσος, τὸ ὁποῖον κατέστη ἐντελῶς ἄγνωστον κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους» («Where did Aphrodite find the body of Adonis?», ἐν J.H.S. τόμ. XXVIII (1908), σελ. 133). Συγχρόνως ὁ ἐκλιπὼν σοφὸς κσθηγητῆς φέρει πλείστα παραδείγματα, καθιστῶντα τὴν παρατήρησιν αὐτοῦ ἀσφαλτοστέρην. Τέλος λέγει, ὅτι τὸ Ἄρσος προῆλθεν ἐκ τοῦ ἄλσος (σελ. 134), τοῦτο δὲ εἶχεν ὑποστηρίξει προηγουμένως καὶ ὁ Richter γράφων: «Ἡ ἀρχαία λέξις ἄρσος (=ἱερὸν δάσος), διεσώθη εἰς τὴν ὀνομασίαν τοῦ νεωτέρου χωρίου» (Max Chr. Richter: «Kypros, Bible and Homer» Berlin 1893, σελ. 12).

3) Εἰς τοὺς στίχους τῆς Ὀδυσσεΐας 442-43: Αὐτὰρ ἔμ' ἐς Κύπρον ξείνῳ δόσαν ἀντίσσαντι Δμήτορι Ἰασίδῃ, ὃς Κύπρου Ἰφι ἄνασεν.

4) W. H. Engel: Kypros, eine Monographie, Berlin 1844, τόμ. I, σελ. 237.

τινῶν τῶν ἀγαλματίων τούτων ἀναγινώσκειται σαφῶς εἰς κυπριακοὺς χαρακτῆρας ἢ λέξεις «'Απόλλων».

Εἰς τὴν Σαλαμίνα ὡσαύτως ἐλατρεύετο ὁ θεὸς οὗτος, ὡς μαρτυροῦν τὰ διάφορα ἀγαλμάτια, τὰ ὁποῖα ἀπεικονίζουσι τὸν 'Απόλλωνα καὶ τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἐν ταῦθα. Εἰς ταῦτα ὁ θεὸς παρίσταται καθήμενος ἐπὶ βράχου, μὲ τὴν μίαν τῶν χειρῶν στηριζομένην ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὴν ἑτέραν ἐρριμμένην κατὰ τρόπον φυσικώτατον ἐπὶ τῆς λύρας, ἣτις εἶνε ὁμοίως τοποθετημένη ἐπὶ τοῦ βράχου, πρὸς τὸ μέρος τοῦ σώματος αὐτοῦ.¹⁾

Ὁ 'Απόλλων ἐλατρεύετο καὶ εἰς τοὺς Γολγοῦς (παρὰ τὴν σημερινὴν 'Αθηαῖνον). Ἐν ταῦθα ἀνεσκάφη ναὸς, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν πλεῖστα ἀγαλμάτια τῆς 'Αφροδίτης, τοῦ 'Ηρακλέους — ἐν κολοσσιαίῳ ἀγάλματι αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτῷ ἀνάγλυφον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀναπαρίσταται ὁ δέκατος ἀθλος τοῦ ἥρωος — καὶ τὸν 'Απόλλωνα 'Αμυκλαίων. Ὅτι ἡ 'Αφροδίτη ἐλατρεύετο ἐν ταῦθα μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Παισαβίου λέγοντος: «τέως δὲ ἡ θεὸς ('Αφροδίτη) παρὰ Κυπρίων τιμᾶς εἶχεν ἐν Γολγοῖς καλουμένῳ χωρίῳ».²⁾ Ὁ Lepnormant³⁾ καὶ μετ' αὐτὸν οἱ Perrot καὶ Chipiez, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀγαλμάτια καὶ τῶν τριῶν τούτων θεοτήτων εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, ὑπεστήριξαν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς θεότητες εἶνε φοινικικαί. «Ὁ ναὸς τῆς 'Αθηαῖνου, λέγουσι Perrot καὶ Chipiez, εἰς τὴν τοποθεσίαν τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν τόσα ἀγαλμάτια καὶ ἐπιγραφαί, ἦτο ἀφιερωμένος εἰς μίαν τριάδα, ἣτις ἦτο αὐτὴ ἢ τριάς τῆς Τύρου, συνισταμένη ἐκ τῆς 'Αστάρτης- 'Αφροδίτης, τοῦ Melquart- 'Ηρακλέους καὶ τοῦ Reshef- 'Απόλλωνος».⁴⁾

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὴν 'Αφροδίτην ἀπεδείχθη εἰς ἴδιον κεφάλαιον, ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὴν 'Αστάρτην. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν δικαίως ὁ 'Απόλλων καὶ ὁ 'Ηρακλῆς ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν σοφῶν ἀρχαιολόγων φοινικικῆς προελεύσεως θεότητες.

Τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ τρεῖς θεοὶ ἐλατρεύοντο εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς βεβαία ἀπόδειξις, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ 'Απόλλωνος, ὡς καὶ τῶν ἄλλων δύο θεοτήτων, ἦλθεν ἐκ τῆς Φοινίκης, καὶ ὅτι ὁ θεὸς οὗτος ἦτο ὁ Reshef τῶν Φοινίκων. Οὐτε πάλιν δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀπλῶς διότι ἐπὶ διγλώσσων ἐπιγραφῶν ὁ Reshef ἀποδίδεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διὰ τοῦ 'Απόλλωνος· τὸ γεγονός τοῦτο δύναται ἀπλῶς νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου καὶ οἱ Φοινικεῖς ἀπέδιδον τὴν αὐτὴν σημασίαν εἰς τοὺς δύο θεοὺς, ὅτι δηλαδὴ καὶ ὁ Reshef καὶ ὁ 'Απόλλων ἦσαν τῆς αὐτῆς φύσεως θεότητες, χωρὶς τοῦτο νὰ προϋποθέτῃ κοινὴν αὐτῶν καταγωγὴν ἢ προέλευσιν τοῦ μὲν ἐκ τοῦ ἑτέρου ἀφ' οὗ, ὅπως ἐτονίσσαμεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου καὶ ὅπως καὶ αὐτοὶ οἱ Perrot καὶ Chipiez παραδέχονται: «dans la mythologie, le premier fond des croyances polytheistes est presque le même chez tous les peuples anciens».¹⁾

Τὸ γεγονός ἀφ' ἑτέρου, ὅτι εἰς τὸν 'Απόλλωνα τὸν λατρευόμενον εἰς τὸ Κούριον (τὴν σημερινὴν Ἐπισκοπὴν τῆς Λεμεσοῦ) προσεφέροντο καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἀκόμη χρόνους ἀνθρώπινα θύματα, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Στράβων²⁾, δὲν εἶνε ἀπόδειξις τῆς φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦτο διότι οὐ μόνον εἰς τὸν Reshef καὶ τὸν Molech — ὅστις ἐταυτίζετο μὲ τὸν Κρόνον — προσεφέροντο ἀνθρώπι-

1) Πρβλ. Alex. P. di Censola: «Salaminia», σελ. 214.

2) Παισαβίου. VIII, 5, 2.

3) Fr. Lepnormant «Statues iconiques du temple d'Athienou» ἐν Gazette Archæologique, 1878 σελ. 194.

4) Perrot et Chipiez: «Histoire de l'art dans l'antiquité» τόμ. III, σελ. 578, σημ. 3.

1) Perrot et Chipiez, ἔ. ἄ. σελ. 509.

2) Στράβ. ΙΔ 6.3.

να θύματα, αλλά και εις αὐτήν τὴν Ἑλλάδα ἀνθρωποθυσίαι ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν διαφόρων θεοτήτων, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Τὸ ἔθιμον τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς βάρβαρον οὔτε ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦλθεν ἐκ βαρβάρου τινὸς χώρας, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἀντιθέτως προϋποθέτει πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πολιτισμὸν οὐχὶ πρωτόγονον¹⁾. Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς ὑπὸ τῶν συγγραφέων παραδεδομένας ἀνθρωποθυσίας, θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι αὐταὶ περιέχουσι τὴν ἔννοιαν ὑπερτέρας ψυχοσυνθέσεως καὶ ὑψηλῆς αὐτοθυσίας, δὲν ἔπαυσαν δὲ ὑφιστάμεναι ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης ἐποχῆς μέχρι σήμερον, ἀφ' οὗ καὶ εἰς τὴν σημερινὴν ἀκόμη ἐποχὴν παρατηροῦνται ἀραιὰ δείγματα αὐτοθυσίας πρὸς σωτηρίαν κινδυνευουσῶν ὑπάρξεων· φράσεις δὲ οἷαι αἱ «*ἐθυσιάσθη ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας του*» ἢ «*ἐθύσασε τὸν ἑαυτὸν του διὰ τὴν σῶσιν τὸν δεῖνα*» ἢ «*ἐπροτίμησε τὸν θάνατον παρὰ τὴν προδῶσιν τὴν πατρίδα του*», ἔτι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ παράδοσις, ἢ εὐρισκομένη εἰς τὸ δημοτικὸν ῥῆμα «*τῆς Ἀρτας τὸ γεφύρι*», καθ' ἣν ὁ πρωτομάστορας ἐθύσασε τὴν σύζυγόν του διὰ τὴν θεμελιωθῆ τὸ γεφύρι, δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ *ἢ ἀπήχησις ἐνὸς γεγονότος, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς παλαιότερους ἦτο καθιερωμένον ἔθιμον.*²⁾

Εἰς τὰ Ὀμηρικὰ Ἔπη γίνεται λό-

1) Πρβλ. A. E. Crawley: «Human Sacrifice» ἐν «Encyclopaedia of Religion and Ethics» τόμ. VI, σελ. 840 κ.έξ. «Τὸ ἔθιμον τῆς ἀνθρωποθυσίας, λέγει ὁ Westermarck, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς χαρακτηριστικὸν τῶν ἀγρίων φυλῶν. Ἀντιθέτως ἀπαντᾷ πολὺ συχνότερον μεταξὺ βαρβάρων καὶ ἡμιπολιτιστῶν παρὰ μεταξὺ ἀγρίων καὶ εἰς τὸν κατώτατον βαθμὸν πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν, σχεδὸν οὐδὲ ὅπως ἀκούομεν περὶ ἀνθρωποθυσιῶν». (Encyclop. of Religion, τόμ. VI, σελ. 840).

2) Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῆ ἰδιαιτέρως ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τὸ ῥῆμα *θυσιάσομαι* λαμβάνεται μὲ μεταφορικὴν ἔννοιαν, χωρὶς βεβαίως νὰ νοητῆ πραγματικὴ θυσία ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως

γος περὶ θυσίας δώδεκα Τρώων ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Πατρόκλου (Ἰλ. Ψ, 175) τὸ ἔθιμον δὲ τοῦτο ἐτελεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Μυκηναίων, ἀφ' οὗ παρὰ τὴν εἰσοδὸν Μυκηναϊκῶν τάφων εὐρέθησαν ἀνθρώπινα λείψανα, πιθανῶς αἰχμάλωτοι ἢ δούλοι θυσιασθέντες εἰς τὸν ἐντὸς τοῦ τάφου νεκρὸν¹⁾. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ θρησκευτικὸν ἔθιμον, διότι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἔχοντες λόγους νὰ τηρῶσιν εὐμενὲς τὸ πνεῦμα τοῦ νεκροῦ, τὸ ὁποῖον ἐθεώρουν ὑφιστάμενον καὶ μετὰ θάνατον, ἐθυσίαζον τοὺς δούλους αὐτοῦ ἵνα τὸν συνοδεύωσι καὶ εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν. Ἀλλὰ καὶ θυσίαι ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων εἰς θεοὺς, ἔχουσαι θρησκευτικὴν σημασίαν, δὲν ἐλλείπουσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

Σήμερον τὸ νὰ θεωρῆ τις ὡς προερχόμενον ἐξ Ἀνατολῆς πᾶν ἔθιμον τελούμενον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ πολὺ διάφορον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὅπως φανταζόμεθα αὐτὸ καὶ ὅπως τὸ ἀντιλαμβανόμεθα ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν σωθέντων μνημείων, εἶνε ἀνεπιστημονικόν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἔθιμον τῶν ἀνθρωποθυσιῶν. Τοῦτο ὑφίστατο μεταξὺ πολλῶν Ἀρίων φυλῶν καὶ μεταξὺ τῶν Θρακῶν καὶ Φρυγῶν, δύναται δὲ σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος νὰ λεχθῆ, ὅτι τοῦτο ἦτο χαρακτηριστικὸν τῆς ἀρχαιοτάτης Ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως παραδόσεων τινῶν, αἵτινες, κατὰ τὸν Farnell²⁾, ἀνήκουν εἰς προγενεστέρους τῶν ἄλλων πηγᾶς. Αἱ παραδόσεις αὐταὶ ὡς τὰς ταξινομεῖ ὁ Farnell, εἶνε αἱ ἑξῆς: 1) αἱ ἀνθρωποθυσίαι εἰς τὸν Δία Λύκαιον, αἱ τελούμεναι εἰς τὸ Λύκαιον ὄρος τῆς Ἀρκα-

1) Πρβλ. Χρ. Τσοῦντας, ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1888, σελ. 130 κ. ἐξ. Ἀνθρωποθυσίαι ἐντὸς τάφων συχνὰ ἐτελοῦντο καὶ εἰς τὴν Κύπρον· ἀλλὰ περὶ τούτων θὰ γίνῃ λόγος ἄλλαχού.

2) L. R. Farnell: Greek Religion, ἐν Encycl. of Relig. and Ethics, τόμ. VI, σελ. 392-425. ἰδ.

δίας¹⁾ 2) ἡ Ἀχαϊκὴ ἢ Μινύειος ἱστορία τῆς θυσίας εἰς τὸν Δία Λαφύστιον τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως, τοῦ ἔλκοντος τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Ἀθάμα²⁾ 3) αἱ ἀνθρωποθυσίαι, τὰς ὁποίας προσέφερον ὁ Κύκνος εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἀφιερῶν τοὺς σκελετοὺς τῶν θυσιαζομένων ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τοῦ θεοῦ, εὕρισκομένου εἰς τὰς Παγασὰς τῆς Ἀχαΐας³⁾ 4) ἡ θυσία παιδὸς καὶ κορασίου εἰς τὴν Τρικλαρίαν Ἀρτεμιν *ὑπὸ τῶν Ἰώνων*⁴⁾ εἰς τὴν νότιον ἀκτὴν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου⁵⁾.

Αἱ ἀνθρωποθυσίαι αὗται ἐτελοῦντο, κατὰ τὴν παράδοσιν, κατ' ἔτος. Πλὴν τούτων ἐνιαύσιοι ἦσαν καὶ αἱ θυσίαι, αἱ τελούμεναι εἰς τὸ Κούριον καὶ εἰς τὴν Λευκάδα⁶⁾ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν κατ' ἔθιμον ἐνιαυσίων τούτων ἀνθρωποθυσιαῶν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ ἄλλαι, αἵτινες ἐτελοῦντο εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις. Οὕτω ὁ Ἐριχθόνιος ἢ Ἐρεχθεύς, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ διαταγὴν τοῦ μαντείου ἐθυσίασε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Χθονίαν ἵνα νικήσῃ τοὺς Ἐλευσίνιους, ὅταν οὗτοι προσέβαλον τὰς Ἀθήνας.⁷⁾ Ὁμοίως ἐθυσίασθη πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος τοῦ ὁ Μενοικεύς, ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν καὶ πατὴρ τῆς Ἰοκάστης μητρὸς τοῦ Οἰδίπδου, καὶ ὁ Κόδρος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν. Τέλος εἶνε γνωστὴ καὶ

ἡ παράδοσις περὶ τῆς θυσίας τῆς Ἴφιγενείας ἐν Αὐλίδι, θυσίας ἣτις ἐγένετο κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὴν ὁποίαν διέσωσεν ὁ Στασίνοσ εἰς τὰ «Κύπρια Ἔπη».⁸⁾ Καὶ ὁ Πελοπίδασ ἐπίσης διέταξε τὴν θυσίαν κορασίου τινός, ἵνα ἐπιτύχωσιν εἰς τὴν μάχην καὶ κρατήσωσι τῶν ἀντιπάλων.⁹⁾ Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Νεοπτόλεμος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως ἐζήτησε νὰ θυσιασθῇ ἢ Πολυξένη ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πατρὸς του, διότι μόνον οὕτω θὰ εὕρισκον οὖριον ἄνεμον πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα.¹⁰⁾

Πάντα ταῦτα τὰ παραδείγματα αὐτοθυσιαῶν, ὅσῳ καὶ ἂν εἶνε σποραδικὰ, τείνουν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως, ὅτι εἶνε ἀπηγήσεις ἐθίμου κανονικῶς ἐπαναλαμβανομένου εἰς τὴν Ἑλλάδα¹¹⁾ εἰς χρόνους πολὺ ἀρχαιότερους καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τοῦ Ἐρεχθεύς «οὐδεμία δὲ αὐθεντία χρειάζεται διὰ νὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι αἱ παραδόσεις αὗται παρεδόθησαν ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καὶ ἀπεικονίζουσι τὰς πρωταρχικὰς πίστεις τῆς φυλῆς».¹²⁾

Ἐκ πάντων τούτων φαίνεται σαφῶς,

8) Ἡ θυσία τῆς Ἴφιγενείας καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ Ἴφιγένεια ἦσαν ἄγνωστα εἰς τὸν Ὅμηρον, εἶνε δὲ παράδοσις μεουωρική, τῆς ὁποίας ὁ πυρὴν ἐσχηματίσθη ἴσως εἰς τὴν Κύπρον. Περὶ τούτου ἴδε μελέτην ἡμῶν εἰς τὸ β' τεύχος τοῦ β' ἔτους τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» (Νοέμβριος 1935).

9) Πλουτ., Πελοπ. 21.

10) Εὐρυπ. Ἐκάβη 536 κ. ἐξ.

11) Πρβλ. W. R. Halliday, ἑ. ἀ. σελ. 620.

12) A. C. Pearson: «Human Sacrifice» ἐν *Encycl. of R. and Ethics*, τόμ. VI, σελ. 847. Ἀνθρωποθυσία ἀναφέρονται καὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Βεδῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν βωμῶν (*agni-cayana*). Πρβλ. A. A. Macdonell: «Vedic Religion» ἐν *Encycl. of R. and Ethics*, τόμ. XII, σελ. 601—618, ἰδ. σελ. 612. Γενικῶς περὶ ἀνθρωποθυσιαῶν ἴδε: P. Stengel, «Die griech. Kultusabterläufer» Munich 1898, σελ. 114 κ. ἐξ.—O. Gruppe: *Griech. Mythol. und Religionsgesch.* München 1906, τόμ. II σελ. 922 κ. ἐξ.—J. E. Harrison «Prolegomena», Cambridge 1903, σελ. 96—114.—A. Lang: «Myth, Ritual and Religion», Cambridge 1899, σελ. 255 κ. ἐξ.—Kr. Schwenn: «Menschenopfer.—Σ. Μηλιαράκη: Βιολογικὸς Ἑραριστῆς, σελ. 237.—Α. Κεραμοπούλλου: Ἀποσυμπαντισμὸς εἰς λέξ. φαρμακὸς κλπ.

1) L. R. Farnell ἑ. ἀ. σελ. 402. Τοῦ αὐτοῦ: «The Cults of the Greek States» τόμ. I, σελ. 40-42

2) Farnell: «The Cults of the Greek States» τόμ. I, σελ. 42.

3) Farnell, ἑ. ἀ. τόμ. IV, σελ. 272 καὶ Σχόλ. εἰς Πινδ. Ὀλυμπ. X. 19.

4) Τὸ ὅτι αἱ θυσίαι αὗται ἐτελοῦντο ὑπὸ τῶν Ἰώνων φέρει ἡμᾶς εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ Ἴωνες ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἥτοι πρὸ τοῦ ἸΔ' αἰῶνος π.Χ. (σελ. 107). Πρβλ. καὶ Farnell ἐν *Encycl. of R. and Ethics*, τόμ. VI, σελ. 402.

5) Πausan. VII. 19. 1-9.—Πρβλ. καὶ W. R. Halliday: «The Religion of the Greeks» ἐν C.A.H. τόμ. II σελ. 620.

6) Στράβ. ΙΔ. σελ. 453.

7) Ἀπολλόδ. Γ. 14. 6 κ. ἐξ.—Υγίνου μῦθοι 45.—Στράβ. Ζ. σελ. 321.

ἴτι καὶ τὸ ἔθιμον τῶν ἀνθρωποθυσιῶν δὲν εἶνε σημιτικῆς (φοινικικῆς) προελεύσεως ἀλλ' ἦτο ἔθιμον τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, τῶν Προελλήνων. Ἐκεῖθεν μετεβίβασθη καὶ εἰς τὴν Κύπρον, ὡς φαίνεται καὶ ἐξ ἄλλης μαρτυρίας, καθ' ἣν εἰς τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου ἐθουσιάζετο κατάδικος πρὸς τιμὴν τῆς Ἀγλαύρης, θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος.¹⁾

Σήμερον εἶνε γεγονός παραδεδεγμένον, ὅτι ὁ Ἀπόλλων εἶνε θεὸς προελληνικός,²⁾ ὅστις εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ βορρᾶ, ἴσως ἐκ τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας.³⁾ Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, ὅπως αὕτη ἐτελεῖτο εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Κύπρον τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἔφεραν αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, ὡς ἄλλως τε ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ἐπιθέτων, τὰ ὁποῖα συνοδεύουσι τὸν θεὸν εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Οὕτω εἰς τὸ Ἰδάλιον ἀναφέρεται ὡς Ἀπόλλων Ἀμυκλος⁴⁾ (= Ἀμυκλαῖος), λέξις, ἣτις φέρει εἰς τὴν

μνήμην τοῦ μελετητοῦ τὰς Ἀμυκλῶν, πόλιν τῆς Πελοποννήσου παρὰ τὴν Μαντίνειαν, εἰς τὴν Ταμασσὸν δὲ ὡς Ἀπόλλων Ἐλείτας, λέξις ὑπενθυμίζουσα τὴν Λακωνικὴν πόλιν Ἐλος, ἐξ ἧς τὸ ἔθνικόν Ἐλείτης.⁵⁾ Τέλος καὶ αὐτὸ τὸ Ἀλασιώτας, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ εἰς δευτέραν ἐπιγραφὴν τῆς Ταμασσοῦ (πρβλ. ἀνωτ. σελ. 7), ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μετὰ τὸ Ἀλασία (= Κύπρος), πρέπει τοῦλάχιστον νὰ ὑπενθυμίζῃ τὸ Ἀλήσιον ὄρος παρὰ τὴν Μαντίνειαν τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἐλατρεύετο ὁ Ἀπόλλων μετὰ τῆς Λητοῦς καὶ τοῦ Ἥλιου.

Δὲν δύναται λοιπὸν νὰ γίνηται λόγος περὶ φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ Ἀπόλλωνος. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ λεχθῇ μετ' ἀσφαλείας, ὅτι ὁ Reshef τῶν Φοινικῶν, ἔχων τὴν αὐτὴν μετὰ τὸν Ἀπόλλωνα σημασίαν, ἐλατρεύετο ὑπ' αὐτῶν ὅπως καὶ ὁ Ἀπόλλων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, πάντως *ὁμως χωριστὰ ἀνευ συγχύσεως τινος εἰς τὴν λατρείαν*. Αὐτὸς εἶνε ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐγένετο ἡ σύγχυσις τῶν δύο θεῶν καὶ ἡ συνταύτισις αὐτῶν, ἐν ᾧ θὰ ἦτο ὀρθότερον νὰ ὀμιλῇ τις περὶ *ὁμοίας ἐγκαταστάσεως τῶν δύο θεῶν εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν*, ὡς τονίζει καὶ ὁ Meyer.⁶⁾

Κ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

1) Πορφύρ., De Abstin. II, 54 πρβλ. καὶ A.C. Pearson, ἔ.α. σελ. 848.

2) Πρβλ. Wilamowitz ἐν Hermes, τόμ. XXXVIII σελ. 275.—Nilsson: Griech. Feste, σελ. 102.—Ka Inka: «Herakult der Griech. Götter» ἐν Neue Jahrbücher, τόμ. XLV (1920) σελ. 410.—L. Farnell: «Outline History of Greek Religion» σελ. 26.—Kretschmer: ἐν Glotta, τόμ. XII, σελ. 242.—C. D. Buck, ἐν Classical Philology, τόμ. XXI (1926), σελ. 10 κ. ἐξ. κλπ.

3) L. Farnell: The cults of the Gr. States, Oxford τόμ. IV (1907), σελ. 100.

4) Euting: «Zwei Bilingue Inschr. aus Tamassos», σελ. 6.

5) Euting, ἔ.α. σελ. 6.

6) E. Meyer: «Gesch. des Altertums» Berlin, τόμ. II μέρ. II (1931), σελ. 89.

ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΥ

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΑΓΚΡΑΦΕΣ

Είμαστε τρεις φίλοι—ο Σίμκα Καρκούζα, ο έαυτός μου, κι' ο Μίσκα, ένας γενειοφόρος γίγαντας με μεγάλα γαλανά μάτια που έριχταν σπίθες στο κάθε τι κ' ήταν πάντα πρησμένα από τό πιοτί. Ζούσαμε σ' ένα χωράφι πέρ' απ' τήν πολιτεία σ' ένα παλιό, έρειπωμένο οίκημα που ήταν από κόπιο λόγο γνωστό ως «ή φάμπρικα γιαλιών», ίσως γιατί δέν υπήρχε ούτε ένα γερό γιαλί στα παράθυρα του, κι αναλαβαίναμε κάθε είδος δουλειάς, χωρίς να περιφρονούμε τίποτε· καθαρίζαμε αλύδες, άνοιγαμε χαντάκια κι όχετούς, γκρεμίζαμε παλιές οίκοδομές και φραγμούς και κάποτε ακόμα δοκιμάσαμε να χτίσουμε ένα όρνιθώνα. Μά σ' αυτό τό τελευταίο είχαμε άποτυχία. 'Ο Σίμκα, που ήταν σχολαστικά τίμιος σχετικά με τά καθήκοντα που αναλάβαινε άρχισε ν' άμφιβάλλει για τίς άρχιτεκτονικές μας γνώσεις για τό χτίσιμο όρνιθώνων και τό μεσημέρι μιάς μέρας, εκεί που όλοι άναπαυόμαστε, πήρε τά καρφιά που μάς είχαν παραχωρηθεί, δυό καινούργια σανίδια και τό τσεκούρι του μάστορη στην ταβέρνα. Γι' αυτό χάσαμε τή δουλειά μας, μά μιά και δέν είχαμε τίποτε κανένas δέ ζήτησε άποζημίωση.

'Αγωνιζόμαστε μεροδούλι - μεροφαί κι' έτσι κ' οί τρεις μας νιώσαμε μιά πολύ φυσική και νόμιμη πίκρια για τήν τύχη μας. Κάποτε αυτό έπαιρνε μιά όξειά μορφή με τό να μάς γιομίζει από ένα έχθρικό αΐσθημα για τό κάθε τι γύρω μας και με τό να μάς σέρνει προς κάποιες έπαναστατικές κάπως πράξεις που γι αυτές προνοούσαν τά «Θεσπίσματα προς Έπιβολήν Ποινών υπό τών Ειρηνοδικών». Μά κατά κανόνα μάς βάραινε μιά ζοφερή μελαγχολία που γύρευε μ' άγωνία έν' άσήμαντο κέρδος κι' άνταπο-

κρινόταν, μά ελάχιστα, σ' όλες εκείνες τίς έντυπώσεις που δέν μπορούσαμε να τίς μεταβάλουμε σε ύλικό κέρδος. Στίς ώρες τής σκόλης μας—κ' είχαμε πάντα περισσότερη απ' ό,τι χρειαζόμαστε—χτίζαμε πύργους στον άέρα. 'Ο Σίμκα, ό πιό μεγάλος στα χρόνια κι ό πιό πραχτικός από μάς, ήταν ένας χοντροκαμωμένος από τό Πένζα χωρικός. Ήταν πριν κηπάρης, μά καταστρεμμένος από τό πιοτό, όπως τό θέλησε ή μοίρα, έφτασε στην πόλη Κ— πριν ένα χρόνο σαν πήγαινε στο Πανηγύρι του Νίτζι όπου έλιπιε κάπως κάτι «να βρεί». Τά όνειρά του, όνειρα ένός πικροκαρδισμένου σκεπτικιστή, πήραν μιά καθαρή κι όρισμένη μορφή. 'Ο,τι του χρειαζόταν ήταν μηδαμινό.

«'Ο διάολος να πάρει τήν ψυχή μου!» συνήθιζε να λέει, εκεί που έμεις ξαπλωμένοι χάμω στα εύκαιρα στομάχια μας άπάνω, στη σκιά, πέρ' απ' τήν πολιτεία, προσποθούσαμε να ξαστερώσουμε τό μέλλο μας, σιγά-σιγά, μά επίμονα κοιτάζοντας στο σκοτάδι μέσα που τό τύλιγε.

«'Αν μπορούσα μονάχα να περάσω στη Σιβηρία, θά διορθωνόμουν εκεί πέρα, θά συναντούσα κάποιον καλόν έμπορευόμενο, άμέσως θάπαιρνα δουλειά. Θά τούλεα «Πάρε με φίλε να μοιρατώ τήν τύχη σου. Άδερφοποιοί στη φυλακή, άδερφοποιοί στην πείνα». Τότε θα ξεκαθάριζα καμμιά-δυό δουλειές μαζί του. Αυτό θάταν ό,τι θά γινόταν. Νν—α!».

«Γιατί θα τραβούσες ειδικά στη Σιβηρία;» τόν ρώτησα κάποτε.

«Γιατί. Είναι εκεί που βρίσκονται οί πραγματικά καθώς πρέπει, άνθρωπε μου. Πάμπολλοι από τέτοιους—εύκολα να τους βρεις. Μά δωπέρα ούτε έναν τέτοιο δέν μπορείς να βρεις σ' όλη

σου τή ζωή. Μ' ἄν δοκίμαζες μονάχος σου, τὸ μόνο ἀποτέλεσμα θάταν πῶς θά κρεμμαζόσουνα γιὰ τὸ τίποτε. Δὲν εἶμαι συνθησιμένος στὰ τέτοια. Χρειαζέται μαστοριά—πείρα».

Ὁ Μίσκα δὲν μπορούσε νὰ ἐκφράσει τὰ ὄνειρα του μὲ λόγια, μὰ δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία πῶς ὄνειρευόταν συνεχῶς κι ἐπίμονα. Δὲν εἶχες παρὰ νὰ κοιτάξεις τὰ γεμάτα καλωσύνη μάτια του ποὺ κοίταζαν πάντα τὸ ἄπειρο, τὸ εὐγενικὸ τοῦ μεθυσμένου χαμόγελο του χωρίζοντας σὲ δυὸ τὸ δασὺ μουστάκι καὶ γένι του ποὺ κρατοῦσε πάντα μέσα του κάπιο ξένυ ὑλικό, σάν φτερά πουλιῶν, κομμάτια ἀπ' ἄχυρο, ἓνα ἢ δυὸ φλούδια ψωμοψίχουλα, κομμάτια ἀπ' αὐγότσουφλα κλπ. Δὲν εἶχες παρὰ νὰ κοιτάξεις τὸ ἀπλόικό, ἀνοιχτὸ του πρόσωπο γιὰ νὰ διακρίνεις τὸν τύπο τοῦ χωρικοῦ—ὄνειροπόλου. Εἶχα κ' ἐγὼ τὰ ὄνειρα μου, μὰ ἡ κατεύθυνση τῆς σκέψης μου καὶ τώρα ἀκόμα δὲν ἐνδιαφέρει κανένα ἄλλο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μου.

Εἶχαμε συναντηθεῖ κ' οἱ τρεῖς σ' ἓνα νυχτερινὸ καταφύγιο ἀπάνω—κάτω δεκαπέντε μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ περιστατικὸ ποὺ θέλω νὰ περιγράψω νομίζοντάς το νὰ ἐνδιαφέρει. Σὲ μιὰ δυὸ μέρες γίναμε φίλοι—δηλαδή, πηγαίναμε μαζί παντοῦ, ἔλεε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἐπιθυμίες του, μοιραζόμαστε ἐξίσου ἀναμεταξύ μας ὅ,τι ἔπεφτε στὰ χέρια τοῦ ἑνός, κι ὡς γεγονὸς κίναμε ἀμυντικὴ κ' ἐπιθετικὴ συμμαχία κατὰ τῆς ζωῆς, ποὺ μᾶς μεταχειριζόταν μ' ἓνα ὑπερβολικὰ ἐχθρικό τρόπο.

Τῆ μέρα προσπαθοῦσαμε μὲ μεγάλῃ ἐνεργητικότητά νὰ βροῦμε κάτι νὰ πρηνίσουμε εἴτε νὰ χαλάσουμε, νὰ γκρεμίσουμε, νὰ σκάψουμε, νὰ μεταφέρουμε, κι ἂν παρουσιαζόταν μιὰ τέτοια εὐκαιρία στὴν ἀρχὴ ν' ἀρχίσουμε δουλειὰ στὰ γερά.

Μὰ ἴσως ἐπειδὴ ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς βαθεῖα μέσα του νόμιζε τὸν ἑαυτὸ του προορισμένο γιὰ τὴν ἐκπλήρωση κάποιας ἀνώτερης δουλειᾶς ἀπὸ τὸ σκά

ψιμο, λόγου χάρη, καταβόθρων, ἢ τὸ καθάρισμα των, ποὺ εἶναι ἀκόμη χειρότερο, μπορῶ νὰ προσθέσω, γιὰ πληροφορία ὄσων δὲν εἶναι μεμυημένοι σ' αὐτὴ τὴν τέχνη, πῶς ὕστερα ἀπὸ δυὸ ὄρες δουλειᾶς ἡ ζέση μᾶς ἐπέφετε κάπως. Τότε ὁ Σίμκα θ' ἀρχίζε ν' ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἀναγκαιότητά τους.

«Ἀνοίγουν ἓνα λάκκο... Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο; Γιὰ ἀκαθαρσίες. Γιατί νὰ μὴ μπορούν νὰ τὶς χύσουν ὄξω στὸ ἔδαφος ἀπάνω. Δὲν μπορεῖ νὰ γίνει! Μυρίζουν!» λένε. «Ἄντε μωρὲ ἀπὸ δῶ!

Οἱ ἀκαθαρσίες μυρίζουν! Γιὰ ποιὰ πράματα σκοτίζεται ὁ κόσμος, νὰ, γιατί δὲν ἔχει τίποτε ἄλλο νὰ κάνει. Τώρα ρίξε ὄξω ἓνα εἰδᾶτο ἀγγούρι. Θὰ μείνει αὐτοῦ μιὰ ἢ δυὸ μέρες, καὶ νᾶσου, γάνεται, σαπίζει. Ἄν ρίξεις ἓνα νεκρὸ ὄξω στὸν ἥλιο, ναί, ἀλήθεια, θὰ μυρίσει λιγάκι γιατί εἶναι μεγάλο πτώμα».

Μιὰ τέτοια σειρὸ σκέψεων καὶ συμπερασμάτων ἀπὸ μέρος τοῦ Σίμκα μᾶς ἔκοβε τὴν ὄρεξη γιὰ δουλειά. Κι αὐτὸ ἦταν πιὸ πολὺ γιὰ τὸ συμφέρο μας, ἂν ἡ δουλειὰ ἦταν μεροκάματο, μ' ἂν ἦταν καπάλι, συνέβαινε, πάντα σχεδόν, νὰ παίρνομε τοὺς μισθοὺς μας καὶ νὰ τοὺς ξοδεύουμε γιὰ φαῖ πρὶν ἀκόμη τελειώσει ἡ δουλειά. Τότε συνηθίζαμε νὰ πηγαίνομε στ' ἀφεντικὸ μας καὶ νὰ τοῦ γυρεύουμε ἔξτρα. Κατὰ κανόνα μᾶς ἔλεε νὰ τοῦ ἀδειάζουμε τὴ γωνιά, καὶ φοβέριζε πῶς μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀστυνομίας, θὰ μᾶς ἀνάγκαζε νὰ τελειώσουμε τὴ δουλειὰ ποὺ γι αὐτὴ πλερωθήκαμε. Συζητούσαμε πῶς δὲν μπορούσαμε νὰ δουλέψουμε πεινσομένοι, καὶ κάπως ζωηρὰ ἐπιμέναμε γιὰ τὰ ἔξτρα ποὺ τὶς πιὸ πολλές φορές μᾶς δίνονταν. Βέβαια αὐτὸ δὲν ἦταν ὀλμοδιόλου τίμιο, μὰ πραγματικὰ ἦταν κάτι τὸ ὑπερβολικὰ ὠφέλιμο καὶ δὲν ἦταν δικὸ μας λάθος ἂν ἡ ζωὴ εἶνε τόσο ἀσκημοκαμωμένη ποὺ τὸ τίμιο καὶ τ' ὠφέλιμο σχεδόν πάντα νὰ βρίσκονται σ' ἀντίθεση. Ὁ Σίμκα ἀναλάβαινε πάντα νὰ διευθετεῖ τὰ μαλώματά μας γιὰ μισθοὺς μὲ τ' ἀ-

φεντικά μας και πραγματικά τὰ χειρίζοταν με μαστοριά, ἀραδιάζοντας τις ἀποδείξεις τῶν δικαιωμάτων του με τὸν ἄνθρωπου κατατοσκισμένου ἀπὸ τὴ δουλειὰ κ' ἐξαντλημένου ἀπὸ τὸ βάρος της.

Στο μεταξύ ὁ Μίσκα κοίταζε μπροστά του σιωπηλὸς καὶ καμοῦσε τὰ γαλανὰ μάτια του, χαμογελώντας ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μετὰ τὸ εὐγενικὸ καὶ καλοκάγαθο χαμόγελο του σάμπως νὰ προσπαθοῦσε νὰ πεῖ κάτι καὶ δὲν μπορούσε νὰ μαζῶξει τὸ θάρρος του. Γενικὰ μιλοῦσε πολὺ λίγο καὶ μονάχα σὰν ἔφτανε μεσοπέλαγα στὸ μεθύσι ἦταν ἱκανὸς νὰ βγάλει κάτι σὰν ρητορικὸ λόγο.

«Ἀδερφάκια!» θάλεγε τότε, χαμογελώντας καὶ τὰ χεῖλη του ξεσποῦσαν σ' ἕνα παράξενο σπασμὸ, ὁ λάρρυας του βράχνιζε κ' ἔβηγε γιὰ κάμποση ὥρα ὕστερα ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου πιέζοντας τὸ χέρι του στὸ λαιμὸ του. «Ν-ν-αί» ἦταν ἡ ἀνυπόμονη κι ἄσπλαχνη ἐνθάρρυνση τοῦ Σίμκα.

«Ἀδερφάκια! Ζοῦμε σὰ σκυλιά, ναὶ σὰ σκυλιά. Καὶ χειρότερα ἀκόμη. Καὶ γιὰ ποῖο λόγο; Κανένας δὲν ξαίρει. Μὰ ὑποθέτω γιατί ἔτσι τὸ θέλει ὁ Θεός. Τὸ πᾶν γίνεται μετὰ τὴ βουλή του—ἔ, ἀδερφάκια. Καλὰ, τότε—Ἔτσι... φαίνεται πὼς τ' ἀξίζουμε νὰ ζοῦμε σὰ σκυλιά, γιατί εἴμαστε κακοὶ ἄνθρωποι. Εἴμαστε κακοὶ ἄνθρωποι, ἔ; Καλὰ τότε—Μὰ φρονῶ πὼς καλά τὴν παθαίνουν τὰ σκυλιά. Δὲν εἶν' ἀλήθεια τ' ὅ,τι λέω; Φαίνεται λοιπὸν πὼς αὐτὸ γίνεται γιὰ τις ἁμαρτίες μας. Καὶ πρέπει νὰ τὸ ὑποφέρομε ἔ; Δὲν εἶν' ἀλήθεια;»

«Θεοπάλαβε!» ἀπάντησε σύντομα καὶ μ' ἀδιαφορία στ' ἀνήσυχο ἐρωτηματολόγιο τοῦ συντρόφου του ὁ Σίμκα. Κι ἐκεῖνος ἄρχισε νὰ συμαζεύεται ἐν μετανοίᾳ, νὰ χαμογελᾷ δειλὰ, νὰ μένει σιωπηλός, νὰ σφαιλᾷ τὰ μάτια πού μόλις μπορούσε νὰ τὰ κρατήσῃ ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὴ νύστα τοῦ μεθυσιοῦ.

Μιὰ φορὰ σταθήκαμε τυχεροί.

Προσμέναμε νὰ παρουσιαστοῦν ἀφεντικά ἐνῶ συνωστιζόμεσθε στὴν ἀγο-

ρὰ καὶ νὰ ποῦ συναντιόμαστε μετὰ μιὰ ξερακιανὴ γρηθὰ κυρία μ' ἕν' αὐστηρὸ καὶ ρυτιδωμένο πρόσωπο. Τὸ κεφάλι της σειόταν, καὶ στὴ σὰ ράμφος πουλιοῦ μύτη της χόρευαν μεγάλα ματογιάλια με βαριοὺς ἀσημένιους τροχοὺς φακῶν προσπαθοῦσε συνεχῶς νὰ τὰ κρατήσῃ ἴσια ἐνῶ τὰ μικρὰ μετὰ μιὰ ψυχρὴ λάμψη μάτια της ἀχτινοβολοῦσαν πίσω τους.

«Εἶστε ἐλεύθεροι; Ζητᾶτε δουλειὰ;» ρώτησε, κι ὄλοι μας τὴν κοιτάξαμε μετὰ πόθο. «Πολὺ καλὰ» εἶπε, ἀφοῦ πήρε μιὰ καταφατικὴ, γοργὴ καὶ γιομάτη σεβασμὸ ἀπάντηση ἀπὸ τὸ Σίμκα. «Θέλω νὰ μοῦ γκρεμίσετε ἕνα παλιὸ λουτρό καὶ νὰ μοῦ καθαρίσετε ἕνα λάκκο. Πόσα θὰ θέλατε νὰ πληρωθεῖτε;»

«Γιᾶ τί νὰ δοῦμε, κερά, τί μέγεθος εἶναι τὸ λουτρό σας;» εἶπε ὁ Σίμκα, εὐγενικὰ καὶ λογικά. «Κι' ὁ λάκκος ἐπίσης. Ὑπάρχουν διάφορα μεγέθη. Κάποτε εἶναι πολὺ βαθιοί.»

Μᾶς προσκάλεσε νὰ κοιτάξουμε καὶ σὲ μιὰ ὥρα μέσα, ὄπλισμένοι μετὰ τσεκούρια καὶ μ' ἕνα λιβέρι γκρεμίζαμε μετὰ πολλὴ ὄρεξη τὰ δοκάρια τῆς στέγης τοῦ λουτροῦ, ἀφοῦ κάναμε συμφωνία νὰ τὸ χαλάσουμε καὶ νὰ καθαρίσουμε τὸ λάκκο γιὰ πέντε ρούβλια. Τὸ λουτρό ἦταν χτισμένο σὲ μιὰ γωνιὰ ἐνῶς παλιοῦ παραμελημένου κήπου. Ὅχι μακρὰ του, στὴ μέση μερικῶν κερασιῶν, ἦταν ἕνα ἐξοχικὸ σπίτι, κ' εἶδαμε ἀπὸ τὴν κορφή τοῦ λουτροῦ πὼς ἡ γρηθὰ καθόταν διαβάζοντας ἐκεῖ πέρα κρατώντας ἕνα μεγάλο ἀνοικτὸ βιβλίο στὴν ποδιά της ἀπάνω. Πότε—πότε ἔριχτε μιὰ κοφτερή, προσεχτικὴ ματιὰ σὲ μᾶς, τὸ βιβλίο στὴν ποδιά της ἀπάνω κουνιόταν κ' οἱ ὀγκώδεις ἀγκράφες ἀπ' ἀσήμι, ὅπως φαίνονταν, ἔλαμπαν στὸν ἥλιο.

Καμμιά δουλειὰ δὲν εἶναι τόσο γρήγορη σὰν τὴ δουλειὰ τῆς καταστροφῆς. Κινόμεσθε μετὰ σβελτοσύνη ἀνάμεσα ἀπὸ νέφη μιᾶς γκρίζας, ὀχληρῆς σκόνης, φταρνιζόμενοι, βήχοντας, φυσώντας τις μύτες μας καὶ τρίβοντας τὰ μάτια μας κάθε λεπτό. Τὸ λουτρό μισοσαπημένο καὶ παλιὸ σὰν τὴν κερά, ἄρχισε γρήγο-

ρα νά χαλνᾷ καὶ νά γίνεται κομμάτια.

«Τώρα σύντροφοι, ἔμπρός, μετὰ τὰ οὐλα μας—σιγά» διάτασσε ὁ Σίμκα καὶ σειρὰ κατόπι σειρᾶς ἀπὸ δοκάρια ἔπεφτε τρίζοντας στὸ ἔδαφος.

«Ἀπορῶ τί βιβλίο νᾶναι ἐκεῖνο πού κρατᾷ. Τόσο παχὺ βιβλίο!» εἶπε ὁ Μίσκα ἀκουμπώντας ἀπάνω στὸ λιβέρι σκεφτικός καὶ σφογγίζοντας τὸν Ἴδρωτα ἀπὸ τὸ πρόσωπο μὲ τὴν ἀπαλάμη του. Ἄμέσως πήρε ὄψη μιγάδος, ἔφτυσε στὰ χέρια του ἀπάνω, σήκωσε τὸ λιβέρι νὰ τὸ μπῆξει σὲ μιὰ χαρμίδα ἀνάμεσα δυὸ δοκαριῶν, τὸμπηξε καὶ πρόσθεσε στὸν ἴδιο σκεφτικὸ τόνο, «Νομίζω πὼς εἶναι τὸ Εὐαγγέλιο—μοῦ φαίνεται νᾶναι πάρα πολὺ παχὺ». «Τι γνοιάζεσαι γι αὐτό;» ρώτηξε ὁ Σίμκα. «Τι γνοιάζομαι; Νὰ τίποτε. Μ' ἀρέσει ν' ἀκούω νὰ διαβάζουν ἕνα βιβλίο— ἂν εἶναι κ' ἅγιο βιβλίο. Εἶχαμε ἕνα στρατιώτη στὸ χωριό, τὸνομά του ἦταν Ἀφρικάνος· κάποτε εἶχε ἀρχίσει νὰ διαβάζει χορεφτὰ τοὺς ψαλμούς, ἀκριβῶς σὰν ἕνα ταμποῦρλο—ἔξοχα».

«Ἐ;» εἶπε πάλι ὁ Σίμκα, ἀπασχολημένος μὲ τὸ τύλιγμα ἐνός σιγαρέττου.

«Νὰ—τίποτε. Μονάχα πού ἦταν ἔξοχο! Δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω κι ὅμως ἦταν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ—δὲν μπορεῖς ν' ἀκούσεις κάτι παρόμοιο στὸ δρόμο. Δὲν μπορεῖς νὰ τὸν καταλάβεις, κι ὅμως αἰσθάνεσαι νᾶναι ἕνας λόγος γιὰ τὴν ψυχή».

«Δὲν μπορεῖς νὰ τὸν καταλάβεις, λές. Κι ὅμως μπορεῖς νὰ δεῖς πὼς εἶσαι ἕνας κουτόβλακας», εἶπε ὁ Σίμκα μιμούμενος τον.

«Ξαίρω πὼς πάντα σου μὲ βρίζεις», ἀναστέναξε ὁ ἄλλος.

«Πὼς ἄλλοιῶς μπορεῖς νὰ μιλεῖς σὲ τρελλούς; Δὲν μποροῦν νὰ νοιώσουν ἀπὸ τίποτε. Ἔλα—ἄς δοκιμάσουμε ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴ σάπια σανίδα».

Τὸ λουτρό ἔπεφτε κομμάτι-κομμάτι περικυκλωμένο ἀπὸ σχίζες καὶ πνιγμένο σὲ νέφη σκόνης, πού εἶχαν κάμει κι αὐτὰ τὰ φύλλα τῶν πιὸ κοντινῶν δέντρων ἑλαφρὰ γκρίζα. Ὁ ἥλιος τοῦ Ἰούλη ἔφηνε μ' ἀσπλαχνιὰ τὴ ράχη μας

καὶ τοὺς ὤμους μας. Κανένας δὲν μπορούσε νὰ πεῖ ἀπὸ τὰ πρόσωπα μας, χαρακωμένα ἀπὸ σκόνη καὶ Ἴδρωτα, σὲ ποιὰν ἀκριβῶς ἀπὸ τίς τέσσερις ἐγχρωμες φυλές ἀνήκαμε.

«Τὸ βιβλίο ἔχει ἐπίσης ἀσήμι ἀπάνω του», ξανάρχισε ὁ Μίσκα.

Ὁ Σίμκα σήκωσε τὸ κεφάλι του καὶ κοίταξε προσεχτικὰ πρὸς τὴ διεύθυνση τοῦ ἐξοχικοῦ σπιτιοῦ.

«Ἔτσι φαίνεται», εἶπε σύντομα.

«Τότε, πρέπει νᾶναι τὸ Εὐαγγέλιο».

«Καλὰ, καὶ τί μ' αὐτό;»

«Τίποτε».

«Ἀπ' τὰ τέτοια κατέχω ἀρκετά, παιδί μου, καὶ μοῦ περισσεύουν ἀκόμη. Ἄν ἀγαπᾷς τόσο τὴν Ἁγία Γραφή θάταν καλύτερα σοῦ ἂν πήγαινες σ' αὐτήν. Πήγαινε σ' αὐτήν καὶ πές, «Διάβασέ μου λιγάκι γιογιούλα. Γιατί ἐμεῖς δὲν μπορούμε νὰ χουμε ἕνα τέτοιο πρᾶμα! Πές ἔμεῖς δὲν πηγαίνουμε στὴν ἐκκλησιά, κι ὁ λόγος εἶναι γιὰ εἴμαστε βρωμιάρηδες. Μὰ ἔχουμε, κ' ἐκεῖς ψυχὴ ὡστόσο, ψυχὴ ὅπως πρέπει, κι ὅπου πρέπει». Τράβηξε—μπρὸς πήγαινε».

«Ἀλήθεια νὰ πάω;»

«Τράβα λοιπόν.»

Ὁ Μίσκα ἔριξε καταγῆς τὸ λιβέρι του, ἴσωσε τραβώντας τὸ πουκάμισο του, τίναξε τὴ σκόνη ἀπὸ τὸ πρόσωπο του μὲ τὸ μανίκι του καὶ πήδηξε κάτω ἀπ' τὸ λουτρό.

«Θὰ σὲ βάλει μπροστὰ θεότρελλε, θὰ σὲ βάλει μουρμούρησε ὁ Σίμκα, χαμογελώντας ἕνα γιομάτο σκεπτικισμό χαμόγελο, μὰ κοιτάζοντας μὲ μιὰ πολὺ μεγάλη περιέργεια τὸ κορμί τοῦ συντρόφου του πού προχωροῦσε πρὸς τὸ ἐξοχικὸ σπίτι ἀνάμεσα ἀπ' τὴ μᾶζα τῶν μολοχόφυλλων.

Ψηλὸς καὶ γερότος, μὲ γυμνὰ, ἀκάθαρτα χέρια, γερμένα βαριά στὴ μιὰ πάντα ἐνὼ περπατοῦσε, κι ἀρπάζοντας τοὺς κλάδους τῶν θάμνων πότε καὶ πότε, προχωροῦσε μέσα μὲ χοντροκοπιὰ καὶ μ' ἕνα συχισμένο, μειλίχιο χαμόγελο στὸ πρόσωπο του.

Ὁ ἥλιος ἔλαμπε ἀπάνω στὰ γιαιὰ

της γρηᾶς καὶ στοὺς ἀσημένιους τροχοὺς τῶν φακῶν των.

Ἀντίθετα πρὸς τὴν ὑπόθεση ποὺ ἔκανε ὁ Σίμκα δὲν τὸν ἔδιδωξε. Δὲν μπορέσαμε ν' ἀκούσουμε ἀπ' τὸ θρὸ τῶν φύλλων τί της ἔλεγε ὁ Μίσκα, μὰ τὸν εἶδαμε ἀμέσως νὰ κάθεται βαριά στὰ πόδια της σὲ τρόπο ποὺ ἡ μύτη του ἄγγιζε σχεδὸν τὸ ἀνοιχτὸ βιβλίο. Τὸ πρόσωπο του ἔδειχνε ἀξιοπρέπεια καὶ ἡρεμία· τὸν εἶδαμε νὰ φυσάει στὸ γέ- νι του καὶ νὰ διώχνει ἀπ' αὐτὸ τὴ σκόνη, νὰ κουνιέται ἀνήσυχα, καὶ τέλος νὰ ἡρεμῇ σὲ μιὰ ὄχι ἀναπαυτικὴ θέση μὲ τὸ λαιμὸ του σηκωμένο πρὸς τὰ ἔξω, κοιτώντας μ' ἀναμονὴ τὰ μικρά, ζωρῶμένα χέρια τῆς γρηᾶς σὰν γύριζαν μεθοδικὰ τὰ φύλλα τοῦ βιβλίου.

«Κοίταξε τον, τὸ παλιόσκυλλο! Βρῆκε μιὰ θαυμάσια γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἀνάπαυση. Ἄς πᾶμε κ' ἐμεῖς! Ἐκεῖνος θ' ἀναπαύεται ἐκεῖ πέρα κ' ἐμεῖς θάχουμε νὰ κάνουμε τὴ δουλειὰ του. Ἄς πᾶμε!»

Σὲ δυὸ ἢ τρία λεπτὰ ὁ Σίμκα κ' ἐγὼ καθόμαστε ἐπίσης κατάχαμα, ἕνας ἀπ' τὴ μιὰ κι ὁ ἄλλος ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τοῦ συντρόφου μας. Ἡ γρηᾶ δὲ μᾶς εἶπε οὔτε μιὰ λέξη σὰν παρουσιαστήκαμε, μονάχα μᾶς κοίταξε προσεχτικὰ κι ἀπότομα, κι ἄρχισε πάλι νὰ γυρνᾷ τὰ φύλλα τοῦ βιβλίου ἀναζητώντας κάτι. Καθίσαμε μέσα σ' ἕνα πλούσιο πράσινο κύκλο ἀπὸ δροσερά, γλυκομύριστα φυλλώματα κι ἀπάνωθε μᾶς ξαπλωνόταν ὁ καλόκαρδος, ἀπαλὸς, ἀσυνέφιαστος οὐρανὸς. Πότε καὶ πότε φύσαε μιὰ ἐλαφρῶν αὔρα καὶ τὰ φύλλα ἄρχισαν νὰ θροοῦν μ' ἐκεῖνο τὸ μυστηριώδικο θρὸ ποὺ πάντα μιλάει στὴν καρδιά, ξυπνώντας σ' αὐτὴ μειλιχιότητα κ' εἰρήνη καὶ γυρνώντας τίς σκέψεις πρὸς κάτι τὸ ἀόριστο, κι ὅμως ἀγαπητὸ στὸν ἄνθρωπο, ξεπλέοντας τὴν ψυχὴ του ἀπὸ τὴ ρυπαρότητα ἢ, ὅπωςδὴποτε, κάτοντας τον νὰ τὴν ξεχάσει γιὰ λίγο καὶ ν' ἀναπνεύσει ἐλεύθερα.

«Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ»,

ἄρχισε ἡ φωνὴ τῆς γρηᾶς. Τρέμοντας καὶ τσακισμένη ἀπ' τὰ γηρατιά ἦταν ἀκόμα γιομάτη ἀπὸ αὐστηρὴ καὶ πομπώδικο θεοσέβεια. Στὸν πρῶτο της ἤχο ὁ Μίσκα σταυροκοπήθηκε μὲ θέρημ.

Ὁ Σίμκα ἄρχισε νὰ κουνιέται ἀνήσυχα ἐκεῖ χάμω προσπαθώντας νὰ βρεῖ μιὰ πιὸ ἀναπαυτικὴ θέση. Ἡ γρηᾶ τοῦριξε μιὰ ματιὰ, μὰ συνέχισε τὸ διάβασμα.

«Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, τοῦτο δε ἔστι συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ».

Ὁ Σίμκα, σὰν ἀληθινὸς εἰδωλόλατρης ποὺ ἦταν, χασμουρίστηκε μεγαλόφωνα. Ὁ σύντροφος του τοῦριξε μιὰν ἐπιτιμητικὴ ματιὰ ἀπὸ τὸ γαλανὰ του τὰ μάτια καὶ κρέμασε τ' ἀσυγῆριστο κεφάλι του, ὀλοσκέπαστο ἀπὸ σκόνη. Ἐπίσης ἡ γρηᾶ τὸν κοίταξε μ' αὐστηρότητα χωρὶς νὰ διακόψει τὸ διάβασμα, κι αὐτὸ τὸν ἔκανε κάπως νὰ ντραπεῖ. Ρυτίδωσε πρὸς τ' ἀπάνω τὴ μύτη του, κοίταξε στὰ πλάγια, κι ὡς φαίνεται γιὰ τιμωρία του ποὺ χασμουρίστηκε ἀφήκε ἕνα μακρόσυρτο θεοσεβῆ ἀναστεναγμὸ.

Ἄρκετὰ λεπτὰ πέρασαν ἡσυχά. Τὸ ποὺ καλύτερευε σὰν προχωροῦσε καὶ μονότονο διάβασμα της στάθηκε σὰν κάτι τὸ κατευναστικὸ.

«Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὄργη Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καί...»—

«Τὶ ζητᾶς;» φώναξε ἡ γρηᾶ ξαφνικὰ στὸ Σίμκα.

«ᾠ—ὦ...τίποτε. Παρακαλῶ συνεχίστε τὸ διάβασμα. Ἀκροάζομαι!» ξήγησε μὲ ταπεινωσύνη.

«Γιατί ἀγγίζεις τὴν ἀγκράφα μὲ τὸ βρωμικὸ, μεγάλο σου χέρι;» εἶπε ἐξοργισμένη.

«Ἀπὸ περιέργεια, γιατί—εἶναι μιὰ τόσο ὠραία ἐργασία, βλέπεις. Κ' εἶναι τοῦ ἐπαγγέλματος μου. Καταλαβαίνω ἀπὸ δουλειὲς τοῦ κλειδαρᾶ. Καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἔφαξα μονάχα.»

«Ἄκουσε,» εἶπε ξηρὰ ἡ γρηᾶ. «Πές μου τί διάβαζα;»

«Ναί, βέβαια. Καταλαβαίνω».

«Τότε, πές μου».

«Κήρυγμα—βέβαια, διδάσκει για την πίστη καθώς και για την άμαρτία. Είναι πολύ απλό, δλάκαιο, και—δλάκαιο πολύ αληθινό. Άκριβώς αδράχνει την ψυχή, την κεντάει, νά πούμε!»

Η γρηά έσεισε λυπημένα την κεφαλή της και κοίταξε γύρω σέ μās σά νάθελε νά μās έπιπλήξει.

«Είστε χαμένες ψυχές—πέτρες. Γυρίστε νά δουλέψετε!»

«Φαί—νεται πώς ένοχλήθηκε, παιδιά,» παρατήρησε ό Μίσκα μ' ένα χαμόγελο μετανοίας.

Ό Σίμκα έξυσε τή ράχη του, χασιμουρίστηκε, και κοιτάζοντας τή γρηά πού, χωρίς νά στρίψει, τραβούσε κάτω στό στενό μονοπάτι, είπε σκεπτικός.

«Οί άγκράφες είναι άσημένιες, άναμφίβολα, και χαμογέλασε πλατειά σάν νά χαιρόταν κάποιαν εύχάριστη πρόβλεψη.

Άφοϋ περассаμε τή βραδυά στόν κήπο δίπλα από τά έρείπια του λουτροϋ πού τελέψαμε χαλώνοντας το τή μέρα, κατά τó μεσημέρι τής έπόμενης μέρας καθάρισαμε τó λάκκο, βραχήκαμε στό νερό μέσα πασαλειμένο παντοϋ άπ' τόν πηλό, και καθόμαστε στήν αύλή κοντά στόν πρόδομο περιμένοντας για τά μεροκάματα, κουβεντιαζοντας και προσδοκώντας ένα καλό γεϋμα και δείπνο σύντομα· κανένas άπό μās δέν είχε διάθεση να κοιτάζει πιό πέρα.

«Τι διάβολο, γιατί νά μñ έρχεται ή παλιόγρηα;» είπε ό Σίμκα άνυπόμονα μά χαμηλόφωνα.

«Μονάχα άκοϋστε τον!» είπε ό Μίσκα με τόνο έπίπληξης, σειόντας τό κεφάλι του. «Τώρα γιατί στό θεό σας βρίζει. Είναι πραγματικά μιá καλοκάγαθη γρηούλα. Και τή βρίζει. Τι τρόπος!»

«Είμαστε έξυπνοι, δέν είν' έτσι; Έ σϋ μεγάλο σκιάχτρο!»

Αύτή ή εύχάριστη κι ένδιαφέρουσα κουβέντα φίλων διακόπηκε άπό τήν έμφάνιση τής γρηάς. Μās πλησίασε

κι άπλώθοντας μπρός τό χέρι της με τά χρήματα είπε με περιφρόνηση.

«Νά πάρτε τα και φευγάτε. Ήθελα νά σās δώσω τά σανίδια του πλουσταριου νά τά κόψετε σέ ξύλα για φωτιά μά δέ σās πρέπει».

«Χωρίς νά τιμηθοϋμε με τό έργο του νά κομματιάσουμε τά σανίδια του πλουσταριου, πού, όπωσοδήποτε, δέν τόχαμε άνάγκη τώρα, πήραμε τά χρήματα σιωπώντας και φύγαμε.

«Ώ, διαβολόγρηα!» άρχισε ό Σίμκα μόλις βγήκαμε άπ' τή ξώθυρα. «Τό πιστέψατε ποτέ; Δέν μās έπρεπε! Έ πατημένη βάτραχε—ε! Πήγαινε τώρα νά στριγοφωνάς άπάνω άτ' τό βιβλίο σου!»

Βυθίζοντας τό χέρι του στήν τσέπη του μέσα, έβγαλε έξω δυό λαμπερα μετάλλινα άντικείμενα και μās τάδειξε θριαμβευτικά.

Ό Μίσκα σταμάτησε, όρθώνοντας τό λαιμό του προς τό σηκωμένο χέρι του Σίμκα.

«Έχεις άποκόψει τις άγκράφες», ρώτησε μ' έκπληξη.

«Αυτό γινηκε, σύντροφε. Άσήμι! θά πάρω, τουλάχιστο, ένα ρούβλιο για αυτές».

«Ά, δέν τό πίστευα ποτέ! Πότε τόκανες; Κρύψε τις γρήγορα νά μη πάθουν καμιά βλάβη!»

«Μή φοβάσαι και θά τις φυλάξω».

Συνεχίσαμε σιωπηλοί τό βήμα μας προς τ' άπάνω του δρόμου.

«Αυτό είναι έξυπνο», είπε στόν έαυτό του ό Μίσκα.

«Πήγε και τ' άπόκοψε! Ν-ν-αι. Μά τό βιβλίο είναι ένα καλό βιβλίο. Έ γρηά πολύ πιθανό νά θυμώσει μαζί μας».

«Γιατί, όχι, σύντροφε, αύτή δέ θά θυμώσει! Θά μās φωνάξει νά γυρίσουμε και θά μās φιλοδωρήσει», άστειολόγησε ό Σίμκα.

«Πόσα θές για αυτά;»

«Έ τελευταία τιμή—ένενήντα καπία. Οϋτε ένα λιγώτερο. Μοϋ κόστησαν περισσότερο. Έσπασα τό νύχι μου άπάνω τους—κοίταξε».

«Πούλησε τα σέ μένα,» εἶπε δειλά ὁ Μίσκα.

«Σέ σένα; Σκέφτεσαι νά τὰ χρησιμοποιοῦν γιά κουμπιά. Θά ναι πρῶτης τάξεως—ἀκριβῶς θά πήγαιναν μέ τ' ὠραῖο σου πρόσωπο, ναι θά πήγαιναν!»

«Ὅχι· ἀλήθεια—πούλησε μου τα!» Κι ὁ Μίσκα χαμήλωσε τὸν τόνο τῆς φωνῆς του ἐκλιπαρώντας.

«Γιατί, πάρε τα, σοῦ λέω. Πόσα δίνεις;»

Τὰ παίρνω. Πόσο εἶναι τὸ μερικὸ μου;»

«Ἐνα ρούβλιο καὶ εἴκοσι.»

«Καὶ πόσα θέλεις γι αὐτὰ;»

«Ἐνα ρούβλιο.»

«Κατέβα λιγάκι νά ὑποχρεώσεις ἕνα φίλο.»

«Ἄντε μωρὲ τρελλέ! Τὶ διάβολο σοῦ χρειάζονται αὐτὰ;»

«Μὴ σέ γνοιάζει νά πούλησε τα σέ μένα.»

Ἐπὶ τέλους ἔκλεισε ἡ συμφωνία, κ' οἱ ἀγκράφες μεταβιβάστηκαν στὸν Μίσκα γιά ἐνενήντα καπίκια.

Σταμάτησε κι ἄρχισε νά τὰ στριφογυρίζει στὸ χέρι του μέσα, μέ τὸ ξεκάρμασμένη κεφάλι του σκυμένο χαμηλά ἐξετάζοντας τες προσεχτικὰ μ' ἐνωμένα τὰ φρύδια.

«Κρέμασε τες στή μύτη σου», πρότεινε ὁ Σίμκα.

«Γιατί νά τὸ κάνω;» ἀπάντησε σοβαρὰ ὁ Μίσκα. «Θά τις γυρίσω στή γρηά. 'Νά, γρηούλα', θά πῶ νά πήραμε κατὰ λάθος μαζί μας αὐτὰ τὰ μικροπράματα, ἔτσι μπορεῖς νά τὰ ξαναβάλες, θά πῶ 'στή θέση τους—σ' ἐκεῖνο τὸ ἴδιο βιβλίο ἐκεῖ πέρα'. Μόνο πού παίρνοντας τα ξεσχισες κ' ἕνα κομάτι ἀπ' τὸ βιβλίο· πῶς θά μπορέσει τώρα νά τὰ προσαρμόσει ἐκεῖ ἀπάνω;»

«Πραγματικὰ θά τις πάεις πίσω;» κι ὁ Σίμκα ἄνοιξε τὸ στόμα του.

«Γιατί, ναι. Ξαίρεις ἕνα βιβλίο σάν κ' ἐκεῖνο—πρέπει νά ναι ὀλάκερο γερό, ξαίρεις. Δέν πάει νά ξεσχίσεις κοματάκι ἀπ' αὐτό. Ἡ γρηά, θά δυσανεστηθεῖ ἐπίσης. Καὶ δέν εἶναι πολὺ μακριὰ

ἀπ' τὸν τάφο. Ἔτσι θά—Περιμένετε με γιά 'να λεφτό. Θά γυρίσω τρεχάλα».

Καὶ προτοῦ μωρὲσοῦμε νά τὸν κρατήσομε, εἶχεν ἐξαφανιστεῖ πίσω ἀπ' τὴ γωνιά τοῦ δρόμου.

«Νά ἕνας φτανόκαρδος τρελλός. Ἄ μωρὲ παλιοτόμαρο ἐσύ! Φώναξε ὁ Σίμκα θυμωμένος, ἀντιλαμβανόμενος τὴ σημασία τοῦ περιστατικοῦ καὶ τις δυνατές συνέπειες του. Καὶ βρίζοντας μ' ὅλη τὴ δύναμη του ἄρχισε ὀρμηλεύοντας με.

«Ἐλα, βιάσου. Θά μᾶς μπερδέψει. Μπορεῖ νά κάθεται καὶ νά μὴ κάθεται ἐκεῖ τώρα, μέ τὰ χέρια δεμένα πίσω, κ' ἡ παλιόγρηα θάχει στείλει νά φωνάξουν τὸ χωροφύλακα. Νά τι σημαίνει νά κάνεις παρέα μ' ἕνα ἡλίθιο σάν κι αὐτὸν.

Καὶ θά σέ στείλει στό φρέσκο γιά τὸ τίποτα. Τὶ ἀγύρτης πούναι! Ποιὸ παλιοτόμαρο θά μπορούσε νά μεταχειριστεῖ τὸ φίλο του ἔτσι; Πανάγαθε! Ποῦ ἔχει καταντήσει ὁ κόσμος; Ἐλα μωρὲ, διάβολε, γιά ποιὸ λόγο μοῦ στέκεσαι αὐτοῦ; Περιμένεις; Ὁ διάβολος περιμένει νά πάρει ὄλους ἐσᾶς τοὺς ἀγύρτες. Ἄ νά μοῦ χαθῆτε παλιογαϊδούρια! Δέν ἔρχεσαι; Πολὺ καλά, τότε».

Ἐποσχόμενος νά μοῦ κάνει κάτι τὸ ὑπερβολικὰ φοβερὸ, ὁ Σίμκα μούδωκε μιὰν ἀπελπισμένη γροθιά στις παγίδες καὶ τράβηξε μέ γοργὸ βῆμα.

Ἦθελα νά ξαίρω τί γινόταν μέ τὸ Μίσκα καὶ τὴ γρηά, καὶ περ. ἄτησα ἦσυχά πρὸς τὸ σπίτι της. Δὲ φρονούσα πῶς εἶχα κανένα κίνδυνο ἢ πῶς θά πάθαινα τίποτε τὸ δυσάρεστο.

Καὶ δὲν ἔκανα λάθος.

Σιμώνοντας στό σπίτι κοίταξα ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ χαραμίδα στό ξυλῆνιο φραγμὸ κ' εἶδα κι ἄκουσα τὰ ἐπόμενα:—

Ἡ γρηά καθόταν στά σκαλιὰ κρατώντας τις ἀγκράφες τοῦ βιβλίου της ξεσχισμένες μ' ἕνα κομάτι ἀπὸ τὸ βιβλίο στό χέρι της καὶ κοίταξε μ' ἕνα ἐρευνητικὸ κι αὐστηρὸ βλέμμα ἀνάμεσα ἀπ' τὰ γυαλιὰ της τὸ πρόσω-

πο του Μίσκα πού στεκόταν με στριμένη τή ράχη πρὸς ἕμέ

Μόλη τὴν αὐστηρή, σκληρὴ λάμψη στὰ σκληρὰ τῆς μάτια, ὑπῆρχαν τώρα ἀπαλές γραμμές στὶς ἄκρες τῶν χειλιῶν τῆς· ἦταν φανερό πὼς ἡ γρηᾷ ἤθελε νὰ κρύψει ἓν' ἀγαθὸ χαμόγελο τὸ χαμόγελο τῆς συχώρεσης.

Ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὴ ράχη τῆς ξεμύτιζαν τρεῖς κεφαλές—δυσὺ γυναικείες— ἡ μιὰ πορφυροπρόσωπη καὶ περιτυλιγμένη σ' ἓνα πολὺχρωμο μαντήλι κ' ἡ ἄλλη ξέσκεπη, με καταράχη στ' ἀριστερὸ μάτι· ἀπάνω ἀπὸ τοὺς ὤμους τῆς φαινόταν ἓν' ἀντρίκιο πρόσωπο—σὲ σχῆμα ἐγκόλπιου με μικρὲς γκρίζες μαρμαρέτες καὶ μιὰ φούντα μαλλιά στὸ κεφάλι. Αὐτὸ τὸ πρόσωπο κάμυζε κ' ἔνευε μ' ἓνα παράξενο τρόπο καὶ με τὰ δυὸ μάτια, σάν νᾶλεγε στὸ Μίσκα :

«Κόψτο λάσπη, ἀνθρώπε μου! Φεύγα!

Ἄ Μίσκα μουρμούριζε προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσει.

«Ἐνα τέτοιο σπάνιο βιβλίον! τοὺς λέω εἶστε ὅλοι ζωὰ καὶ σκυλιά, ναι εἶστε. Ἔτσι σκέφτηκα μονάχος μου— κ'εἶναι ἡ ἀλήθεια, Πλάστη μου. Γιὰ νᾶμαι ἀληθινός, ἐμεῖς εἴμαστε ἄθεοι παλιανθρώποι—εἴμαστε ἄθλια παλιοτόμαρα. Κ' ἔπειτα σκέφτηκε ἀκόμη, ἡ κερά— εἶναι μιὰ γρηᾷ γυναίκα· ἴσως νᾶναι τὸ μόνο βιβλίον πού ἔχει γιὰ παρηγοριά. Ἔπειτα οἱ ἀγκράφες—δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ πάρουμε μεγάλα πράγματα γι' αὐτές. Μὰ στὸ βιβλίον ἀπάνω ἔχουν ἀξία. Ἔτσι τὸ στριφογύρισα στὸ μισαλό μέσα κ' εἶπα στὸν ἑαυτὸ μου, ἄθὰ πάω νὰ κάω κάποια εὐχαρίστηση στὴ γρηᾷ—καὶ τῆς φέρνω αὐτὸ πίσω. Κι ἄς εἶναι ἐπίσης εὐλογημένο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, κάτι κερδίσαμε χτὲς γιὰ ν' ἀγοράσουμε ψωμί. Τὸ λοιπὸν ἀντίο σας, Κυρία· θὰ τοῦ δίνω.»

«Στάσου μιὰ στιγμή», εἶπε ἡ γρηᾷ.

«Κατάλαβες τί διάβασα χτὲς;

«Κατάλαβα; Ἄ ὄχι, πὼς μπορῶ νὰ τὸ καταλάβω; Τὸ ἀκούω, ἔτσι εἶναι—κι ἀκόμα πὼς τὸ ἀκούω; Μήπως εἶναι τὰ φτιά μας ἀξία γιὰ τὸ Λόγον τοῦ Θεοῦ;

Δὲν μπορούμε νὰ τὸν καταλάβουμε. Σάν νὰ τὸν ἀκούω με τὴν καρδιά σου, μὰ τὸ φτὶ δὲν τονε παίρνει. Χαίρετε Κυρία.»

«Ἔτσι ἔ-ἔτσι!» μουρμούρησε ἡ γρηᾷ.

«Ἄ ὄχι, στάσου ἓνα λεπτό.»

Ἄ Μίσκα ἀφῆκε ἓνα μακρόσυρτο ἀναστεναγμό, πού μπορούσε νὰ τὸν ἀκούσεις σ' ὅλη τὴν αὐλὴ καὶ ζυγιάζονταν στόνα καὶ στάλλο τοῦ πόδι σάν ἓνα ἀρκούδι. Ἔδειχε πὼς ἡ ἐξήγηση αὐτὴ τὸν ἐνοχλοῦσε πολὺ.

«Ἄθελες νὰ σοῦ διαβάσω κάτι ἀκόμα;»

«Κυρία! οἱ σύντροφοί μου με περιμένουν.»

«Μὴ σὲ μέλλει γι' αὐτούς. Ἐσύ εἶσαι ἓνα καλὸ παλλικάρι. Πρέπει νὰ τοὺς ἐγκαταλείψεις.»

«Πολὺ καλὰ» εἶπε με χαμηλὴ φωνὴ συγκατανεύοντας ὁ Μίσκα.

«Ἄ τοὺς ἐγκαταλείψεις; Ναι;»

«Ἄ τοὺς ἐγκαταλείψω.»

«Εἶσαι λογικὸ παλληκάρι. Εἶσαι ὁλωσδιόλου παιδί. Καὶ κοίταξε—ἓνα μεγάλο γένι, σχεδὸν ἴσα με τὴ μέση σου! Εἶσαι παντρεμένος;»

«Χηράτος. Ἡ γυναίκα μου πέθανε.»

«Καὶ γιὰτί πίνεις; Εἶσαι μέθυσος, δὲν εἶσαι;»

Μέθυσος, κυρία. Πίνω.»

«Γιὰτί;»

«Γιὰτί πίνω; Νὰ ἀπὸ τρέλλα. Ὀντας τρελλός πίνω. Ἄν ἓνας ἀνθρώπος εἶχε μυαλὰ θὰ πῆγαινε νὰ καταστρέψει τὸν ἑαυτὸ του με τὰ ἴδια του τὰ χέρια;» εἶπε ὁ Μίσκα μ' ἓνα τόνο ἀπελπισμένο.

Ἔχεις τελειῶς δίκαιο. Τότε καλλιέργησε τὴ φρονιμάδα καὶ γίνου καλὸ τερος. Πῆγαινε στὴν ἐκκλησιά. Ἄκουε τὸ Λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ μέσα εἶναι κάθε σοφία.»

«Σωστὰ βέβαια», σχεδὸν γόγγυσε ὁ Μίσκα.

«Ἄ σοῦ διαβάσω κάτι ἀκόμα. Ἄ θὰ τῷθελεις;»

«Ὅπως ἀγαπᾷς, κυρία». Ἄ Μίσκα ἦταν στενοχωρημένος ἕως θανάτου.

Ἄ γρηᾷ πῆρε τὴ Βίβλο ἀπὸ κάπιο

μέρος πίσω της, βρήκε εκεί μιὰ θέση κ' ἡ αὐλὴ γέμισε ἀπὸ τὴν τρεμουλιασμένη της φωνή.

«Μὴ κρίνετε ἵνα μὴ κριθῆτε. Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε μετρηθήσεται ὑμῖν».

Ἦ Μίσκα ἔσεισε τὴν κεφαλὴ του κ' ἔξυσε τὸν ἀριστερὸ του νῶμο.

«Φρονεῖς πῶς θ' ἀποφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ ;»

«Κερά!» ἄρχισε ὁ Μίσκα μὲ μιὰ παρπονιάρικη φωνή, «ἄσε με νὰ πάω γιὰ τὸνομα τοῦ Θεοῦ. Θᾶταν καλύτερα ἂν ἐρχόμουν κάποιαν ἄλλη μέρα γιὰ ν' ἀκούσω. Μὰ τώρα πραγματικὰ πεινώ, κερά. Καὶ τὸ στομάχι μου μὲ πονᾷ. Δέ φάγαμε τίποτε ἀπὸ χτές τὸ βράδυ».

Ἦ κερά ἔκλεισε τὴν πόρτα μὲ κρότο.

«Φεύγα! Πήγαινε!» ἄχρησε σκληρὰ καὶ σύντομα πέρα-πέρα στὴν αὐλὴ.

«Σ' εὐχαριστῶ θερμὰ». Καὶ σχεδὸν τρέχοντας πήγε πρὸς τὴ ξάθυρα.

«Ἀμετανόητες ψυχές, καρδιές ζώων», οὐρίζε στὴν αὐλὴ πίσω του.

Σὲ μιῇ ὥρᾳ καθόμαστε σ' ἓνα μαγερεῖο παίρνοντας τσάι μὲ κουλούρα.

«Ἦταν σὰν νὰ μοῦ περνοῦσε ἓνα τρυπάνι», εἶπε ὁ Μίσκα χαμογελώντας μου μὲ τὰ καλόκαρδα μάτια του. «Στεκόμουν ἐκεῖ κι ἔλεα στὸν ἑαυτὸ μου,

ὦ παναγιὰ μου! Τὶ διάβολο πήγα. Πήγα γιὰ νὰ ὑποφέρω μαρτύριο. Μποροῦσε καθὼς μιὰ λογικὴ γυναῖκα νὰ πάρει τίς ἀγκράφες καὶ νὰ μ' ἀφήσει νὰ φύγω. Μὰ ὄχι ἀρχίζει κουβέντα. Τὶ παράξενα πλάσματα ποὺ εἶναι! Θέλεις νὰ τοὺς φανεῖς τίμιος καὶ συνεχίζουν μονάχοι τοὺς ὄλη τὴν ὥρα. Τῆς λέω παστρικά. 'Νὰ, κερά', εἶπα, 'νὰ οἱ ἀγκράφες σου. Μὴ μοῦ βρεῖς φταισίμο. Κι αὐτὴ λέει, «Ὅχι,» λέει «περίμενε λιγάκι—πὲς μου γιατί μοῦ τίς γύρισε, καὶ συνέχισε σὰν νὰ τραβοῦσε τίς φλέβες ἀπὸ τὸ κορμὶ μου. Ἰδρωσα μὲ τὴν κουβέντα—ἀλήθεια ἴδρωσα».

Κι ἀκόμα χαμογελοῦσε μ' ἐκεῖνο τ' ἀτέλειωτα εὐγενικό χαμόγελο του.

Ἦ Σίμκα σκυθρωπὸς, ἀνακατεμένος καὶ θλιμένος τοῦπε σοβαρὰ μιὰ κ' εἶχε τελειώσει τὴν Ὀδύσεια του.

«Θᾶταν καλύτερα νὰ πέθαινες αὐτοῦ, τώρα, μωρὲ σπουδαῖε παλιόβλακα! Γιατὶ ἀλλοιῶς αὐριο, μ' αὐτὰ τὰ ὠραία σου τροῦκα οἱ μυῖγες εἶτε οἱ κατσαρίδες θὰ σὲ καταβροχθίσουν».

«Πῶς μλᾶς! Ἐλᾶτε ἄς πιοῦμε ἓνα ποτήρι. Πιέστε στὴν ὑγιὰ τοῦ τελειωμοῦ τῆς ὑπόθεσης!»

Κ' ἤπιαμε μὲ τὴν καρδιά μας στὴν ὑγιὰ τοῦ τελειωμοῦ αὐτῆς τῆς παράξενης ὑπόθεσης.

(μεταφρ.) ANT. INTIANOΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΓΛΑΥΚΗ ΑΛΙΘΕΡΣΗ

Με τὸν τραγικό χαμό τῆς χαριτωμένης μονακρίβης τοῦ δικοῦ μας ποιητῆ Γλαύκου Ἀλιθέρη ξαναθυμῆθηκα καὶ ξαναδιάβασα, με πόνο τώρα, τὰ ἔξι τραγούδια ποῦ ὁ ποιητὴς-γεννήτορας τῆς ἔγραψε ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴ βρεφικὴ τῆς ἡλικίας, τὰ λίγα πρῶτα-πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τῆς, καὶ ποῦ δημοσίεψε στὴ σειρὰ «Λευκὲς Ὅρες» στὴ συλλογῆ τοῦ «Ἀπλὴ Προσφορὰ», βγαλμένη στὰ 1929. Σ' ἓνα στίχο ἀπλό καὶ γλυκὸ ποῦ καθρεφτίζει, μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ, τὴν πιὸ πρωτόγονη παιδικὴ ἀθωότητα μπόρεσε ὁ ποιητὴς νὰ κλείσει, ὀλάκαιρο σχεδόν, τὸ συναισθηματικὸ του, κόσμο, τὸν κόσμο του ὡς πατέρας ποῦ κρατῶντας τὸ παιδί του, στὸ γόνατο του ἀπάνω, χαίρεται ὀλόβολα τὸ τρέμισμα τῶν ματιῶν, τὴν κίνηση τῶν μικρῶν χεριῶν, τὸ χαμογέλιο τῶν χειλιῶν, τὸν ὑποσυνείδητο κι ἀπέραντο κόσμο μίᾶς πηγαιῆς κι ἀνόθευτης ἀπὸ τὴ γύρω ζωὴ ὑπαρξῆς. Πλάθει μιὰ καινούργια γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, καὶ τὴ χαροκαμένη τώρα, τὴν ὠραία κι' εὐγενικὰ συντρόφισσα του, τὴ Δέσποινα Εὐα, δημιουργία με τὴ δικὴ τῆς ξεχωριστὴ φιλοσοφία, ποῦ ἔχει βάση αὐτὴ τὴ διαίωσιση τοῦ εἴδους, τοῦ ἀνθρώπινου γένους, μιὰ φιλοσοφία ποῦ δικαιολογεῖ τὴ ζωὴ κι' ὑπόσχεται ἀσφαλτα τὴν Ἀθανασία!

Στὸ «Ἡ βαθύτερη γνώση» τελειώνει με τὸ ἀκόλουθο διστίχο:

Καὶ τὰ τοεβδὰ λογόκια σου, μοῦ μάθαν,
[φῶς μου
τὴν ἀρμονία, ἀγάπη καὶ σοφία τοῦ κόσμου

ποῦ εἶναι ἓνας κρῖκος στὸ φιλοσοφικὸ δόγμα τοῦ ποιητῆ καὶ πρέπει νὰ συνδεθοῦν καὶ νὰ διαβαστοῦν ἓνα με τὸ τελευταῖο πεντάστιχο τοῦ ποίημα με τίτλο «Γιὰ τὶς μητέρες»:

ἰ ἂν σὰς ζητήσουν τέλος:

—Τὶ πιστεύετε;

στῶν δισταγμῶν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, γιὰ Θεό;
Τὶ τάχα ἄλλο καλύτερο νὰ δεῖξετε
παρὰ ἓνα προσωπάκι ροδαλό;

καθὼς καὶ με τοῦτες τὶς διὸ στροφές ἀπὸ τὸ «Προσευχὴ στὸν ὕπνο τοῦ παιδιοῦ μου»:

—Σὺ ποῦ κοιμᾶσαι ροδαλό, στὸ μαξιλάρι τὸ
[παλό,
ὑπνε μου ἄθωε, ἀγάπη μου καὶ φῶς μου,
[δός μου
λερὴ γαλήνη, ποῦ ἡ καρδιά μαζί τῆς γίνεται
[φαρδιά
γιὰ ὅλες τὶς θλίψεις καὶ χορὲς ὅλου τοῦ
[κόσμου.

Σὲ μένα τὸν ἁμαρτωλὸ ποῦ μάταια ἔνα Θεὸ
[καλό

ἐσοῦ Θεός, παιδί μου φανερώσου,
καὶ μὲς στὰ ρίγη τῶν φριχτῶν μου ἀγωνιῶν
[καὶ περετῶν.

στὸ φωτεινὸ σου κράτα με δειρὸ σου,
γιατὶ ἔτσι ὀλοκληρῶνεται καὶ στηρίζεται γι
αὐτὸν ἡ θρησκεία, ἡ πίστη, τὸ νόημα αὐτῆς
τῆς ζωῆς. Ἐξάλλου ἡ διάχυτὴ μέσα τους ἀ-
γάπη, ἓνα φλογερὸ πάθος πιὸ πολὺ, ἀχαμνί-
ζει κάπου κάπου τὸν στίχο ποῦ κυματίζει
ὁμως ἓνα με τὴν ἐσώτερη ἀναβλήτῃρια ὄμη-
καὶ διάθεση. Δὲν εἰρῶ ἂν ὁ ποιητὴς, ἔχτος
ἀπ' αὐτὰ τα τραγούδια, ἐμπνευσμένα ὅπως
εἶναι ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς μοναχοκορῆς του ἔχει
γράψει κι ἄλλα ποῦ δὲν ἔτυχε ὁμως, ὡς τὰ
τώρα νὰ δοῦν τὸ φῶς, τυπωμένα. Πάντως καὶ
τὰ λίγα αὐτὰ ποιήματα εἶναι, φρονῶ, πρωτό-
τυπα καὶ στὴν ἐμπνευση καὶ τὴν ἐχτέλεση
τους. Πρωτότυπα, λέω, ὄχι γιατί ἄλλοι ποιη-
τὲς δὲν ἔγραψαν γιὰ τὰ παιδιά τους ἐμπνευ-
σμένοι ἀπὸ παρόμοια περιστατικά καὶ τοὺς
ἴδιους στάθμους τῆς ζωῆς τους—καὶ θυμοῦ-
μαι τώρα πρόχειρα κάπιο ποίημα τοῦ Μαλα-
κῆς γιὰ τὴν κόρη του στοὺς «Ἀσφοδὲ
Λύου»—μὰ γιατί σ' αὐτὰ ὑπάρχει μιὰ συνε-
χισμένη διάθεση κι ἀποψη ποῦ ξετυλιγε-
ται σὲ μιὰ γενικότερη σκέψη ποῦ ἔχει νὰ
στερεωθεῖ σὲ μιὰ φιλοσοφία: εἶναι ἓνας κύ-
κλος ποιημάτων με κεντρικὴν ἐνιαίαν ἰδέα.

Τώρα δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ προεικασου-
με τὸ τί μᾶς ὑπόσχεται τὸ μέλλο, ἡ ἀγάπη
καὶ ἡ θλίψη, ἡ στοργὴ καὶ ὁ πόνος τοῦ πα-
τέρας, τοῦ ποιητῆ Ἀλιθέρη. Καὶ φτάνει ν' ἀ-
ναλογίζεται κανένας παρόμοιες ἀφορμὲς ποῦ
ἦταν ἡ ἀρχὴ κι' ἡ ἀφειρία μιᾶς δημιουρ-
γίας γόνιμης καὶ ξεχωριστῆς στὴ σφαῖρα
τῆς διανοητικῆς καὶ τῆς τέχνης. Ὁ θάνατος ἀ-
γαπημένων προσώπων, συγγενῶν καὶ μὴ, στὴ
δικὴ μας λογοτεχνία δὲν ἀφήκε καμμιά σχεδόν
ποιητικὴ καρδιά ἀσυγκίνητη κι' εἶναι ἀναρίθ-
μητο τὸ πλήθος τῶν ἐλεγειακῶν μας στίχων. Ἰ-
διαίτερα γιὰ θηλυκὰ πρόσωπα ἔγραψαν, με τὸ
δικό του ὁ καθένας τρόπο, ὅπως μᾶς τὸ θυ-
μίζει ὁ Παλαμάς στὴ μελέτῃ του «ὡς τρα-
γουδοῦμε τὸ θάνατο τῆς κόρης» (δὲς ἀπό-
σπασμα στὴν Ποιητικὴ Α') ὁ Σολωμός, ὁ
Μαρκοράς, ὁ Τυπάλδος κ.λ.π. κι ὁ ἴδιος σὲ
δύο μακρόπνοα του τραγούδια στὴ συλλογῆ
«Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου», ἐχτός τοῦ «Τάφου».
Μὰ οὔτε ὁ Παλαμάς κι οἱ ἄλλοι δικοὶ μας κι
οὔτε ὁ Μιλτωνας ποῦ στὸ «Λυκιδας» θρηνεῖ
τὸν πνιγμὸ ἀκριβοῦ συμμαθητῆ καὶ φίλου,
οὔτε ὁ Τέννισσον ποῦ στὸ «In Memoriam» με
ἑκατὸν εἰκοσι κομμάτια κλαίει τὸ θά-
νατο τοῦ φίλου του καὶ γαμπρὸ του, εἶχαν
νὰ θρηνήσουν τὸ χαμὸ μιᾶς μονακρίβης παι-
δοῦλας ποῦ ὅλο κι ἄσκωνε καὶ φούντωνε σὰν
ὁ πιὸ ἐλπίδοφόρος κῆνος, ποῦ ἦταν «σὰρξ ἐκ
τῆς σαρκὸς καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων»
τοῦ ποιητῆ. Κι ὁ περιγραφικὸς ποιητὴς στὰ

τραγουδία της Γλαύκης στην «'Απλή προσφορά» θά γίνει συνθετικώτερος, μεστότερος σε βαθμό που ή Τέχνη νά νικήσει τή μοίρα κατά τούς στίχους της 'Ηγησώς:

Μακαρισμένη, άθάνατη μ' άνάστησε γιά πάντα
στά μαρμαρένια 'Ηλύσια, στά 'Ηλύσια της
| Τέχνης.

ΑΝΤ. ΙΝΤΙΑΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ

Τεύκρον 'Ανθία: «'Η Δημοπρασία», δράμα σε τρεις πράξεις, Λευκωσία 1935. «'Ο Γιόκας μας», παιδικό δράμα σε πράξεις τρεις. 1936.

Όταν τόν περασμένο χρόνο ό θίασος 'Αποστολιδη—Ρυτοπούλου πού έδινε τις παραστάσεις του στο έξοχικό κέντρο της Λευκωσίας «Κηφισιά», άπεφάσισε νά παίξει τό ανέκδοτο σε βιβλιο μονόπρακτο έργο του κ. 'Ανθία «'Ο Ζητιάνος της ήδονής», όφιλολογικός κόσμος δέχτηκε τήν άπόφαση με ένδιαφέρο. Ίσαμε τήν εποχή εκείνη ό 'Ανθίας ήταν γνωστός σαν ένας παράδοξος ποιητής, σαν δημοσιογράφος μικρής άξίας και σαν χρονογράφος του είδους εκείνου του χρονοροφήματος πού κυνηγάει διανοητικά πεδία και κινείται μέσα σε λογοτεχνικά πλαίσια. 'Η άλήθεια είναι πώς ή παρουσίαση του έργου δέν ένθουσίασε τούς θεατές. "Αν δέν άπατώμαι ό κ. 'Αποστολιδης πού έρμήνεψε τόν ήρωα του έργου, στο τέλος της παράστασης παρουσιάζοντας τόν συγγραφέα είπε πώς «υπόσχεται πολλά γιά τό μέλλον». Δέ μίλησε βέβαια γιά τό έργο στο οποίο έλειπε τό πρωταρχικό στοιχείο του δράματος, ή σύνθεση, ένα έργο με «θέση», γιομωτό ψευδία και πολύ λυρισμό άταίριαστο γιά τις κατευθύνσεις του σύγχρονου θεάτρου. Τήν ιδέα πού έέλησε νά αναλύσει ό συγγραφέας πώς τάχα «ή ψυχή ζητάει πάντα κάτι καινούργιο», δέν τήν άπόψε νά τήν βγάλει ό θεατής από τήν πορεία των γεγονότων, αλλά τήν έβαλε άτίφια στο διάλογο του, πράμα πού έδειχνε τόν «ζητιάνο της ήδονής» σαν ένα πρωτόλειο έργο. 'Από τότε ό κ. 'Ανθίας παραδέχτηκε πώς τό έργο του δέν είχε καμιά σοβαρή άξία, αλλά στί' ατύα του βούιζε ή φράση «υπόσχεται πολλά γιά τό μέλλον». Γιαυτό ό συγγραφέας ξαναδοκίμασε τις δυναμικές της του στή θεατρική δημιουργία και μες παρουσίασε στο τέλος της περασμένης χρονιάς τό δεύτερο θεατρικό του έργο τή «Δημοπρασία», γιά τήν όποία θά μιλήσουμε παρακάτω.

'Αν έκανα τόν μικρό τουτό πρόλογο ήταν

γιά νά ολοκληρώσω τόν θεατρικόν κ. 'Ανθίαν, και ν' αναφέρω τό γεγονός πώς από πολύ περασμένα χρόνια αισθάνθηκε τήν άγάπη γιά τό θέατρο, άδιάφορο άν οί παλιότερες του δημιουργίες περιωρίστηκαν σ' ένα ανέκδοτο μονόπρακτο έργο πούχε φυλαγμένο χρόνια στο συρτάρι του.

**

Νομίζω πώς ό καλύτερος τρόπος νά γραφτεί μιá θεατρική κριτική είναι ό κριτικός νά παρακολουθήσει τό έργον όταν παίζεται από σκηνής. 'Η «Δημοπρασία» του κ. 'Ανθία παίχτηκε στο «Μαγικό Παλάτι» Λευκωσίας από τόν ίδιο θίασο πού αναφέραμε παραπάνω, μά δυστυχώς ό υποφαινόμενος δέν είχε τήν καλή τύχη νά τό παρακολουθήσει. 'Υπάρχουν πολλά έργα τά όποία στέκουν μονάχα στο διάβασμα και δέν άντέχουν νά βγούν στή σκηνή. Όπως και τ' άντίστροφο. 'Η «Δημοπρασία» όμως δέν έχει καμιά φιλοσοφική χροιά, είναι ένα έργο μιás άπλής και ξεκάθαρης σύνθεσης γιά τό όποιο μπορείς νά σημάτισεις γνώμη έστω κι άν δέν τώδες στή σκηνή.

'Η κριτική στην Κύπρο χαίρετισε τήν έκδοση της «Δημοπρασίας» μ' ένθουσιασμό. Διάφοροι κριτικοί γράψανε πώς μεσα στις τρεις πράξεις της ολοκληρώνει ένα κομμάτι Κυπριακής άγροτικής πραγματικότητας. Είμαι βέβαιος πώς ό συγγραφέας κούνησε πλατύτερος όρίζοντες και κάθε άλλο είχε στο νού του από τού νά κλειστεί στο καβούκι μιás ήθογραφίας. 'Η γλώσσα του έργου, οί τύποι του, ή υπόθεση του δέν είναι καθόλου Κυπριακοί, γιατί ό 'Ανθίας ήθελε τό έργο του νά διαβαστεί, κι' άν άξιζε, νά πάρει μιá έξση στο Νεοελληνικό θέατρο. "Αν δέν τύχαινε νά κανα μιá κουβένια με τόν 'Ανθία, από τήν όποία πληροφορήθηκα ότι παραδέχεται πώς τό έργο του δέν έχει Κυπριακή χροιά, θά τολμούσα νά πω πώς ή «Δημοπρασία» είναι έξω από κάθε άλήθεια κι ουσία. Γιαυτό γράφοντας τό σημείωμα τουτό ξεκινά από τό δεδομένο πώς ή «Δημοπρασία», έχει πολύ μικρή σχέση με Κυπριακή υπόθεση, άδιάφορο άν γράφτηκε από Κύπριο συγγραφέα και στην Κύπρο.

'Η υπόθεση του έργου στρέφεται γύρα από τή μιζέρια του οπιτιού του άγροτη, ενός άγρότη ό όποιος κάποτε οικονομικά ήταν ρόδιος, αλλά κατάντησε—έτσι τό θέλαν οί καιροί—πτώμα. Μιά μάνα είναι βαριά άρρωστη στο στρώμα, δυό κορίτσια γίναν δουλικά, μιá άλλη κόρη, ή Σοφία, τέλειωσε δασκάλα χωρίς νά βρει δουλειά, ένας γυιός, ό Φώτης, δέ μπόρεσε νά τελέψει τις σπουδές του στην 'Αθήνα, ένας άλλος γυιός πού καλλιεργούσε τά χτήματα, κι ό πατέρας, ό γέρο Σωτήρης, ένα σαράβαλο πού ζητάει σωτηρία. Πρόκειται τά σπίατα και τά χτήματα νά βγούν στή δη-

μο:τρασία. "Ένας μακρινός συγγενής πλούσιος προτείνει στη Σοφία να του γίνει μαιτρέσα και να τους γίνει σωτήρας. Ο Φώτης το μανθάνει και θυμώνει. Αποφασίζει να πάρει κάποια πλούσια χωριανή, να πουληθεί ο ίδιος. Κάνει το διάβημα, άποτυγχάνει, και η Σοφία πουλιέται στον άγοραστή της για να σώσει το σπίτι της. Αυτή είναι η υπόθεση του έργου.

Ο κ. Άνθιας στις δυο πρώτες πράξεις του έργου δείχνει μία δυναμικότητα αξιοπρόσεκτη. Ο διάλογός του είναι γοργός και στρωτός. Οι σκηνές μ' όλη τη συντομία τους δεν είναι αφύσικες. Μά η τελευταία πράξη ζημιώνει πολύ το έργο. Ο κ. Άνθιας ίσως από σκοποδ, ίσως άθελά του, μετατοπίζει το κέντρο της πορείας του έργου. Παρασύρεται σε μία φλυαρία κουραστική κι αναγκάζεται να τελέψει την υπόθεση με δυο μικρές σκηνοδλες. Έκείνη η σοβαρότητα, ο σοβαρός τόνος που διακρίνονται στις δυο πρώτες πράξεις είναι πολύ άταιριαστα με το ύφος της τρίτης. Σάμπως και ξαφνικά όλα τα πρόσωπα των δυο πρώτων μερών χάνονται, ενώ ο θεατής η ό άναγνώστης μάταια να γυρνεί ολοένα για ν' άπαλλαχτεί από τους ταραχοποιούς της τελευταίας πράξης.

Οι τύποι του έργου δεν είναι βέβαια έξω από την πραγματικότητα, αλλά σε μερικά σημεία δε στέκουν στο καλοούπι τους. Ο Φώτης, ένας φοιτητής που στράγγισε τα αίσθημά του στον οτόδες δρόμους της μακρινής πολιτείας, έπρεπε νάταν πολύ θετικός και ρεαλιστής, με πρωτοβουλίες και αποφάσεις. Ο κ. Άνθιας μάς τον παρουσιάζει σαν ένα πνεύμα άρνησης των πάντων, ένας φαντασιόπληχτος χρεωκοπημένος και κάπως άμφίβλος. Του βάζει στο στόμα πολλές λυρικές έκφράσεις που στη σκηνή πάντα θάναι ακόηχες κι έξεζητημένες. Ο καλύτερος τύπος του έργου είναι η Σοφία. Κινείται, δρᾶ, μιλά μέσα στην άτμόσφαιρά της. Ο τύπος του Γέρο-Σταμάτη είναι υπερβολικός γιατί ο κ. Άνθιας θέλοντας να τον διακομώδησει μεταχειρίστηκε τα άκρα. Η γελιοποίηση του Γερο-Σταμάτη, στο πρόσωπον του όποιου θίγεται μία ολοκληρη τάξη του είδους του, γίνεται κάπως βίαιο και χοντρά.

Μά μ' όλα τα ψεγάδια της ή "Δημοπρασία", είναι ένα έργο συμπαθητικό που δεν προσβάλλει το συγγραφέα της μά που τον δείχνει σαν γνώστη πολλών μουσικων της Θεατρικής Τέχνης. Μέσα στον δικό μας τόπο τα θεατρικά έργα είναι άγνωστο φρούτο, κι ή "Δημοπρασία", σα μία πρωτοβουλία μπορεϊ να τιμᾶ τον δημιουργό της. Ο κ. Άνθιας με μία συστηματοποιημένη προσπάθεια θά μπορούσε να δημιουργήσει άνωτερα έργα, θά και στην Κύπρο με την έλλειψη του θεάτρου ή όρεξη και το κέφι χάνονται.

Ο κ. Άνθιας είναι δάσκαλος. Έκατοε στη

σχολική έδρα, πήρε στο χέρι το δασκαλιτικό ραβδί, γνώρισε τις άδυναμίες και δυνατότητες του παιδιού, τα όνειρα και τις χαρές του, αγάπησε το παιδί. Στη δημοσιογραφική του ζωή έγραψε πολλές φορές για το παιδί και έδειξε την αγάπη του και το ενδιαφέρο του γιαυτό. Ίσως ή αγάπη του για το παιδί να τον ώθησε να γράψει το τρίπρακτο παιδικό δράμα "Ο Γιόκας μας... Είναι αλήθεια πως στον έξω κόσμο το σχολείο δίνει πολλές άπολάψεις στο παιδί που στο Κυπριακό σχολείο είναι άγνωστες. Το παιδικό θέατρο είναι μία από τις σπουδαιότερες άπολάψεις του παιδιού. Στην Ελλάδα το παιδικό θέατρο σημείωσε σημαντική εξέλιξη. Διάφοροι συγγραφείς έξυπνερτώντας τον μικρόκοσμο κατόγιναν συστηματικά με το παιδικό θέατρο και έγραψαν παιδικά δράματα. Είναι παραδεχτό και φανερό πως ένα παιδικό δράμα χρειάζεται κόπο πολλύ και προϋποθέτει το δημιουργό του βαθύ γνώστη της παιδικής ψυχής. Το παιδί δεν άποτελει μικρόν άνθρωπο. Είναι ένα όντο άλλοιότικο, ιδιόρρυθμο έξχωριστό, που για να το αισθανθεί κανένας πρέπει να ζήσει χρόνια μαζί του, να γνωρίσει την ψυχολογία και ψυχοσύνθεσή του, και πρᾶ πάντων να το αγαπήσει. Στο Κυπριακό σχολείο κίνηση για παιδικό θέατρο δεν υπάρχει. Ο Κύπριος δάσκαλος έχτός του ότι είναι παραφορτωμένος με ένα σωρό μαθημάτων και γραφικής δουλειάς, δεν έχει ούτε τα μέσα για να δώσει στα παιδιά την χαρά του παιδικού θεάτρου. Θυμάμαι όταν πρό δυο χρόνια τα σχολεία Βαρσοιού με πρωτοβουλία της κ. Π. Ίωάννου κατόγιναν με το παιδικό θέατρο, φέρανε θαυμάσια άποτελέσματα. Η έπίσκεψη της μάστια στη Λευκοσία χαιρετίστηκε με μεγάλο ένθουσιασμό. Μά μία πρωτοβουλία σ' ένα-δυο σχολεία του νησιού είναι σταγόνα στον ώκεανό.

Ο κ. Άνθιας με το "Γιόκα μας" δίνει το πρώτο παιδικό δράμα που γράφεται στην Κύπρο. Η υπόθεση του είναι παρμένη από την πραγματικότητα του χωριανού παιδιού της Κύπρου. Το έργο θέλει να άποδείξει πως τα παιδιά πρέπει να μένουν στο περιβάλλο του χωριού τους και να μη όνειρεούνται τη ζωή της πολιτείας που μόνο βάσανα και κακομοιριά τους φορτώνει. Μας παρουσιάζει στο έργο του ένα παιδί του χωριού που γίνεται ύπρηγτης σε ένα πλουσιόπιτο της πολιτείας με τον σκοπό να παρακολουθεί και το άνωτερο σχολείο. Το παιδί βασανίζεται πολύ στο σπίτι και στα τελευταία γυρνεί στο χωριό του. "Αν πάρουμε τη κοινωνική πλευρά τοθ θέματος πρέπει να παραδεχτούμε πως ο κ. Άνθιας κάνει το λάθος να φέρνει το χωριό-τόπαιο πίσω στο χωριό του, σε ένα περιβάλλο φτώχιας κι άθλιότητας. Δηλαδή ή αγάπη του για το Κυπριόπαιδο οδαιοστικά φαίνεται πολύ μικρή άφού μ' ένα έργο προσπαθει να κρατήσει το Κυπριόπουλλο στο χωριό του, το

όποιο δὲν κρατᾷ καμιά εὐτυχία γιατὸ τὸ παιδί, καμιά χαρὰ κι ἀπόλαυση. Γιατὶ σήμερα ἡ πραγματικότητα τοῦ Κυπριακοῦ χωριοῦ εἶναι τόσο ζοφερή. Τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου εἶναι τόσο ὑπερβολικοὶ καὶ λιγάκι ἀψυχολόγητοι. Μέσα σὲ μιὰ μικροαστική οἰκογένεια ὅπως τῆς κυρᾶς Φούλας, δὲ μποροῦν νὰ ὑπάρξουν τόσες ἀνομοιότητες χαρακτήρων σὰν τὸν Ναπολέοντα, τὴ Κατινίτσα, τὸν Φάνο καὶ τὴ Φιφή. Ὁ Ναπολέοντας εἶναι πολὺ ἐξεζητημένος τύπος κι οἱ μικροσκοινιδες ποὺ δημιουργεῖ εἰς βάρος τοῦ Βαγγέλη εἶναι λιγάκι ἀψυχολόγητες. Ἡ Φούλα ἐπίσης δὲ στέκει καὶ τόσο καλά στὸ ἐπίπεδο τῆς. Ὁ Ἀνθίας στὴν προσπάθεια του νὰ ζωντανέψει τὸ σκοπὸ τοῦ ἔργου του δημιουργεῖ τοὺς τύπους του ὑπερβολικοὺς καὶ ἐξεζητημένους. Ὁ διάλογος εἶναι ψηλότερος, δὲ μυρίζει παιδικός. Αὐτὰ εἶναι τὰ βασικά ψεγάδια τοῦ ἔργου. Μὰ στὸ “Γιόκα μας” ὑπάρχουν κι ἀρκετὰ προτερήματα. Ὑπάρχει μιὰ ζωηράδα, μιὰ δροσιά “Ἄν ὁ κ. Ἀνθίας συνήθιζε νὰ μὴ πολυδιορθώνει καὶ νὰ παιδεύει τὴ δουλειὰ του θὰ μποροῦσε νὰ δινε ἕνα “Γιόκα μας” πολὺ καλύτερο. Τὸ ἔργο ἔχασε μὲ τὸ ὅτι ὁ συγγραφέας ἐδημιούργησε τύπους ὑπερβολικοὺς. Μὰ ἀπ’ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Ἀνθίας εἶναι ἄξιος ἐπαίνων ἀφοῦ μέσα στὴν πολὺπλοκὴ δουλειὰ του, διαθέτει καὶ καιρὸ γιὰ νὰ κάνει δημιουργίες ποὺ θὰ μποροῦν νὰ παραδειγματίσουν πολλοὺς ἄλλους καὶ νὰ δημιουργηθεῖ κάτι καλύτερο στὸν τόπο μας.

ΠΑΝΟΣ ΤΑΛΙΑΔΩΡΟΣ

Λουκῆ Ἀκρίτα: «Ὁ Κάμπος», μυθιστόρημα. Ἀθήνα «Πυρσός» 1936
δρχ. 50.

Τὸ μυθιστόρημα, ἐπειδὴ ἀντιπροσωπεύει τὴ συνισταμένη τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ἐποχῆς στὸ πεδίο τοῦ λόγου, χρειάζεται ἐξελιγμένη πνευματικὴ ζωὴ γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ, προπαίδεια δηλαδὴ πνευματικῆ ἄνωγερη καὶ καλλιεργημένο περιβάλλο. Γιατὶ ἀπ’ αὐτὸ, σὰν ἀπὸ χώνευτῆρι, περνοῦν τ’ ἀδρά γεγονότα τῆς σύγχρονης ζωῆς μὲ τίς χαρακτηριστικὲς τοὺς λεπτομέρειες, ὁ ἄνθρωπος σὰν τύπος ἀντιπροσωπευτικὸς τῆς ὁλότητος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι “τύποι”, ποὺ ξεχωρίζουν, οἱ κοινωνικοί, οἰκονομικοὶ καὶ πνευματικοὶ ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ κάθε λογῆς ἀνθρώπινα αἰσθημάτων μὲ περισσότερη ἢ λιγώτερη ἔνταση κ’ ἔχταση. Ἡ δική μας ἡ ἐποχὴ φαίνεται πὼς ἔχει τίς προϋποθέσεις γιὰ νὰ γεννηθεῖ κι ἀναπτυχθεῖ τὸ μυθιστόρημα. Ἡ γενιὰ ἡ τωρινὴ μέστωσε μέσα στὸ ἀπροσδιόριστο χάος ποὺ ἄφησε πίσω του ὁ πόλεμος, καὶ προσπαθεῖ νὰ βρεῖ μιὰ διέξοδο, ἕνα δρόμο ποὺ νὰ τὴν ὀδη-

γήσει σ’ ἕνα τέρμα γαληνεμένο. Κ’ ἐπειδὴ μεταπολεμικὰ ὀρθώθηκαν ἕνα σωρὸ προβλήματα ποὺ ἀπαιτοῦνε μιὰ λύση, τὸ μεγάλο ναι ἢ τὸ μεγάλο ὄχι, κεντρίζονται δημιουργικὰ ὅσοι ἔχουνε πραγματικὸ τάλεντο. Κ’ ἔτσι ἡ τάση τῶν νέων λογοτεχνῶν πρὸς τὸ μυθιστόρημα προέρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ διάθεσή τους ν’ ἀπλωθοῦν γιὰ νὰ συζητήσουν τὰ προβλήματα ποὺ ἐνδιαφέρουν τὴν ἐποχὴ μας, παρουσιάζοντας μεγάλια κομᾶτια ὀλοκληρωμένης ζωῆς κι ὄχι βιαστικὰ σκίτσα τῆς.

Τὸ σύγχρονο νεοελληνικὸ μυθιστόρημα περιστρέφεται προπαντὼν μέσα στὴν ἀστική κοινωνία, καὶ εἰδικώτερα μέσα στὴν πόλη. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ ζοῦν, κινοῦνται, δροῦν μέσα στὴν πόλη. Τὸ χωριό κ’ οἱ ἄνθρωποι τοῦ, ἀφοῦ στάθηκαν γιὰ τὴν πεζογραφία μας πηγὴ πολὺτιμη γιὰ μερικὲς ἀπὸ τίς καλύτερες νεοελληνικὲς ἠθογραφίες, παραμελήθηκαν ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς λογοτέχνες, ποὺ στρέψανε περισσότερο τὴν προσοχή τους στὸ δημιούργουμένο ἀστικὸ βίο.

Ἐμυθιστοριογράφος ὁμως κ. Λουκῆς Ἀκρίτας μᾶς φέρνει ἐναντὶ στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ χωριοῦ μὲ μιὰ πλατιά συνθετικὴν εἰκόνα τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς στὸ μυθιστόρημά του “Ὁ Κάμπος”. Κι αὐτὸ ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴ σύγχρονη νεοελληνικὴ παραγωγὴ, γιὰτὶ μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴ μούχλα τῆς πόλης μὲ τὴν ὑπόψη καὶ γοργοκίνητη ζωὴ τῆς καὶ μᾶς φέρνει στὴν ἄπλα καὶ στὴ ζωντανία τῶν χωραφιδῶν, μὲ τίς χαρὲς καὶ τίς λύπες τους, τοὺς καημοὺς καὶ τίς λαχτάρους τους. “Ἐνας δροσερὸς ἀέρας ὕγεια καὶ δύναμης πνέει, μιὰ γερὴ κ’ εὐρωστὴ ἀντίληψη διαφαίνεται. Φυσικώτερος ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ, μὲ τὰ ἐνστικχα του λιγώτερο ραφιναρισμένα, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ σκληράδα τοῦ πρωτόγονου, δὲν παίζει ρόλο αὐτοθέλτο, ἀλλὰ πιέζεται περισσότερο ἀπὸ τὴ γύρω του κατάσταση, σκλάβος τῶν παραγόντων τῆς. Κ’ οἱ δυὸ τρεῖς μορφές ποὺ ξεχωρίζουν στὸ μυθιστόρημα τοῦ κ. Ἀκρίτα σὰν προσωπικότητες δυναμικὲς, γιὰτὶ γεμίζουν μὲ τὴν ἀτομικὴ τους δράση τίς σκηνές τοῦ ἔργου, δὲν ἔχουν τὴν αὐθυπαρέια τοῦ βουλευτικοῦ ἥρωα ἀλλὰ εἶναι δημιουργήματα *a posteriori* τῶν *a priori* παραγόντων. Καθένας στὴ θέσι τῆς δικῆς τους—μὲ τὸν ἴδιο ψυχικὸ καὶ ὀλικὸ κόσμο—ἔτσι θὰ ζοῦσε, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ φερνόταν. Ὁ Βασίλης π.χ. ἀρχίζει μὲ μιὰν ἀσυμφωνία πρὸς τοὺς δύο μεγαλοχτηματίες, τὸν πατέρα καὶ τὸ θεῖο του, μὰ πελὺ γρήγορα συμμορφώνεται κι αὐτός: σκέφτεται, συμπεριφέρεται, αισθάνεται, κινεῖται, δρᾷ, ζεῖ ὅπως ἀκριβῶς καὶ κείνοι. Γιατὶ οἱ ἴδιες αἰτίες φέρνουν στὰ ἴδια ἀποτελέσματα.

Κι αὐτὸ εἶναι τὸ δεύτερο προτέρημα τοῦ κ. Ἀκρίτα, γιὰτὶ δείχνει πὼς σωστὰ παρατήρησε καὶ μελέτησε τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων του. Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὰ πρόσωπά του εἶναι κάπως σχηματοποιημένα. Μέσα στὴ σύγχρονη

κυπριακή πραγματικότητα (γιατί τό ἔργο «ὀπόμεται» στήν Κύπρο) μπορεί νά μή παρουσιάζονται τόσο ξεκαθαρισμένες οἱ ταξικές διαφορές, νά μή εἶναι τόνον ὠμῆ κι ἀπροκάλυπτη ἡ ἀδιαντροπιά, νά μή προχωράει τόσο βαθιά ἡ συνείδηση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ μεγαλοχτηματίου, ἀπόλυτου ἀρχοντα τοῦ χωριοῦ. Μά τοῦτο δέ σημαίνει πὼς εἶναι μακριά ἀπό τῆ ζωῆ οἱ ἀνθρώποι τοῦ κ. Ἀκριτά. Ἄν δέν ξεχωρίζουν τόσο παλὺ ἐδῶ, ξεχωρίζουν ἄλλοῦ, κι ἂν ὄχι σήμερα, σίγουρα ὅμως αὐριο. Κι ἄλλοτε μοῦ δόθηκε ἀφορμὴ νά πῶ ὅτι ἄλλοι ἀρμοδιώτεροί μου διακηρύξαν, καί τό ἐπαναλαβαίνω καί τώρα: ἡ οὐσία ἐνός ἔργου δέ στέκεται πάντα μέσα στήν τέχνη, ἂν εἶναι μόνο ἀπλῆ φωτογράφηση τῆς ζωῆς, μά χρειάζεται προώθησή της, προέχτασή της, ὀλοκλήρωση τῶν ἀσημάτιστων στήν τρέχουσα ἐμφάνισή τους τῶπων. Ἔτσι καί στόν «Κάμπο» ὁ Ροῖδός, ὁ Λεούσης, ὁ Χριστοφῆς, ἡ Ἀναστασία, ὁ Βασίλης, ὁ Ἀλέξης εἶναι φυσικοί, σωστοί ἄνθρωποι, πού μπορεί νά μή τοὺς βρίσκουμε ὀλόβολουσ στή ζωῆ, μά πού ἐπροσωποῦν ἄρτια μία σειρά συγγενικῶν τῶπων. Κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ ὑπερβολικὴ, ἡ ὑπερτροφικὴ γιὰ ἓνα χωριάτη φιλοσοφία τοῦ σεμνοῦ καί μετριόφρονος Βαλέτα, εἶναι ἡ ὀλοκλήρωση τῆς λαϊκῆς θυμοσοφίας, ἀλλά μεσ' ἀπὸ τό πρίσμα μίας ρομαντικῆς, λείφτερης σκέψης.

Κάτι ἄλλο πρέπει νά τονιστεῖ: ἡ σύνθεσις τοῦ «Κάμπο», ἔχει στιβαρὴ ἀρχιτεχτονικὴ, περπατάει πάνω σὲ προκαθορισμένο ἀχέδιο τὸ ἔργο αὐτό. Μοιάζει μὲ ζωντανό ὄργανισμὸ πού ξετυλίγεται φυσικά, μὲ γερό, σφιχτοδεμένο κορμὶ, πού σοῦ γιμνάζει τὸ μάτι μὲ τὸ ἀσθημα τῆς ὑγείας, τῆς δύναμης καί τῆς ἀριτιότητος. Στὸ πεδίο αὐτὸ ἔκανε μεγάλη πρόοδο ὁ κ. Ἀκριτάς. Στὸ πρῶτο τοῦ ἔργο «Νέος μὲ καλὰς σουτάσεις...», δείχτηκε βέβαια ἓνας καλὸς ἀφηγητῆς, πού ἐνίωσε κατάβαθα τὸν ἀνθρώπινο πόνον, μά εὐκόλα ἐπέσε σὲ μερικά τεχνικά ξεγλιστρήματα, ἀναπόφευχτα στήν αὐτοβιογραφικὴ μορφή πού ἔδωσε στὸ ἔργο τοῦ ἐκεῖνο. Ἀλλὰ στόν «Κάμπο», δέ βρίσκεται τίποτε τὸ ἀχρηστο, δέν ἀφήνεται σκοτεινὸ κανένα σημεῖο ἀξιολογοῦ. Ἡ παρεμβολὴ τοῦ παραμυθιοῦ τῆς Εἰρήνης καί τῶν χειρογράφων τὸ Ἀλέξῃ εἶναι καλοταίριασμένα εὐρήματα πού δίνουν ἓνα παλμὸ καί χρῶμα ἰδιαιτέρο στή διήγησι.

Ἡ ὀμορφία τῆς γλώσσας τοῦ καί τὸ παραστατικὸ τοῦ ὕφους, πού εἶναι ὕφος προσωπικὸ τοῦ κ. Ἀκριτά, θέλγουν. Πολὺ θὰ εἶχαν νά ὀφελῆθουν ἀπὸ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσας τοῦ καί νέοι καί κάπως παλαιότεροι, πού τὴν κακομεταχειρίζονται τῆ δημοτικῆ καί τὴν ἀναστατώνουν.

Μά θὰ πρέπει ἐπίσης νά προσεχτεῖ ἡ ἐσωτερικὴ ποίησις τοῦ ἔργου. Δέν εἶναι μονάχα γιὰ τὴν ἡ δρᾶσι πλέκεται στήν ἀπλα καί στήν ἀνοιχτοσύνη τοῦ κάμπο, στήν εἰδυλλιακὴ

ἀτμόσφαιρα τοῦ χωριοῦ, μά πρὸ πάντων εἶναι ἡ βαθιὰ, ἀληθινὴ κ' ἔντονη ἀγάπη στόν ἀνθρώπο.

Ἡ κυρίαρχη μορφή πού παίρνει ὁ κάμπος μὲ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ καί μὲ τὴν καταθλιπτικὴ του παντοδυναμία, ἔχει κάτι ἀπὸ τὴ μεγαλοπρέπεια τῶν ἐπῶν. Τὰ βασικά τοῦ προβλήματος, ἡ βλάστησή του, ἡ ἀγωνία κ' ἡ ἀβεβαιότητα τῆς παραγωγῆς, οἱ ἀνθρώποι τοῦ, ὁ ἄγριος σεξουαλισμὸς τῶν, οἱ μικρότητες καί ἡ τρυφεράδα τῆς ψυχῆς τῶν, παρελαύνουν σ' ἓνα ὄργανικὸ σύνολο (δεμένα, μὲ τὴν ἀπλότητα καί τὴν φυσικότητα δλων τῶν μεγάλων πραγμάτων).

Μὲ τὸν «Κάμπο» ὁ κ. Λουκῆς Ἀκριτάς ἔφτασε σὲ μὴν ὀριμότητα, πού ἐπιτρέπει κάθε ἡ ἀσιδοθεῖ πρόβλεψη γιὰ μὴ περισσότερο κάρποφορὰ ἐξέλιξι. Ἀπὸ τοὺς Κύπριους πεζογράφους τῆς γενιάς τοῦ σίγουρα πὼς εἶναι ὁ καλύτερος καί κείνος πού δίνει τίς δυνατότερες ἐλπίδες. Ἀλλὰ καί μέσα στήν πανελληνία σύγχρονῃ πεζογραφίᾳ κατάχτησε μὴν ἀπὸ τίς καλύτερες θέσεις ὁ κ. Ἀκριτάς.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΗΣ

Ἀθηνᾶς Ταρσοῦλη: «Μαργαρίτα Ἀλμπανᾶ Μηνιάτη». Ἡ Ζωὴ της καί τὸ ἔργο της.—Ἐκδοσις Πυρσοῦ. Ἀθήνα 1935.—Σελίδες 221.—Δρχ 80.

Ἔπρεπε νά βρεθεῖ μὴ Ἑλληνίδα συγγραφεῖς, μὲ ἀληθινὴ καί βαθειὰ ἀγάπη γιὰ κάθε ὄραιο καί μεγάλο ἰδανικὸ, γιὰ νά μπορέσει νά μᾶς φέρει, ἐμᾶς τοὺς πεζοὺς ἀνθρώπους τοῦ 1936 πρὸς τὴς μεγάλες, τὴς φωτεινῆς διάνοιες τῶν Ἑλληνίδων τοῦ 19ου αἰῶνα.

Ἔπρεπε νά βρεθῆ μὴ γυναίκα σάν κι' αὐτὴς μ' εὐγενικὴ καί λεπτὴ αἴσθησι—πού τόσο πλοῦσια μόνον οἱ γυναῖκες ξέρουν νά δίνουν—μὲ πλατεῖα σκέψη, ἀλλὰ καί μεθοδικότητα, μὴ γυναίκα πού νά ζεῖ στὰ ἴδια ψηλά καί ἀνώτερα πνευματικὰ ἐπίπεδα μ' ἐκείνης πού τῆ ζωῆ τους καί τὸ ἔργο τους θὰ περιγράψῃ μὴ γυναίκα μὲ μεστωμένο τὸ καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριο σὲ σημεῖο τέτοιο, πού νά ξεπερνᾷ ὄλες τὴς ἀνθρώπινες μικρότητες καί κακίες, μὴ γυναίκα τέλος ἰδεαλιστικὴ—σ' ὄλο τὸ πλάτος καί τὸ νόημα πού κλείν' ἡ λέξι—γιὰ νά μπορέσει πραγματικὰ νά φέρει κοντὰ μᾶς τὴς μεγάλες αὐτὴς γυναικειῆς διάνοιες.

Καί ἡ ζωγράφος Ἑλένη Ἀλταμούρα μὲ τὴ δραματικώτατη ζωῆ καί ἡ Μαργαρίτα Ἀλμπανᾶ—Μηνιάτη μὲ τὴ βαθειὰ σκέψη καί τὸν μεγάλον ἔρωτα, βρῆκαν στὸ πρόσωπο τῆς Κυρίας Ἀθηνᾶς Ταρσοῦλης τὴν πειρὸ τέλεια, τὴν πειρὸ σοφῆ βιογράφου τους.

Ἡ Κα Ταρσοῦλη μᾶς ἔδωσε στὰ 1934 τῆ ζωῆ καί τὸ ἔργο τῆς Ἑλένης Ἀλταμούρα βα-

4
 0
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

σισμένη σε σοβαρές πηγές με στοιχεία πολλά και ανέκδοτα και μās περιέγραψε ζωντανά τη δραματική, την περιπετειώδη ζωή της. Μās δίνει φέτος τη ζωή και τη δράση της Μαργαρίτας 'Αλμπάνα Μηλιάτη.

***

Θέλω να δώσω για κείνους που δεν τὸ διάβασαν, μιὰ σύντομη ἀνάλυση ἐδώ, τοῦ βιβλίου (ἂν μπορεῖ ποτέσ σε τόσο λίγο χωρο να δώσω μιὰ τόσο πλούσια ζωή).

'Η κα Ταρσοῦλη χωρίζει τὸ βιβλίο της σε τρία μέρη. Στὸ πρῶτο: «'Η Μαργαρίτα Κόρη—Γυναίκα—Μητέρα», μās περιγράφει τὴν καταγωγή της Κερκυραϊκῆς οἰκογένειας 'Αλβάνα (γιατὶ τάχα ὄχι 'Αλμπάνα ἀφοῦ ἔτσι προφέρεται), τὴν δημόσια καὶ διοικητικὴ δράση τοῦ Σέρ Φρειντερικ "Ανταμ, τοῦ "Αγγλοῦ 'Αρμοστή τῶν 'Ιονίων Νήσων, ποῦ παντρεύτηκε τὴ θεία τῆς Μαργαρίτας καὶ ποῦ τοὺς ἐμελλε ἀργότερα ποῦ τὴν υἱοθέτησε, να παίξει σπουδαῖο ρόλο στὴν παιδικὴ της ζωὴ καὶ στὴν μόρφωσή της. 'Ο Σέρ Φρειντερικ μεταίθεται ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στο Μαντράς, ὡς διοικητῆς τῶν 'Ανατολ. 'Ινδιῶν. Μās μιλά γιατὴ τὴ ζωὴ τῶν 'Ινδιῶν, γιὰ τὸ ζῦπνημα της πρώτης ἀγνῆς ἀγάπης της Μαργαρίτας πρὸς τὸν Μπέντζα, τὸ γιατρό τοῦ θετοῦ της πατέρα. Μαζί διαβάζουν τοὺς Κλασσικοὺς 'Ελληνες, τὸν Δάντη, τὸν Τάσο ἔπειτα τὸν Μπάυρον καὶ τὸν Σαίξπηρ, Βυθίζονται στὴ μελέτη της Μαχα-Μπαράτα καὶ στὴ Βουδικὴ φιλοσοφία. 'Η δὶσα της γιὰ κάθε γνώση καινούρια ποῦ θὰ πλουτίσει τὴ σκέψη της καὶ τὴν κάνει να μελετήσει ἀκόμα ὡς καὶ φυσικὴ καὶ χημεία.

'Η οἰκογένεια φεύγει γιὰ τὴν 'Ιταλία. «Στὴ Ρώμη ἡ ὁμορφιά της ὄλο κ' ἀνθίζει περισσότερο». 'Ο "Αγγλος γλύπτης Cypson κάνει τὴν προτομὴ της με ἡπειρωτικὴ φορεσιά, ποῦ βρίσκεται σήμερα στὸ Βρετανικὸ Μουσείο. 'Η Μαργαρίτα γίνεται παντοῦ στὰ σαλόνια περιζήτητη κ' εἶναι τριγυρισμένη ἀπὸ σοφοὺς, καλλιτέχνες καὶ ποιητές. Μιλᾶ σὰ μητρικῆς της γλώσσας τὰ γαλλικά, ἀγγλικά, ἰταλικά καὶ γερμανικά. Εἶναι μόλις 22 χρόνων γεμάτη ὁμορφιά. 'Εξέχοντες Ρωμᾶιοι ζητοῦν τὸ χέρι της. 'Εκείνη προτιμᾶ να διαβάζει τὸ ζωϊκὸ μαγνητισμὸ καὶ τὴν ὁμοιοπαθητικὴ τοῦ Χάιμμαν.

'Η κ. Ταρσοῦλη δημοσιεύει πλῆθος ἀνέκδοτες ἐπιστολῆς της Μαργαρίτας πρὸς τὴν μητέρα της καὶ τὸν ἀδελφὸ της στὴν Κέρκυρα ποῦ δείχνουνε τὴν ἀγάπη της γιὰ τοὺς δικούς της καὶ γενικά γιὰ τὴν 'Ελλάδα. Στὴ Ρώμη γνωρίζεται με τὸν Γεώργιο Μηλιάτη, νέο σπουδαστὴ τῆς ζωγραφικῆς ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά. 'Η φιλία ποῦ τοὺς ἔνωσε δὲν ὄργησε να γυρίσει σε μιὰ μεγάλῃ ἀγάπη καὶ στὰ 1844 παντρεύονται, παρὰ τῆς ἀντιρροῆσε τῶν "Ανταμ, καὶ ταξιδεύουν σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη. Μὰ ὁ γά-

μος αὐτός, ἂν καὶ σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ τοὺς κρατᾶ ἐνωμένους, δὲ στάθηκε ἰδανικός. 'Ο Μηλιάτης δὲν ἔχει τὴν ἐκλεπτισμένη σκέψη τῆς 'Αλμπάνας κὶ οὔτε μποροῦσε ποτέσ να φτάσει τὸ σπάνιο αὐτὸ φαινόμενο τῆς μεγαλοφυΐας της. Σὲ μιὰ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ της πρὸς τὸν ἀδελφὸ της τὸ λέει φανερά καὶ ἡ ἴδια.

'Απὸ τὸ γάμο αὐτὸ γεννήθηκαν τρία παιδιά. ('Η μιὰ κόρη, ἡ 'Ασπασία, ζῆ ἀκόμα ἀνύπαντρη καὶ ἐντελῶς τυφλῆ, γρηὰ 90 χρόνων). Σὲ ἡλικία 5 χρόνων πέθανε ἡ ἄλλη της κόρη, ἡ 'Ελένη, ἕνα προφητικὸ σχεδὸ παιδί με πρόωρη σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη.

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ μεγαλύτερο καὶ ὠραιότερο εἶναι: «'Η Μαργαρίτα Μοῦσα καὶ 'Εμπνεύστρια». 'Η οἰκογένεια Μηλιάτη στὰ 1846 κατοικοῦν στὴ Φλωρεντία καὶ ἡ Μαργαρίτα μέσα στὸ μεγάλο ἐκείνο νὰ τῆς Τέχνης προσπαθεῖ να ξεχνᾷ τὸν πόνο της ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ παιδιοῦ της μελετώντας τὰ ἔργα τῶν Ραφαέλλο, Μαντένια, Μπιοτισελλί νὰ Ριντζι. Γιὰ πολλῆς ὥρες μελετᾷ τους πίνακες τοῦ Κορρέτζιο. 'Αργότερα τὸ σπουδαιότερο της βιβλίο τὸ ἔγραψε γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴ ζωὴ τοῦ Κορρέτζιο.

Τὴν τραβᾷ ἔπειτα ἡ πολιτικὴ. Γράφει ἄρθρα σε περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες, γίνεται ἀνταποκρίτρια της «Daily News» τοῦ Λονδίνου. 'Η 'Ιταλία βρίσκει ὅτῃ Μαργαρίτα τὸν πιὸ θερμὸ ὑπερασπιστὴ τῶν πατριωτικῶν της ἰδανικῶν.

Στὰ 1859 δημοσιεύει στὴν ἐπιθεώρηση της Φλωρεντίας τὴν κριτικὴ της γιὰ τὸν Μπάυρον καὶ Σέλλεϋ. 'Η φήμη της σοφῆς καὶ ὠραίας 'Ελληνίδας, ἔκανε πῶς να ζητοῦν τὴν γνωριμία της. Τὸ σαλόνι της στὴ Βία Καβούρ εἶναι ἔξακουστὸ καὶ μαζεύονται ἐκεῖ τὰ πιὸ ἐξέχοντα πνεύματα τῆς ἐποχῆς. 'Εκεῖ ἀπαγγέλλει τὰ συνέττα του ὁ Longfellow, ὁ Μπράουνινγκ, ὁ Ροσσίνι, ὁ 'Ιούλιο Τυπάλδος, ἡ Γεωργία 'Ελλιοτ, ἡ 'Ελιζαμπετ Μπάρετ-Μπράουνινγκ καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποῦ ἕνα πρὸς ἕνα μās τοὺς περιγράφει ἡ κ. Ταρσοῦλη. "Ολοι ζητοῦν τὴν κρίση της γιὰ τὰ ἔργα τους: εἰς ὅλους ἔχει κατὶ να ὑποδείξει καὶ να διδάξει. "Ολους τοὺς ἐμπνέει.

Στρέφεται ἀκόμα καὶ στὰ πνευματικὰ καὶ τὰ ψυχικά φαινόμενα. 'Η Μεταφυσικὴ τὴν τραβᾷ. 'Εχει ἀκλόνητη πεποίθηση στὴν ἀθανασία της ψυχῆς.

'Η Μαργαρίτα ἐξασκεῖ τρομακτικὴ ἐπίδραση στὸ πνεῦμα τοῦ Πασκουάλε Βίλλαρι. 'Ανασκευάζει καὶ συμπληρώνει ὀλόκληρα κεφάλαια ἀπὸ τὸ ἔργο ποῦ αὐτὸς εἰτοιμάζει, τὸν «Σαβοναρόλο». "Οταν ἐκδίδεται ἡ ἐπιτυχία εἶναι κολοσσιαία.

'Η γνωριμία της Μαργαρίτας με τὸν 'Εντουάρτ Συρέ ἔδωσε σ' αὐτὴν τὸν ἀπέραντο ἔρωτα καὶ στὸν Συρέ, ἐξὸν ἀπὸ τὸν ἔρωτα, ἔ-

σωσε την έμπνευστρια Μοῦσα γιά τὰ μεγάλα του έργα.

Τ' άποσπάσματα τών έπιστολών του Συρέ και τής Άλμπάνας πού παραθέτει ή κ. Ταρσοῦλη μάς δείχνουν τήν ένταση τής μεγάλης αύτης άγάπης πού φτάνει κάποτε και στά όρια του πάθους.

Ό Συρέ (άντίθετα πρὸς τόν Βίλλαρνι, πού έπειτ' άπό τήν εύτυχία του, άρνήθηκε τήν έπίδραση τής Μαργαρίτας στο έργο του και φάνηκε ολότελ' άχάριστος σ' αύτήν) δέν παύει άδιάκοπα νά γράφει ότι ή μεγόλη του Μοῦσα, τὸ κίνητρό του και ή έμπνευστρία του ήταν ή μεγάλη Έλληνίδα.

Ό κ. Ταρσοῦλη αναλύει έπειτα όλα τὰ έργα του Συρέ ώραιότατα, δίδοντας και ολόκληρα άποσπάσματα: «Τὸ Μουσικό Δράμα» πού άποθεώνεται ὁ Βάγνερ, «οι Μεγάλοι Μύστες», «οι Έμπνευστριες Γυναίκες», «Τ' όνειρο μιάς ζωής».

Στὸ τρίτο μέρος του βιβλίου: «Ό Μαργαρίτα Συγγραφέυς» ή κ. Ταρσοῦλη, αναλύει (παραθέτονται και πολλές περικοπές) τὰ έργα πού άφησε ή Άλπάνα-Μηλιάτη, άν και όπως λέει ὁ Συρέ, πὸ πολύ ή Μαργαρίτα έπέβαλλε τήν προσωπικότητα της με τὸ λόγο παρά με τήν πένα. Τὸ ὅ,τι τὰ έργα της είναι γραμμένα όλα σέ ξένες γλώσσες ή κ. Ταρσοῦλη τὸ άποδίδει στο ὅτι έξενητεύτηκε άπό πολύ μικρή και ζούσε πάντα σέ ξένο περιβάλλον άν και (όπως λέει ή συγγραφέυς) τὰ έργα της ήταν περιχυμένα άπό έλληνική πνοή. Θά μπορούσα νά προσθέσω και γώ ότι ή γλώσσα πού μιλούσαν τότες στα έφτάνησα εις τούς άριστοκρατικούς κύκλους πού μέσα σ' αύτούς ανατράφηκε ή Μαργαρίτα, ήταν μιά έλληνική γεμάτη άπό ξενικές επιδράσεις (άγγλικές και Ιταλικές τὸ περισσότερο) χωρίς μοιογένεια. Τὰ έλληνικά σχολεία λιγοστά. Τὰ Ιταλικά ήταν ή γλώσσα τής έλληνικής άριστοκρατίας (μη ξεχνούμε δέ και στον άδελφό της ή Μαργαρίτα έγραφε Ιταλικά) Φαίνεται λοιπόν πως και ή Μαργαρίτα δέν ήξερε καλά γραμματικά κ ως τὰ έλληνικά.

Τὰ έργα τής Μαργαρίτας είναι: Βύρωνας και Σέλλεϋ (γραμμένο Ιταλικά 1860), «Ό Δάντης και οί καιροί του (στην άγγλική 1865), «Τὸ Θεάτρο του Μπαύρους και ή Μουσική αναμόρφωση του Ριχάρδου Βάγνερ» (στη Γαλλική 1872), «Ό γυναίκα και ή άποστολή της (στη γαλλική 1874), «Τὰ Ιστορικά σχεδιαγράφηματα του παρελθόντος τής Ιταλίας άπό τήν πώση τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ως τήν πρώτη Αναγέννηση των γραμμάτων και τεχνών» (στην άγγλική 1876), «Ό Κορρέτζιο ή ζωή του και τὸ έργο του» (τὸ άριστούργημά της γραμμένο γαλλικά 1881), ή Κατερίνα τής Σιέννας» (1886 γαλλικό).

Ό Μαργαρίτα Άλπάνα-Μηλιάτη πέθανε

στα 1887. Ό Συρέ τὸ 1929 δηλαδή 42 χρ νια μετὰ τὸ θάνατο τής άγαπημένης του.

Ό κ. Ταρσοῦλη έχει τὸ χάρισμα νά κρατᾶ άδιάκοπα τὸ ένδιαφέρον. Ό διηγησή της είναι εύχαιστη, ξεκουραστική. Είναι φανερό πως έσκυψε με άληθινή άγάπη στην Έρωτά της, έζησε νοερά τή μεγάλη της ζωή, ένοιωσε τόν πόνο της, έλάτρεψε τόν έρωτά της, άντλησε άπό τή μεγάλη της διάνοια. Ό άγάπη τής Μαργαρίτας στη μουσική και τή ζωγραφική βρήκαν στη ψυχή τής κ. Ταρσοῦλη τήν ευγενικότερη ιδεατή άπήχηση, άφο και ή ίδια είναι μουσικός και ζωγράφος.

Ό γλώσσα της άν δέν είναι ή ὀρθόδοξη δημοτική όπως θά τήν ήθελε ὁ μακαρίτης Φιλίντας, είναι άπλη και άρμονική.

Ό Βιβλιοκρισία της είναι πλουσιότατη, σημειο τής μεγάλης εργατικότητας.

Οί άνέκδοτες πηγές πού μέσα σ' αυτές έψαξε ή κ. Ταρσοῦλη γιά νά ζωντανέψει τήν Άλπάνα δείχνουν με πόση μεθοδικότητα και με πόση έπιστημονικότητα δούλεψε.

Τὸ βιβλίο (έπιμελέστατη έκδοση) περιέχει πολλές και ώραιές εικόνες—οι περισσότερες άνέκδοτες—και σχέδια άπό παλιές μινιατούρες.

T. M. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗΣ

Thassilo von Scheffer: Die Kyprien ein hellenisches Epos in zwölf Gesängen. München MCM XXXIV S. XIII—258.

Ό συγγραφέας του γνωστός άπό άριστοτεχνικές μεταφράσεις αρχαίων ποιητών και πολυάριθμες μελέτες πάνω στον αρχαίο πολιτισμό προσπάθησε στο έργο αυτό νά ξαναδημιουργήσει σέ δώδεκα τραγούδια τὸ αρχαίο έπος «Κύπρια έπη» πού έκτός άπό έλάχιστους στίχους χάθηκε ήδη στους χρόνους πρὸ Χριστού. Τὸ όνομα του ποιήματος ήθελε νά τὸ σχετίσουν με τόν Κύπριο ποιητή Στασίνο πού ήταν κατά τὸ μύθο γαμβρός του Όμήρου και πήρε άπό τόν πενθερό του γιά προίκα τὸ ποιήμα. Άπ' άλλους άποδιδόταν τὸ ποιήμα σ' αυτό τόν Κύπριο ποιητή Στασίνο, αλλά τὸ ζήτημα του πρώτου του δημιουργοῦ είναι ως σήμερα άμφισβητήσιμο. Τὸ περιεχόμενο του έργου, πού προηγείται τής 'Ιλιάδος του Όμήρου και είναι σαν μιά εισαγωγή στον όλον έπικό κύκλο, άν και γράφτηκε άργότερα άπό τήν 'Ιλιάδα, δίσωσαν μερικοί όπανιγμοί τραγικών και του 'Ηροδότου, άλ-

πρὸ παντός ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπολλοδώ-
 4-τισμέου καὶ ἡ Χρηματομάθεια τοῦ Πρόκλου. Ὁ
 λά γη. δὲν προσπάθησε νὰ ξαναφτιάσει τὸ ἔργο
 τανὰπὸ τὰ ἄποσπάσματα καὶ τὸ περιεχόμενο
 Μαρξὸ σὴθηκε, ὅπως εἶπαμε, ἀλλὰ ἐπεχείρησε
 Μαριά νέα δημουργία, χωρὶς ὁμως ν' ἀντιφά-
 κει πρὸς τὴν παράδοση. Ἐργάστηκε ὄχι σὰν
 νας φιλόλογος ἐπιστήμων. Γιὰ τὸν τρόπον
 τοῦ ἀκολούθησε καὶ τὶς ἀρχὲς πάνω στὶς ὁ-
 1-ποῖες στηρίχθηκε μᾶς μιλά ὁ ἴδιος στὸν πρό-
 2-ῒογό του. Μὲ τὴν ἐπιτυχία τῆς δοκιμῆς αὐτῆς
 βασιλίζει νὰ ἐνθαρρυνθεῖ νὰ συμπληρώσει ὁλό-
 3-(ἄνληρο, τὸ χαμένο ἐπικό κύκλω.

4-σα Τὸ ποίημα ἀρχίζει μὲ μιὰ ἐπίκληση τῆς μου-
 5-ῒας κατὰ τὸν ὀμηρικό τρόπο καὶ διηγεῖται κυ-
 6-τρίως τὰ γεγονότα τῆς ἀρπαγῆς τῆς Ἑλένης
 7-ρη-χι ὅσα προηγήθηκαν τοῦ τραϊκοῦ πολέμου
 8-καὶ τὴν ἀπόβαση τῶν Ἑλλήνων στὴν Τροία.
 9-βῆμας ζωντανεῦει ἔτσι χαμένες σελίδες τῆς ἐλ-
 10-πληνικῆς μυθολογίας καὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς
 11-καὶ δείχνει πόσο ἡ ἀγάπη τοῦ ἑλληνικοῦ κύ-
 12-σμου εἶναι ἡ ἄθροισμα γιὰ τὸν ποιητὴν, γιὰτὶ
 13-ὅπως λέγει ὁ ἴδιος στὸν πρόλόγὸ του «μονά-
 14-χα ὁποῖος πιστεύει στοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ
 15-τοὺς βλέπει σὰν ἀνθρώπους νὰ ὑπάρχουν, ἔ-
 16-πρεπε νὰ τολμήσῃ νὰ μιλήσῃ γι' αὐτοὺς σὰν
 17-ποιητῆς». Καὶ ἔτσι μίλησε ὁ ἴδιος.

Σ.

ΤΥΠΟΣ

Τὸ λογοτεχνικό περιοδικό, τὸ ἐπίσημο ὄρ-
 γαν ο τῶν διανοομένων τῆς β' πρωτεύουσας
 τῆς Ἑλλάδας, «Μακεδονικὲς Ἡμέρες» (Ἔτος
 Δ', Μάρτιος, 1935, σ. 100) γράφει:

«Οἱ Μακεδονικὲς Ἡμέρες» συνι-
 στοῦν ἀκόμη στοὺς ἀναγνώστες τους τὴν πα-
 ρακολούθηση τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ
 Γράμματα» ποὺ μόλο τὸν τοπικὸ χαρακτήρα
 ποὺ θέλει νὰ κρατεῖ, φιλοξενεῖ πάντοτε μιὰν
 ἀξιόλογη πνευματικὴ τροφή καὶ γράφεται
 ἀπὸ λογίους καὶ λογοτέχνες, τῶν ὁποίων τὸ
 ὄνομα ἔχει πρὸ πολλοῦ ξεπεράσει τὶς ἀκτῆς
 τῆς μεγαλονήσου».

Στὸ «Ἐλεῦθερο Βῆμα» τῆς 3 Μαρτ.
 ἄρθρο τοῦ κ. Ροδᾶ «Ὁ Ποιητὴς τῆς Κύπρου,
 ὁ κ. Δ. Λιπέρτης».

Στὴν ἐφημ. «Ἐστία» 21 Ἀπρ. ἀπόδοση
 στὴ δημοτικῆ τοῦ ποιήμ. τοῦ Λιπέρτη «Τὰ
 μαῦρα ἀμμάδικια» ἀπὸ τὸν κ. Ν. Κλ. Λανίτη.

Στὸ περ. «Λόγος», Χρ. Β', Ἀρ. 1, ποίημα
 τοῦ κ. Π. Κριναίου «Σφιγγα χωρὶς Ὀιδίπο-
 1-δα». Ἐπίσης στὸν Ἀρ. 2 δυὸ πρωτοσέλιδα
 τραγουδιὰ τοῦ ἴδιου «Ἡ πομπὴ τῶν Διονυ-
 2-σίων», «Τὸ ἐξπρῆς».

Στὰ «Παοχαλίνα Φύλλα», τοῦ κ.
 Βαϊτάνου δημοσιεύεται ποίημα τοῦ κ. Α. Παυ-
 3-λίδη μὲ τίτλο «Ἀγάθη».

Στὴ Φιλολ. σελίδα τῆς «Καθημερι-

ν ἡ ς., 4 Μᾶη ποίημα τοῦ κ. Πυθαγ. Δρου-
 σιωπῆ μὲ τίτλο «Τὸ τραγοῦδι τῆς Πρωτομα-
 4-γιας», Στὴν ἐκδ., 6 Ἰουλ. ποίημα τοῦ κ. Α.
 Παυλίδη «Χαρά», καὶ μετάφραση τοῦ τραγου-
 5-διοῦ τοῦ Πόε «Τὸ Κοράκι», ἀπὸ τὸν κ. Γιώρ-
 6-γο Φυλακτοῦ. Πρλ. ἐπιστολὴ Α. Σολωμοῦ, 13
 7-Ἰουλ. Ἐπίσης ἡ παλαμικὴ ἐκδοσὴ μας κρίνε-
 8-ται ἀπὸ τὴ σελίδα π λ ἡ ρ η ς ἀπὸ κάθε ἄποψη.

Στὴ «Ν. Ἐστία», τ. 229, σ. 923, ὁ καθηγ.
 9-στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ρώμης τῆς Ἀρχαίας
 10-καὶ Νεώτερης Ἑλλ. Φιλολογίας, κ. Γ. Ζώρας,
 11-σ' ἄρθρο του μὲ τίτλο «Ἐπαρχία καὶ Πνευ-
 12-ματικὴ Ζωή», γράφει: «Καὶ πράγματι, ἂν ἐξαι-
 13-ρέσουμε κάνα-δυὸ περιοδικὰ τῆς Ἀθήνας,
 14-ποια ἄλλη πόλι ἔχει νὰ παρουσιάσει ἕνα πε-
 15-ριοδικό σὰν τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», «Ἀν-
 16-μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψη τὸν καθαρῶς τοπι-
 17-κὸ χαρακτήρα, τὸ χαρακτήρα, δηλ. ποὺ θὰ
 18-εὐχόμεσθε νὰ ἔχουν ὅλα τὰ ἐπαρχιακὰ πε-
 19-ριοδικὰ ἂν θέλουν νὰ ἐνδιαφέρουν, τὸ κυ-
 20-πριακὸ αὐτὸ περιοδικὸ εἶναι τὸ τελειότερο
 21-καὶ βρίσκεται στὴν ἐμπροσθοφυλακῆ. Τὸ πα-
 22-ράδειγμα τοῦ ἄς χρησιμεύσει σ' ὅσους πα-
 23-ραπονοῦνται ἢ δὲν καταλαβαίνουν, τί πρέπει
 24-νὰ ἐπιζητήσουν ἂν θέλουν νὰ ἐπιβληθοῦν καὶ
 25-νὰ ἐνδιαφέρουν».

Στὸ ἴδιο τεῦχος, σ. 957 διαβάζουμε ἐπίσης
 26-τὰ ἐπόμενα σχετικὰ μὲ τὸ παλαμικὸ τεῦχος:
 27-«Ἐνδιαφέροντα τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν πεν-
 28-τηκονταετηρίδα τοῦ Κωστή Παλαμά τεύχη
 29-τῶν «Νέων Γραμμάτων», καὶ τῶν «Κυπριακῶν
 30-Γραμμάτων», ... Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ
 31-τεύχους τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων», πλὴν
 32-τοῦ ἀνεκδότου ποιήματος τοῦ κ. Κωστή Πα-
 33-λαμά «Στὴν ἀθηναία ἐλιά», στίχοι καὶ ἄρ-
 34-θρα τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν Κύπρον καὶ Κυπρί-
 35-ους διανοομένους, εἰς τὸ δεῦτερον μετέται
 36-διὰ τὸ ἔργον τοῦ τιμωμένου καὶ εἰς τὸ τρίτον
 37-μέρος, μουσικαὶ συνθέσεις ἐπὶ τῆ βάσει ποιη-
 38-μάτων τοῦ κ. Κωστή Παλαμά, Κυπριακὴ Πα-
 39-λαμικὴ βιβλιογραφία κλπ.,»

Στὴ Φιλ. σελίδα τῆς «Καθημερινῆς»,
 40-29 Ἰουλ., διήγητο ἄρθρο τοῦ κ. Αἰμ. Χουρ-
 41-μούζιου μὲ τίτλο τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα»,
 42-Ἀρχίζει: «Ἦθελα νὰ γράψω ἀπὸ καιρὸ γιὰ
 43-τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα»,—τὸ περιοδικὸ ποὺ
 44-συγκεντρώνει καὶ καθρεφτίζει σήμερα ὅλη τὴν
 45-πνευματικὴν κίνηση τοῦ νησιοῦ του—γιὰτὶ ἡ
 46-προσπάθεια ἔγινε γόνιμη μὲ τὸν καιρὸ καὶ ἔ-
 47-φτασε νὰ ἀποτελεῖ σήμερα τὴ μόνη γέφυρα
 48-πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἐπαφῆς μὲ
 49-τὴν Ἑλλάδα . . . . Ἀκαταπόνητος ἐργάτης μιᾶς
 50-τέτοιας ὁμως ἐργασίας, ὁ Ἀντώνης Ἰντιάνος,
 51-ὁ κύριος μοχλὸς ὅλης αὐτῆς τῆς κίνησης,
 52-ποὺ ἀφιέρωσε μὲ ἀφιλοκέρδεια καὶ μὲ ζῆλο
 53-τὶς ὄρες τῆς σχολῆς του, ἐπέτυχε νὰ δώσῃ
 54-στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», τὸν χαρακτήρα
 55-ἐκείνο ποὺ μόνος θὰ μπορούσε ν' ἀποβῆ
 56-εὐεργετικὸς καὶ πραγματικὰ χρησίμος στὸ
 57-νησί. Καὶ τελειώνει: «Μὰ διακρίνουμε ἀπὸ
 58-τώρα τὸν γονιμοποιὸ σπέρμα τοῦ προσηχοῦς
 59-μέλλοντος. Ἄν ἡ μίμησις εἶναι ὁ πρῶτος ἀναγ-

καίος σταθμός, ή αυτοκαλλιέργεια κ' ή ραγδαία ανάπτυξη που έπακολουθεί σέ μιá περίοδο ανόδου, οδηγεί στό δεύτερο σταθμό που είναι ή πραγματική καί καρπερή άνθηση. Τά "Κυπριακά Γράμματα,, μπορούν νά είναι περήφανα γιά τή συμβολή τους...

Στήν Φιλ. σελ. τής "Καθημερινής,, 27 'Απρ., άρθρο του κ. Αμ. Χουρμ. "Ο Κύπριος ποιητής Δ. Θ. Λιπέρης,, καί στήν έκδοση των 20 'Απρ. κριτική γιά τον "Κόμπο,, του 'Ακρίτα. Στους "Πρωτοπόρους,, του 'Ιούλ. επίσης κριτική τής Κας Α. 'Αλαφούζου γιά τό 'Ιδιο βιβλίο που κρίνεται ως ένα από τά καλύτερα βιβλία που γράφτηκαν τελευταία.

—Στήν 'Αγγλ. έφημ. "Daily Herald,, Μάη 15-2 'Ιούνη άρθρα του κ. H. V. Morton με τίτλο "In the steps of Saint Paul,,

Στή "Ν. Έστία,, τ. 225, 1η Μάη, άρθρο του κ. 'Ανδρέα Ζευγά "Ο Κύπριος ποιητής Δημήτριος Θ. Λιπέρης,, Στο 'Ιδιο περιοδικό τ. 226 άρθρο του κ. Χάρη "Ο Λιπέρης καί ή άπαγγελισ του,,

—Πήραμε τά περιοδικά "Κάστρο" (άρ. 4), "Φύλλα Τέχνης,, (άρ. 3), "Κρητικές Σελίδες,, (3—4), "Γνώσις,, (1—5), "Ίόνιος 'Ανθολογία,, (Μάη), "Βιβλιογραφικό Δελτίο,, (1—4), "Παναγιύπτια", "Chypre Touristique,, "Παιδεία,, (1—5), "Μαθητική Φωνή,, (4—7), "Cyprus Public Health,, "Μακεδονικές Ημέρες,, "The New York Times "Book Review,, "New York Herald Tribune Books,, "The Book Collector's Journal,, "The Saturday Review of Literature,, "Τά Νέα Γράμματα,, "Κυπριακά Χρονικά,, «'Ελληνική Λαολογία» καθώς καί όλες τίς κυπριακές έφημερίδες.

'Η πλήρης άναγραφή των δημοσιευμάτων στις κυπριακές έφημερίδες καθώς καί ή άλλολογραφία στό έρχόμενο τεύχος.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

—Στίς 25 τ' 'Απρίλη 1936 οί μαθήτριες τής 'Ιδιωτικής Σχολής Λεμεσού έδίδαξαν από τή σκηνή του Θεάτρου Γιορδαμλή τίς "Χοηφόρους,, του Αλοχύλου. 'Η διδασκαλία καί σκηνοθεσία του έργου όφείλονται στόν ποιητή κ. Γιάννη Λεύκη που ύστερ' από συστηματική μελέτη καί πολύμοχθη δουλειά καί διδασκαλία κατόρθωσε ν' άνεβάσει τόσο άψεγάδιαστα κί' έξυπνα τήν τραγωδία του Αλοχύλου καί νά μός παρουσιάξει, ένα τόσο μελετημένο κί' άρτιο σύνολο από τίς μικρές έρασιτέχνιδες!

'Εξαιρετική έντύπωση έκαναν ή έφευρετική κή κ' ή σοφή πρωτοβουλία του κ. Λεύκη με ζήτηματα σκηνικής οικονομίας, στό χωρισμό του έργου σέ πράξεις, στις πειθαρχημένες κινήσεις των πρωταγωνιστών καί του χορού που έπαιρναν πάντα κλασσικές στάσεις παρμένες από παραστάσεις άρχαίων άγγελίων κτλ.

'Ο πολός κόσμος, που πήγε άπροετοίμα-

στος κί' αδιάβαστος, όπως θά πήγαινε σέ περέττα, δέν έννοιωσε τίποτε από τήν τεράστια δημιουργική δουλειά που προηγήθηκε καί έμπόρεσε νά συγκινήθει από τή βαρεία φιλοσοφία τής Αλοχύλλιας τραγωδίας που διατρεί, βέβαια, πολύ από τόν άρχικό θρησκευτικό χαρακτήρα του διθύραμβου.

—Μέ ξεχωριστή έχαρίστη δημοσίευση στό τεύχος αυτό ένα άνεκδοτο διήγημα τής 'Αθηνάιας διηγηματογράφου Κας Κλεαρέτης Δίπλα—Μαλάμου που είχε τήν ευγένεια ν' χορηγήσει ειδικά γιά τά «Κ. Γράμ.» Παρθέτου με δώ τά έργα τής 'Ιδιας που έχο τυπωθεί ξεχωριστά: "Στό διάβα μου,, (παιματα), "Γιά λίγη άγάπη,, (διηγήματα), Βιβείο 'Ακαδημίας, "Ταξίδι στήν 'Ιταλία,, (ιαξειδιωτικές έντυπώσεις), "Μεταφράσεις Ξένων ποιητών,, "Γυναίκες ψυχές,, (διηγήματα: βλ σχετική κριτική από τόν κ. Τ. Μ. Φραγκούδη, τόμ. Α', «Κ. Γρ.» σ. 730).

—Στό φιλολ. μνημόσυνο που είχε γίνει τόν προπερασμένο μήνα στό "Άτελιέ,, στήν 'Αθήνα γιά νά τιμηθεί ό θ. 'Ανδρέας 'Ανδρέαδης, ό καθηγ. κ. Ν. Βέης θυμήθηκε στήν όμιλία του τήν εισηγήση που είχε κάνει ό συνεργάτης μας κ. Χρίστης στό σημείωμά του στό τ. άρ. 1 τής β' χρονιάς του περιοδικού σχετικά με τήν περιούληση του έργου του γιά τήν Κύπρο. 'Ο κ. Βέης είπε: "Είμαι εύτυχής που είδα σ' ένα θαυμάσιο κυπριακό περιοδικό τά «Κ. Γράμ.,, νά γίνεται λόγος γιά νά έκδοθούν όλα μαζί τά έργα του μ. 'Ανδρέαδη που άφορούν τήν Κύπρο.

—'Ο καθηγ. βυζαντιλόλογος κ. Γ. Σωτηρίου που είχ' έρθεί στήν Κύπρο με τή βοήθη του Κα Σωτηρίου γιά νά μελετήσει μερικά προβλήματα σχετιζόμενα με τό β' τόμο (κείμενο) του έργου του "Τά Βυζαντινά Μνημεία τής Κ' -ρου» μόλις άρχισε νά εργάζεται άναγκάσας άπ' άφορμή τήν άρρώστεια τής Κας του, νά γυρίσει στή 'Αθήνα καί θά ξαναρθεί τόν έρχόμενο Σεπ' έμβρη. Κατά τή λιγοήμερη διαμονή του στή πρωτεύουσα παρευρέθηκε στήν κοινή σύνορία των έκκλ. έπιτροπειών που άποφάσισε τήν 'ίδρυση «Κυπριακού Βυζαντινού Μουσείου», έτοίμασε τόν κατάλογο των εικόνων καί τό σχέδιο τής άνάρτησής τους σέ τρία δωμάτια του Συνοδικού τής Φανερωμένης, καί φεύγοντας άνάθεσε τή διεξαγωγή του έργου στό ζωγράφο κ. Φραγκούδη. 112 εικόνες έχουν ως τά τώρα μαζευτεί γιά ν' άποτελέσουν τόν πρώτο πυρήνα.

—'Επίσης ό κ. Σωτηρίου, κατόπι από πρόσκληση παρευρέθηκε σέ συνεδρία τής 'Εταιρ. Κυπρ. Σπουδών σχετικά με τήν 'ίδρυση «Κυπριακού Λαϊκού Μουσείου». 'Η 'Επιτροπεία τής 'Εταιρείας δέχτηκε τήν πρόταση του όπως τό Μουσείο άποτελέσει μέρος του Βυζαντινού καί ό πρόεδρος κ. Σπυριδάκης άνάλαβε νά συνεννοηθεί με τίς έκκλ. έπιτροπείες.

—Τό Συμβούλιο τής 'Εταιρ. Κυπρ. Σπουδών στήν τελευταία του συνεδρία έχει κάμει τούς

του, είναι χαρακτηριστική ή άνησυχία κι ή αναζήτηση, ή τάση προς μιαν πιο ελεύθερη, πιο άμεση θάπρεπε να πω δεχτικότητα κι απάδοση του χρηματικού θαύματος του κόσμου, μιά κάποια άσυνείδητη ή άουσηματοποίηση ακόμα διάθεση έμπρεσσιονισμού.

Η «θάλασσα» του με τή συμβολική προέκταση που θέλησε να τής δώσει, είναι ένα έργο χαρακτηριστικό για τον παλμό και τήν κίνησή του.

Ο κύριος Ράιλντ το ύπογράμμισε ως έργο «άπλο και δυνατό» Οι «Στέγες» του, όπου τó φώς παίζει κυριαρχικό ρόλο και κατακλύζει τόν πίνακα, άναδεικνύει τις συνθετικές Ικανότητες του και τήν άκριβή αντίληψη τής προοπτικής, Θάπρεπε όστόσο να ύποδειξουμε περισσότερη έπιμέλεια και ευχέρεια στο σχέδιο και τή φόρμα; Εόχουμαστε ή μελλοντική σταδιοδρομία του νέου ζωγράφου να ύπερνηκίσει όλες του τις τεχνικές έλλειψεις, έτσι πού με πλήρη μέσα να μπορεί να μäs δώσει τόν έαυτό του, σέ ότι πιο έσωτερικό και δημιουργικό έχει να επιδείξει.

—Νέος Διευθυντής του 'Αρχαιολ. Τμήματος διορίστηκε ο κ. A.H.S. Megaw (M.A.) πού έχει αναλάβει κιόλας καθήκοντα. Μορφώθηκε στήν 'Ιρλαντία και στό Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ όπου σπούδασε κοντά στις κλασικές σπουδές κι αρχιτεκτονική. Στά 1932 διορίστηκε 'Αρχιτέκτονας και Βιβλιοθηκάρης τής Βρετ. 'Αρχαιολ. Σχολής 'Αθηνών. Ή έρευνα του στράφηκε κυρίως γύρω από τή Βυζαντινή αρχιτεκτονική. Τó 1935 διορίστηκε βοηθός Διευθυντής τής Σχολής και κατόπι από τó θλιβερό θάνατο του κ. Πέην, τήν περασμένη άνοιξη, διορίστηκε προσωρινός Διευθυντής ίσαμε πού ήρθε στήν Κύπρο. 'Έχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα σ' αρχαιολογικά περιοδικά, κι άπ' αυτά σημειώνουμε. «Η χρονολογία μερικών εκκλησιών τών Μέσων Βυζαντινών Χρόνων (Annual of the Brit. Sch. at Athens Vol XXXIII). «Βυζαντινή 'Αρχιτ. στή Μάνη» (Annual B.S.A. vol XXXIII) και «Η 'Αρχαιολογία στήν 'Ελλάδα, 1935-1936» (J.H.S. vol.LI).

—Ο Βυβερνήτης τής Κύπρου Sir Richmond Palmer έχει γράψει ένα Ιστορικό βιβλίο με τίτλο «The Bornu Sahara and Sudan» (250 σελ. 4ο) πού τυπωμένο καλλιτεχνικά στο Κυβερ. Τυπογραφείο βγαίνει σύντομα στο Λοντίνο.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λουκή 'Ακρίτα—Ο Κάμπος. Μυθιστόρημα. 'Αθήνα «Πυράδες», 1936. Δρχ. 50 ή 2 σελ.

Γιάννη Χατζίνη—Στοχασμοί και σημειώματα. 'Αθήνα 1939, Δρ. 25.

Όλυμπ. Περάνθη—Κώστας Κρουτάλλης. Λυρική βιογραφία και κριτική άνασκόπηση με άνέκδοτα έργα σά τοπ ποιητή. 'Εκδ. «Ήπειρωτικό Μέλλοντος». 'Αθήνα 1936.

Άλκη Κωτσάκη—Οι Κατοκητές. «Κασταλία» 'Αθήνα 1935, Δρχ. 40.

Σάβα Χριστή—Κάπ' για τήν άξια τής λαϊκής μόρφωσης. Κύπρος 1935.

Σάβα Θ. Χριστή—Χειρωναχικοί και μόρφωση. 'Ανατύπωση από τά «Κυπριακά Γράμματα» 'Ετος Β', άρ. 4-6 Λευκωσία, Κύπρος, 1936.

Άπ. Βακαλόπουλου—Ροδής και Ψυχάρη. Η άλληλογραφία τους. 'Ανατύπωση από τά «Κυπριακά Γράμματα» 'Ετος Β', άρ. 3, 4, 5, Λευκωσία, Κύπρος, 1936.

Άπ. Βακαλόπουλου—Συμβουλή εις τήν Ιστορίαν τής Θεσσαλονίκης μικρόν μετά τήν άλωσην αττής τοϋ 1430 από τών Τούρκων. 'Ανατύπωση εκ τοϋ περιοδικού «Γρηγόριος δ Παλαμάς» Τόμος Ι. Κούμμενο, Θεσσαλονίκη 1936.

Νικ. Β. Τωμαδάκη—'Αναγραφή δημοσχεμάτων (1926-1936) μετά βιογραφικού σημειώματος. Παράρτημα Γ' τοϋ «Νεοελληνικού 'Αρχείου». 'Εν Χανίοις 1935.

Νικ. Β. Τωμαδάκη—'Ανέκδοτη 'Αλληλογραφία 'Αλέξ. Πάλλη, 'Αναπρωσι άπ' τόν Α. τόμο τοϋ περιοδ. «Κρητικές Σελίδες» 'Ηράκλειο Κρήνης 1936.

Άλκη Καστριτή—Άδρες και θυελλές (ποιήματα) Τά προλογίζον Κ. Παλαμάς, Χρ. Χρηστοβασιλάς. 'Αθήνα 1937 Δρχ. 25.

Ι. Βαλέτα—Η Λεσβική άναγέννηση 1800-1841. Συνατάπημα από τó «Δελτίον τής Μητροπόλεως Μήθυνης. Καλλώνη 1936.

'Ανδρέα Χάρβαρτ—Ο Σολωμός. 'Εκδ. Α. Κασιγόνη, 'Αλεξανδρία 1935, Δρ. 11.

Harvath Endre—Οδύγηροελληνικά Μελέται Διευθυνόμεναι από Πουλιου Μοταβέσι. 'Ανατύπωση από τó «Archivum Philologicum» 1936.

Η φυλλάδα τοϋ Μέν' 'Αλέξανδρου. Νέα εικονογραφημένη έκδοση με Ιστορική εισαγωγή τοϋ Α. Α. Πάλλη «Πυράδες», 'Αθήνα. 1935, άρ. 200.

Σωτήρη Σκιπη—Λιμένας και σταθμοί 1922-1930. 'Αθήνα 1936 Δρ. 50.

Ι. Σουκουτή—Ο οδωκαλόγος τοϋ γύφτου τοϋ Κ. Παλαμά. Δυό διαλέξεις. 'Αθήνα 1936.

'Ανώτερο Παρθενοναγωγείο Λεμεσού—Παιδικές Ψυχές, Σειρά Β' Λεμεσός, Κύπρος 1936. Τυπ. 'Ελ. 'Αραβιπιώτη.

Οι νέοι πεζογράφοι. 'Εκδοση «Κύκλου» 'Αθήνα 1936. Δρ. 30.

Λιλίκας Νάκου—Παραστρατημένοι, Μυθιστόρημα. 'Εκδόσεις Γκοβόστη. 'Αθήνα.

Τά Νέα Γράμματα. Β', 5-6 'Ιουν. 1935. Πανηγυρικό τεύχος για τά Πενήνταχρονα τοϋ πρώτου Παλαμά, σελίδες 248. 'Αθήνα. Δρχ. 20.

Βασ. Δεδούσης—'Ο Κρητικός» τοϋ Δ. Σολωμού. (Κριτική μελέτη) Θεσσαλονίκη 1936.

Μ. Βάλας—Τó δίλημμα. Σκηνική δράση σέ τέσσερις πράξεις. Δράμα. 'Εκδοση «Νέων Ρυθμών» 1933.

Μ. Βάλας—Η κοροϊβία τής τέχνης. Σκηνική έπιληψία σέ τρεις κρίσεις. 'Εκδ. Α. Μαυρίδη. 'Αθήνα 1933.

Μ. Βάλας—Στο κατάφλο... Τραγωδία μονόπρακτη Δράμα, έκδοση «Φιλολογικής Πρωτοχρονιάς», 1933.

Κωνσταντίνου Μουκτάρη—Φιλοσοφικά μελέται Μελέτη τεάτρη. Περί δημιουργίας. Λεμεσός κύπρου 1935. Τυπ. Χρ. 'Αθανασίου.

Γ. Δροσίνη—Φεγγάτα Χελιδόνια, 1911-1935. 'Αθήνα. Μαρίνου Σιγούρου—Ο καλός άνθρωπος (Σάτυρα) 'Ερευνα, 'Αλεξανδρία, Μάιος. 'Ιούλιος, 1935.

Ίω. Θ. Κακριδίη—Τó μεταφραστικό πρόβλημα, Θεσσαλονίκη, 1936.

Μανουέλλας—Φανές στο Λόγγο (διηγήματα), 'Αθήνα, 1936.

Γ. Α. Σωτηρίου—Αί Μοαί τής 'Ελλάδος και ή 'Εθνική αὐτῶν δράσις κατά τούς βυζαντινούς χρόνους, έν 'Αθήναις, 1936.

Γιάννη Γ. Σφακιανάκη—Νύχτες χωρίς δημιουργία 'Εκδόσεις Γκοβόστη, 1935.

Γιάννη Ρίτσου—Επιτάφιος. 'Εκδόσεις Ριζοσπάστη Τ. Γ. Μαραγκού—Ψαμίτιχος, 'Αλεξανδρία 1936.

Α. Ίννινοϋ—Βήματα πανω στήν άσφαλο, 'Αλεξάνδρεια, 1935.

Γ. Μ. Μυλωνογιάνη—Πρόδ τó φάς... (ποιήματα). 'Αθήνα, 1936.

Κυριακού Χατζηγιάννου—Περί τών έν τή μεσαιωνική και νεότερα Κυπριακή ξένων γλωσσικών στοιχείων, Αθήνα, 1936.

Γλαύκου 'Αλιθέροη—'Αράχνες (διηγήματα), 'Αλεξανδρία, 1936.

ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΜΟΥ

ΤΟΥ

ΧΡ. Α. ΓΑΛΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΣΕ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΤΟΜΑ

220—250 σελίδες.

Τιμή 4 σελ.

Γράψετε στα «*Κυπρ. Γράμματα*» για να σας εγγράψουν.

ΑΡΑΧΝΕΣ

ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΒΙΒΛΙΟ ΔΙΗΓΗΜΑΤΩΝ

ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΩΤΗ

ΠΟΙΗΤΗ ΚΑΙ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ

ΓΛΑΥΚΟΥ ΑΛΙΘΕΡΣΗ

Ἡ τιμή 1)2 σελ.

Παρακαθήκη στα «*Κυπρ. Γράμματα*».

Ἵπεύθυνος ἰδιοκτήτης: Α. Μ. Ἀτταλίδης—Λευκωσία.

Τύποις «*ΝΕΟΣ Κόσμος*» Θ. Κυριακίδη-Λευκωσία

**ΕΞΑΡΘΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΩΛΩΠΕΣ
ΑΜΕΣΩΣ ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΙΣ**

Μόλις επιλσιφτε το Σλοάνς Λίνιμεντ, άνευ έντρο-
βής, οί πόνοι σταματούν. Διαλύει τὰ ποηζήματα
καί δίδει άμεσον άνακούφισιν. Το SLOAN'S
LINIMENT νά μη σας λείπη ποτέ. Μεταχει-
ρίζεσθε τὸ Σλοάνς κατὰ τῶν ρευματισμῶν, ὀσφρη-
αλγίας, πόνων τῆς πλάτης καί τῶν μυῶν

ΣΛΟΑΝΣ ΛΙΝΙΜΕΝΤ Σταματᾶ τοὺς πόνους

SLOANS LINIMENT

ΣΤΑΜΑΤΗΣΑΤΕ ΤΟΥΣ ΠΟΝΟΥΣ ΑΜΕΣΩΣ
ΚΟΙΜΗΘΕΙΤΕ ΒΑΘΕΙΑ

ΠΟΝΟΙ ΤΩΝ ΜΥΩΝ

Οί μυς και αί κλειδώσεις πονούν διότι έχουν ανάγκην
νέου θερμού αίματος διά να απαλλαγούν από την
δυσκαμψίαν. Διά να υποβοηθήσετε την κυκλο-
φορίαν νέου αίματος εταπειφθήτε άμέσως
Σλοάνς Λίνιμεντ.

Μη τρίβετε κινδύι το Σλόανς εισέρχεται
σταύς πόρους και φθάνει μέχρι της έστί-
ας. Σταματῶ τούς πόνους και χαλαρό-
νει τούς σκληρούς και τετωμένους
μύς.

Δέν χάνετε πλέον τόν ύπνον σας
άπό τούς πόνους.

Αγοράσατε ένα φιαλίδιον
SLOAN'S σήμερον από τὸ
πλησιέστερον φαρμακεί-
ον ἢ φαρμακιοπορείον.

SLOAN'S LINIMENT

